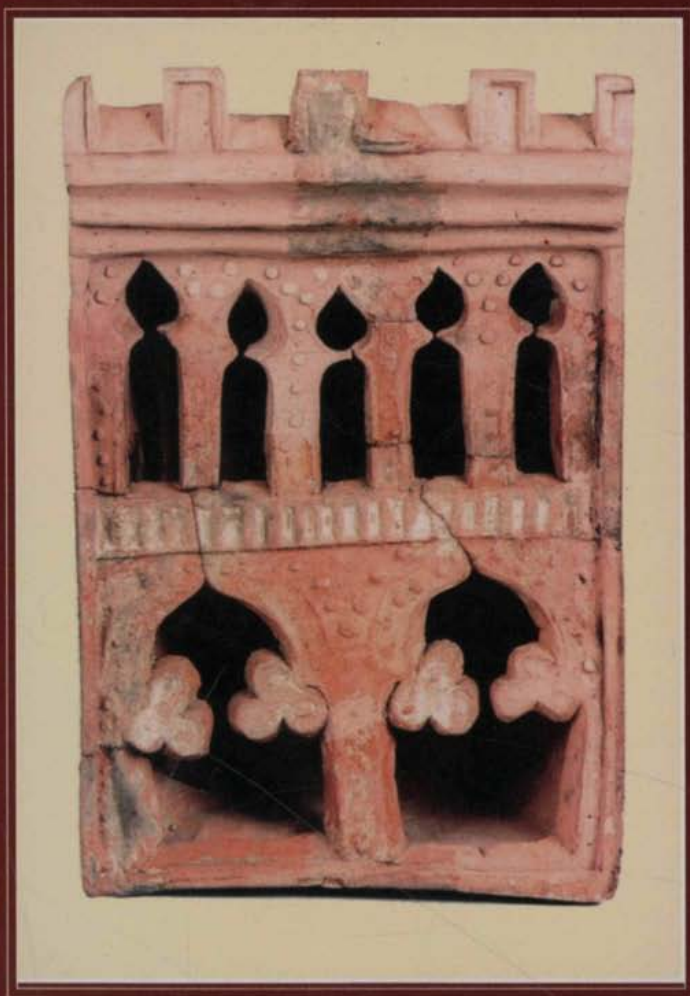

Gerencsérek, kályhások, tűzvigyázók

Feudáliskori kályhacsempék az Alföldről és peremvidékéről

Hafner, Ofensetzer und Feuerwächter

Mittelalterliche und frühneuzeitliche Ofenkacheln
der Ungarischen Tiefebene und ihrer Randgebiete

GYULAI
KATALÓGUSOK
11.

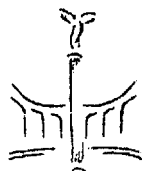
KÁLYHATŰZ

*Kurtul a nap s mindig zordabbra hül,
kályhámba már komoly tüzet rakok.
Beszél a láng: Nem vagy te egyedül,
mert én is lélek, lüktetés vagyok.*
(Áprily Lajos, 1966)

Sorozatszerkesztő
HAVASSY PÉTER

A kiállítás megrendezését és a katalógus kiadását támogatták:

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
BÉKÉS MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT MÚZEUMOK
IGAZGATÓSÁGA
BÉKÉS MEGYEI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT
ERKEL FERENC MÚZEUM BARÁTAINAK EGYESÜLETE
BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM
DAMJANICH JÁNOS MÚZEUM
DÉRI MÚZEUM
DOBÓ ISTVÁN VÁRMÚZEUM
HERMAN OTTÓ MÚZEUM
JÓSA ANDRÁS MÚZEUM
KATONA JÓZSEF MÚZEUM
KOSZTA JÓZSEF MÚZEUM
MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
MÓRA FERENC MÚZEUM
MUNKÁCSY MIHÁLY MÚZEUM
TORNyai JÁNOS MÚZEUM

NEMZETI KULTURÁLIS
ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA

Borító 1. Kat. 169., borító 4. Kat. 237.

GYULAI KATALÓGUSOK 11.

Gerencsérek, kályhások, tűzvigyázók

Feudáliskori kályhacsempék az Alföldről és peremvidékéről

HAFNER, OFENSETZER UND FEUERWÄCHTER

Mittelalterliche und frühneuzeitliche Ofenkacheln
der Ungarischen Tiefebene und ihrer Randgebiete

GYŰLA

Erkel Ferenc Múzeum–Dürer Tere
2002. október 25–2003. szeptember 28.

HATVAN SZEGED

Hatvany Lajos Múzeum Móra Ferenc Múzeum
2003. november 7–2004. január 11. 2004. május 18–2004. szeptember 19.

SZOLNOK KECSKEMÉT

Damjanich János Múzeum Katona József Múzeum–Czifra Palota
2004. január 23–2004. május 2. 2004. október 1–2005. január 30.

Gyula 2002.

A szerzőkön kívül a katalógus és a kiállítás anyagának összeállításában közreműködtek:

*Csabay Lajosné, Erdősiné Zahorán Márta, Faragóné Csutak Tünde,
Ficsór Györgyné, Istenes Ferencné, Sz. Kiss Jánosné, Kocsis Attila,
Kollárouszkyné Zsilinszki Éva, Kökényné Mucsi Margit, Kruzslitz Ilona,
Südy István, Szabó J. József, Ternyák Ferenc*

Szakértők: *Fodor László, Holl Imre, Kovács Eszter, Polgár Zoltán,
Pusztai Tamás, Szatmári Imre, V. Székely György, Tömka Gábor, Vályi Katalin*

Fotók: *Nagy Imre*

Grafika: *Gyarmati Gabriella*

Restaurátorok: *Deák Endre, Lengyel Boglárka, Petrovski Zoltán,
Sikéné Kovács Melinda, Vörös Véndrei Katalin*

A kiállítást kivitelezte: *a Vörös és Vörös Kft. (Gyula), Faragó Ágota, Iszály
Csaba, Óh Zsuzsanna, Puy László, Szalontai Gizella, Vincze Szabolcs és az
Erkel Ferenc Múzeum munkatársai*

A rendező munkatársai: *Kiss Anikó, Liska András, Nagyné Martyin Emilia,
Németh Csaba, Szathmáry Sándorné*

A kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette:

Havassy Péter

HU-ISSN 1219-3763
HU-ISBN 963 204 814 8

Kiadja: a Békés Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága Erkel Ferenc
Múzeuma, a Katona József Múzeum és a Móra Ferenc Múzeum támogatásával

Felelős kiadó: Havassy Péter múzeumigazgató

Technikai szerkesztés: APC-Stúdió

Készült: a Four Color Kft. nyomdájában

Munkavezető: Hubina Tamás

TARTALOMJEGYZÉK

HOLL IMRE:

Középkori kályhacsempék: Egy 120 éves kutatási terület 7

FELD ISTVÁN:

Gótikus és reneszánsz kályhacsempék Északkelet-Magyarországról 31

FODOR LÁSZLÓ:

Kályhacsempék és kályhaszemek a Dobó István Vármúzeum
középkori régészeti anyagából 51

SABJÁN TIBOR:

Bögrés szemeskályhák az Alföldön 57

FODOR LÁSZLÓ, HAVASSY PÉTER, KISS ANIKÓ,
KOVÁCS ESZTER, MESTER ANDREA, POLGÁR ZOLTÁN,
PUSZTAI TAMÁS, SZATMÁRI IMRE, V. SZÉKELY GYÖRGY,
TOMKA GÁBOR, VÁLYI KATALIN:

Katalógus 73

Irodalom- és rövidítésjegyzék 121

Holl Imre

KÖZÉPKORI KÁLYHACSEMPÉK: EGY 120
ÉVES KUTATÁSI TERÜLET

A középkori kályhacsempék feldolgozása hosszú múltra tekinthet vissza, de rendszeres és sokoldalú kutatásuk kellő eredményekkel csak a középkori régészet megerősödésével kezdődhetett.¹ Ez ugyanis hatalmas mennyiségű leletanyagot hozott napvilágra, ami a kutatásnak is új lendületet adott (így Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Románia, Svájc, Elzász esetében, kisebb mértékben Németországban). A hiteles leletegyüttesek segítségével már nem csak egyes, összefüggéseket nélkülöző példányok bemutatása lehetséges. Evvel vizsgálhatóvá vált az egykori környezet (a hely és a tulajdonos), a pusztulás ideje, a leletek összefüggése és így egymást támogató kormeghatározása. A régebbi, pusztán a díszítés stílusát, ikonográfikáját vizsgáló szemlélet – ami az ilyen tárgyaknál félrevezető is lehet – mellett előtérbe került a technológiai oldal is (a csempe alakja, anyaga, készítési munkafogások stb.), ami a kormeghatározást, különböző darabok összefüggését (milyen lehetett az egész kályha?) segíti.

A nemzetközi kutatás jelentős eredményeit összevetve mégis meg kell állapítanunk, hogy néhány kutatótól eltekintve eddig ritkán került sor a regionális anyag összevetésére más távolabbi leletekkel (például a technológiai megfigyelések összehasonlítása, jellegzetes megoldású díszítő motívumok egymásra hatásának kérdése). Ez azért is feltűnő, mert például a középkori építészet vagy festészet vizsgálatánál a nemzetközi kapcsolatok kimutatása kezdettől szempont volt. De a városi lakosság mobilitásának elemzése általában kimutatta már a más vidékről, városokból történő átköltözéseket – nem valószínű, hogy a fazekas- kályhás mesterek ezzel szemben egész életüket helyben töltötték.² Írásos adatok (például Eger) ezenkívül azt is bizonyítják, hogy nagyon sok különböző helyről szállítottak kályhákat egymás után: egy kisebb régióban is dolgozhatott több mester. Mindezek segítették, befolyásolták a mesterség fejlődését – ugyanakkor nehezíthetik a kutatást: az egykori állapot nem volt olyan egyszerű, mint gondolnánk.

A kiemelkedőbb városi kályhásműhelyek mesterei a jól érezhető sajátos stílusuk kialakításakor általában követték (ha kis késéssel is) a korizlést-stílust, befolyásolták őket a művészeti alkotások példái, de erősebben hatott más műhelyek már kialakult mintakincse és fogásai. Evvel magyarázható, hogy nagyjából egy időben jelentkeznek új csempe alakok: így a fülkés-dongás kiképzésű kályhacsempe áttörtén díszített előlappal, később a XV. század

második felében a fülkés csempe belsejére átvitt, meghajlított reliefsz. Az újítások a vidéki mesterekhez azonban késve jutottak el: már régebben álló kályhák hatása mutatható ki. Ugyanez tapasztalható a díszítő motívumok gyorsabb-lassabb terjedésénél (egyszerű lenyomat másolása, később saját átalakított ízléssel – városi mesterek esetében inkább negatívok megvásárlásával, ha volt rá mód).

A magyarországi kutatás jelentőségét, erősségét régészeti megalapozottsága mellett az segíti, hogy háromféle eltérő társadalmi háttérű területen is egyre több anyaggal rendelkezik. Ezek a királyi központok leletei (Buda, Visegrád), a vidéki várak és kolostorok sokasodó ásatása (ami elsőrendű, máskor valamivel gyengébb minőségű csempéket jelent: a tulajdonos rangjától függve udvari műhelyből vagy vidéki mestertől), végül a falusi nemesi kúriák és parasztházak anyaga (ugyancsak többféle minőségű kályhával, illetve kályhás-kemencével).³ Jórészt hiányzik még a városi kályhák ismerete (Székesfehérvár és Pécs részben közölt leletanyaga segít csak), pedig ez jelentheti a városi műhelyek mintakincsének megismerését, piackörzetek felvázolását. Adottságaiknál fogva jelentős hatással lehettek a mezővárosi-falusi mesterekre.

Kályha rekonstrukciók

A csempék összefüggésének kérdése: az eredeti teljes kályha alakjának rekonstrukciója több-kevesebb hitelességgel régebben is megtörtént. Ezek közül az első jó megoldás a krakkói Wáwel színesmázás kályhájának kis modellje volt.⁴ Az új leletek alapján magam 1958-tól kezdve számos XIV–XV. századi kályha rajzi rekonstrukcióját készítettem el; két esetben pedig másolat-csempékből teljes kályhák felállítására is sor került.⁵ Szlovákiai kályhák rajza (HOLCIK, S. 1978. teljes eredeti kályha 1993: Pozsony) követte, majd a morvaországi püspöki kályha (MICHNA, P. 1981) és moldvai kályha (POPA, R. 1979) rajza. Csehországban számos, a XV. század elejétől a XVI. századig, részben rajzban, de nagyobb részük teljes másolat-kályhaként kerültek felállításra (HAZLBAUER, Z. 1989–1998 között). Visegrád Mátyás-kori kályhája (BUZÁS G. 1993), egy Zsigmond-kori az eredeti csempék beépítésével (BUZÁS G.–TAVAS I.), XIV. és XV. századiak rajzban készültek el (SABJÁN T. 1998). A vidéki kályhákból (SABJÁN T. 1989) az első már a rekonstrukció módszerének részletes leírásával történt, ezt további kályhás-kemencék is követték.

Magam kezdettől vallottam, hogy a rekonstrukció nem csak az egykori látvány felidézése miatt hasznos, de a kutatás eredményességéhez is segít: kiderülhet, hogy milyen különböző csempetípusokat használtak felépítésükhöz, mi volt az eredeti mintakincs, esetleg mivel egészítették ezt ki. Ma már az is látható, hogy a keltezés kérdéséhez, egyes csempetípusok továbbélésé-

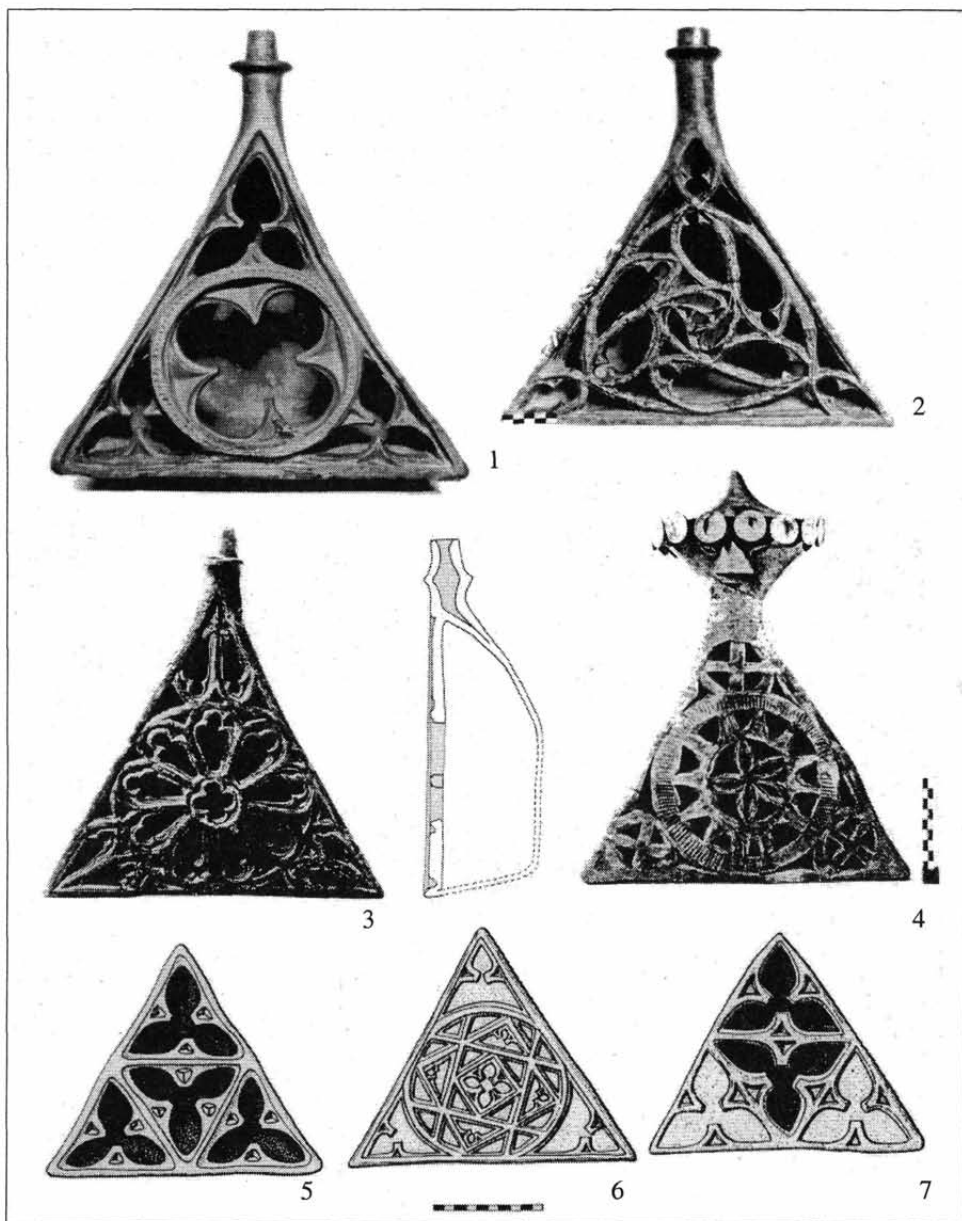
nek vagy másolásának történetéhez is segítséget jelenthet.⁶ A rekonstrukció azonban minden tárgyi-szerkezeti oldalú kiindulás mellett is szubjektív marad (mennyire használ fel korábbi kutatási eredményt vagy régi ábrázolást).⁷

A kályhacsempe leletgyűjtések kiértékelése során – és esetleges rekonstrukcióra történő felhasználásuk esetében – számolnunk kell avval, hogy amint a régi írásos forrásokból kitűnik, hosszabb időn át használt kályhák javításakor nemzetközi gyakorlat volt egyes csempék pótlása.⁸ Ez magyarázhatja talán néhány esetben, miért fordult elő kisebb számban egészen másféle kályhacsempe is, ha a mester a régebbiből nem rendelkezett tartalékkal.

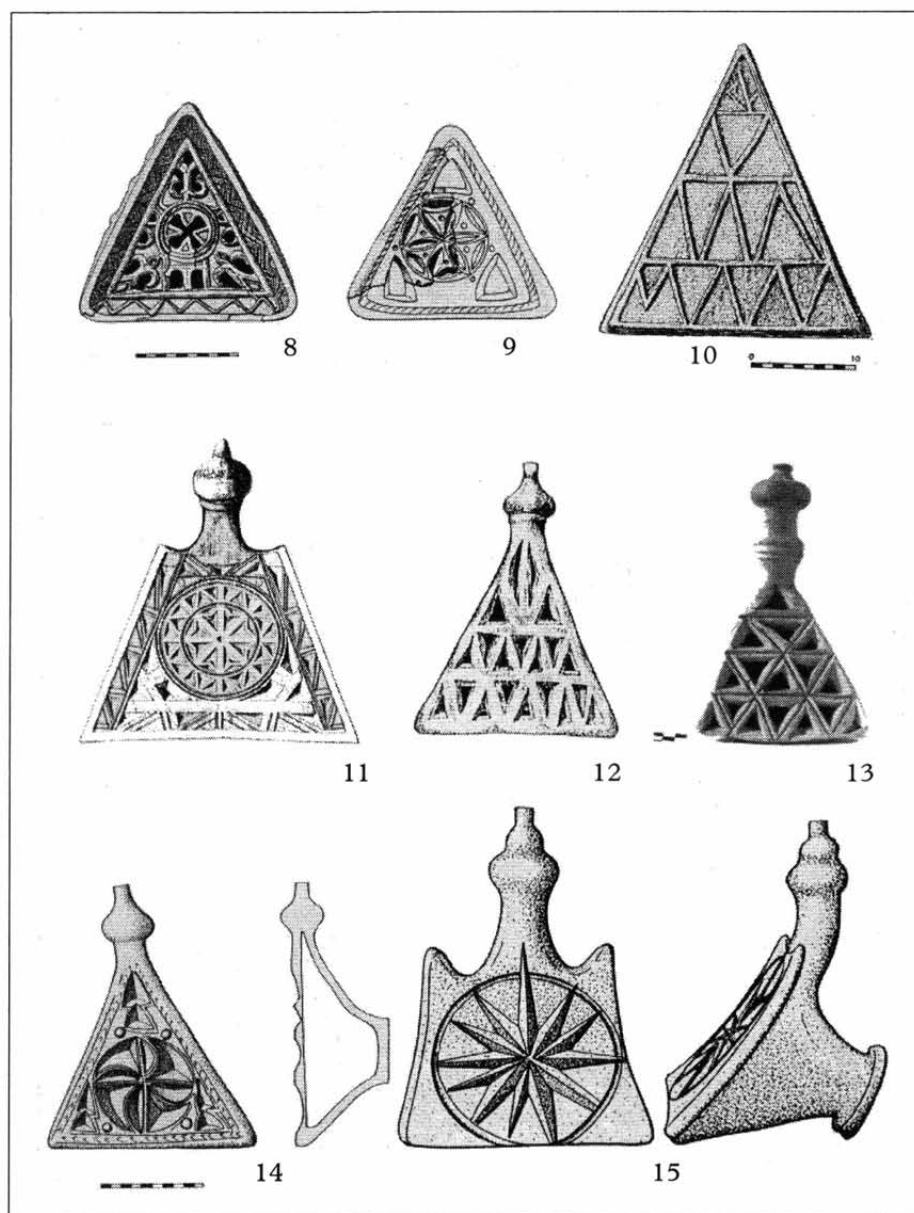
Az oromcsempék alakváltozása

A XVI. század folyamán elpusztult alföldi falusi házak feltárásának egyik jelentős eredménye volt a Kecskemét környéki kályhás-kemencék változatos megoldásainak megismerése. Szabó Kálmán véleménye szerint az ezeknél alkalmazott áttört rácsos kályhaszemek faragott-kimetszett díszítés létrehozásánál a vidéki mester felfogását a középkori gótikus művészet (a mérműrácsos ablakok megoldása) is befolyásolta.⁹ A magam részéről már kezdettől¹⁰ azt a felfogást hangoztattam, hogy ilyen esetekben példákkal is bizonyítható: a királyi udvar megrendelésére dolgozó központi műhelyek rangos kályhái elsődleges szerepet vittek, mint példák. Egyes motívumaik ösztönzése olvasható le nagyon sok esetben – természetesen a vidéki, vagy mezővárosi fazekasok tehetségétől függően nagyon sokféle minőségben.¹¹ Az újabb ásatások eredményeként ma már – főleg a Dunántúl esetében – látható, hogy a hatás gyakran közvetlen másolatok (lenyomatok) készítésében jelentkezett,¹² máskor egyes motívumok átformált, „népies stílusú” felhasználásával. Az alábbiakban csupán egy feltűnően hazainak tekinthető kályhacsempe-csoport megoldásának átvételét-hatását mutatom be, ami legalább másfélszáz évig nyomon követhető.

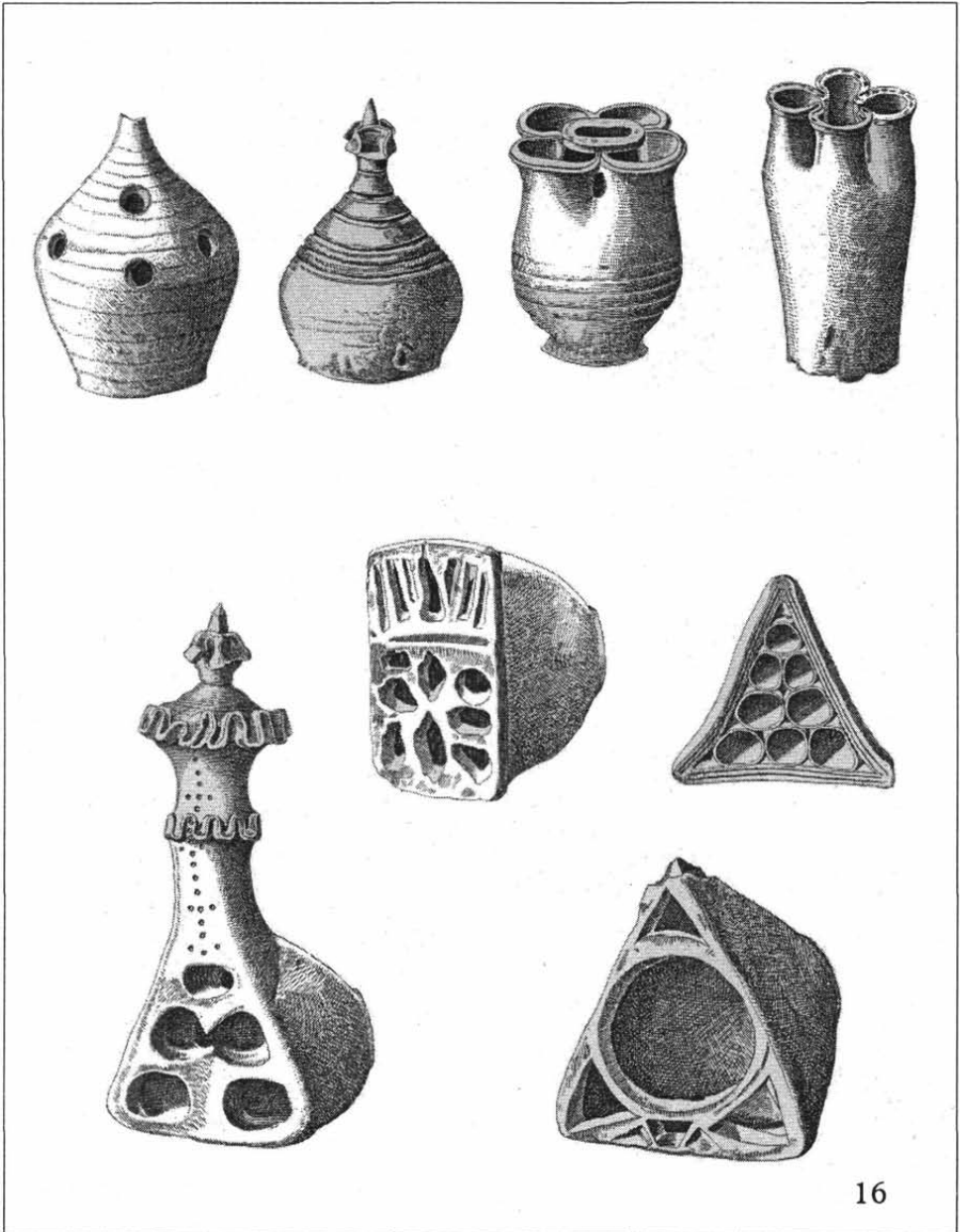
A kiindulást az Anjou-kor közepének budai és visegrádi kályháin használt háromszög alakú oromcsempék jelentik, majd az ezek továbbfejlesztésével alkotott Zsigmond-kori kályhák két fajtája (XV. század kezdete és első negyede).¹³ Mindegyik esetben a fő motívum a háromszög belsejébe rajzolt kerek, áttört mérmű; kezdetben a legegyszerűbb megoldással, később egyre gazdagabb részletformákkal (*I. t. 1–3. kép*).

I. tábla 1–7. kép. Háromszögű oromcsempék: 1. Visegrád, XIV. sz. közepe, 2. Buda, 1400 körül., 3. Buda, 1415–1430 között, 4. Alsórajk, XV. sz. II. fele, 5. Buda város, XIV. sz. vége (?), 6. Buda város, XV. sz., 7. Sezimovo Ústí (Csehország), XV. sz. eleje

II. tábla 8–15. kép. Oromcsempék: 8. Nyársapát, 1500 körül, 9. Nyársapát, XVI. sz. I. fele, 10. Szentmihály, XVI. sz. eleje, 11. Pécs, XVI. sz., 12. Ráckeve, XVI. sz., 13. Bács megye, XVII. sz. (?), 14. Kecskemét környéke, XVI. sz. II. fele, 15. Baja, XVII. sz. eleje

III. tábla 16. kép. Oromcsempék és kályhaszemek a Bácskából, XVII. század
(BÁTKY Zsigmond után)

A hazai jellegüket azért hangsúlyoztam, mert bár nem gondolok arra, hogy ezt az ormos csempe-formát nálunk találták fel, mégis megoldása nem volt valamilyen külföldi rangos műhely csempéjének másolása. A fejlődésben élenjáró svájci mesterek kályháin a XIII. század második felétől kezdve a XIV. század második feléig alkalmazták már háromszögű oromcsempéket, de ezek díszítése a szokásos – a másféle csempéken is alkalmazott figurális plasztika (és ennek megfelelően a háromszög tetejét is női fejfelé zárták). E megoldás mellett az egész XIV. század folyamán egy másféle oromcsempe formát használtak: felfelé gótikus ívben záródó megoldást. Utóbbinál már áttört rácsként a mérművesdísz alkalmazták, a csúcsíves ablakok megoldását átvéve. Az egyenlőszárú háromszögforma, belül mérműdísszel az európai anyagban nagyon ritka, a XV. század második évtizedében Csehországban és Morvaországban csupán egy-egy példája tűnt fel, de ezek sem a budai megoldást mutatják. Legújabban Passau felső várának egy kályháján találkozunk háromszögű, áttört mérműves csempékkel (a „XV. század első felében”), egészen másízlésű stílussal.

A budai-visegrádi oromcsempék országos hatásának magyarázatát az adja, hogy az udvar számára dolgozó kályhás mesterek több esetben szállítottak más megrendelésre is: vidéki kolostorba, főurak és rangosabb nemesek váraiba, falusi kúriájába. A gyakori dunántúli esetek mellett (a Zsigmond korból öt esetet soroltunk fel) az Alföld csupán Baracs úriházával szerepel eddig (a II. csoport nyéki műhelyéből).¹⁴ Az utóbbi kúriából ráadásul a következő korszak egyik budai kályhájának töredékei is előkerültek: a lovagalakos kályha darabjaiból. Ez a dunántúli várakban gyakrabban megtalálható (valószínűleg Erzsébet királyné és V. László párthíveinek, ligájának király hűségét reprezentálva), az Alföldön ritkább (délebbre Bátmonostor és a bácsi püspök várából ismertek).¹⁵ De a királyi paloták számára tervezett kályhák mellett számolnunk kell valamivel egyszerűbb, a polgárok és főurak városi házába készített kályhákkal is. Ma még ezekből keveset ismerünk, de például Budán már eddig is több eset – egyik típusa a XIV. század második felében, a másik talán valamivel később – található, ahol egyenlőszárú háromszögű oromcsempéket használtak (*I. t. 5–6. kép*).¹⁶ Ezek egészen eltérő stílusúak, ráadásul köztük olyan megoldással is találkozunk, ami egy dél-csehországi kályhán is megtalálható (*I. t. 7. kép*).¹⁷ Az utóbbi példák azonban az eddig általunk ismert anyag alapján nem játszottak olyan döntő szerepet a későbbi vidéki fazekasság esetében, mint a királyi udvar kályhái – hiszen kevésbé terjedtek el. A Felvidékről legújabban közölt¹⁸ gazdag zöldmázas csempesorozatban (XV. század utolsó negyede?) is találunk két háromszögű oromcsempét. Egyiken a középső rozettát hatágú szerkesztés tölti ki, de már nem áttört kivitelű.

A budai-visegrádi oromcsempék közvetlen hatása mutatható ki egy Baranya megyei (Nagybodolya) mázatlan oromcsempén.¹⁹ A háromszögű alakban azt

kitöltő kör, benne sokszögű csillag, közepén kis körben négy karéj látható: bár már erősen sematizált és lapos rajzú, mégis az egyik budai Zsigmond-kori típus hatását mutatja. Nagyon rövid fiókrészét csak egyenes lécek képezik, ezért valószínűleg már a XVI. század elejére kell kelteznünk. A háromszögű oromcsempék eddig eredeti alakjukban az Alföldön Nyársapát példányaival szerepelnek. Az itteni 15. ház egyik kályhája²⁰ színesmázás megoldásával maga is ritkaság, egyik oroszlanos csempéje az udvari kályhák ismeretére vall. Ugyanakkor az oromcsempe itt is a régies megoldást követi, bár gazdag belső rajza és az áttört részletek már távol állanak a régiektől, és a népies mintakincs irányába viszik díszítését (*II. t. 8. kép*). De ugyanitt egy másik, már mázatlan oromcsempe fejezi be ezt az átalakulást: még azonos befoglaló elv – háromszögbe írt kör –, de már plasztika nélkül a síklapot áttörő éles rajzú faragás. Körzőszerkesztésű rajza a fafaragó mesterek sok évszázados, mindenütt elterjedt megoldásainak egyik szép, igényes változata (*II. t. 9. kép*). A korábbi igényes kályha a kúria gazdájának rangját követte az 1500-as évek körül: a második egyszerűbb kályha már jóval későbbi lehet (XVI. század közepe?).

A budai típusú oromcsempéknek ugyancsak a népies faragómesterek stílusában készített másféle változata a Dunántúlon szélesebb körben mutatható ki. Szép példája Alsórajk-Kastélydomb ásatásból ismert.²¹ A XVI. század közepén elpusztult falu többhelyiséges, pincés házából előkerült vörös, mázatlan csempék olyan kályhához tartoztak, mint amit már Külsővat esetében korábban rekonstruáltak.²² A háromszögű oromcsempéknek két variációja van: egyiknél felül hangsúlyozott kettős kúp zárja, stilizált fejjel (szemek, száj, orr), a másiknál e nélkül (*I. t. 4. kép*). A háromszögbe írt kört széles rovátkolt sáv képezi, belül lekerekített kivágásokkal áttört csillagmotívum, legfeljebb újabb kör ötlevelű rozettával. A befaragott áttörések miatt hatása a sík előlap ellenére rokon jellegűvé teszi a régiekkel. A külsővati kályha a XV. század második felében készült, és tulajdonosának udvari kapcsolata is ismert: a többi evvel párhuzamba állítható kályha is nemesi kúriákban állhatott. A már előbb említett alföldi ormos csempékkel szemben ez még méretében is hasonló a régi előképekhez (M.: 39,5 cm; Buda m.: 38,8 cm és 35 cm). Később a méretek egyre kisebbek.

Amíg előbbi példáink esetében az udvari műhelyek régi oromcsempéinek közvetlen hatása még jól érezhető, a továbbiaknál ez már alig látható. Pécs városából egy mázatlan csempét közöltek a középkori város központi részéből.²³ Ennek első sík lapján a mély ékvágással kifaragott díszítés az előző közép- és nyugat-dunántúli csempék továbbalakított megoldása, még inkább geometrikus, sematizált módon. Ráadásul a tetején elhelyezett, a csempe síkjából előrehajló gomb egészen más módon kapcsolódik (*II. t. 11. kép*). Nagyon rövid fiókrésze is késői keletkezésre vall: magam inkább a XVI. század közepére–második felére keltezném.

Egészen eltérő díszítésével a zalai Szentmihály falu kályhájának oromcsempéje különbözik az eddigiektől. A háromszögű mezőt vékony plasztikus vonalak cikk-cakk mustrájával töltötték ki (*II. t. 10. kép*). A XVI. század első harmadában elpusztult háznak ez volt az utolsó kályhája.²⁴ E darabra ezért hivatkozunk, mert a továbbiakban sorra kerülő alföldi oromcsempék egyik elterjedt változata is ilyen módon – bár mélyfaragású kivittel – egymás fölötti három sorban háromszögekkel tölti ki a felületet. Ezek az alföldi példányok az itt legszélesebb körben elterjedt és nagyon változatos díszítés csoportnak egyik variációja, az előlap áttörése mély ékvágásokkal kifaragva a kis háromszögek kialakításának többféle módját mutatják. Ráckelve kályháján is ilyen találunk (*II. t. 12. kép*), Lakitelek esetében a motívumot nagyobb elemekből (kevesebb kivágással) készítették.²⁵ A bajai múzeum Bács megyéből származó darabjának megoldása rokon ezekkel, de távolabbi fazekasműhelyben készülhetett; ráadásul ez esetben felül már kettős tagolású gombokkal (valószínűleg jóval később) és más arányokkal (*II. t. 13. kép*).²⁶

A Kecskemét környéki falvak gazdag (sajnos nagyobbrészt már megsemmisült) kályhaszem- és kályhacsempé-sorozata mutatja, hogy e XVI. századi kályhák esetében azonos arányokkal, de nagyon változatos megoldásokkal készültek az oromcsempék. Köztük a legkedveltebbek lehettek az előbb idézett mellett a középső körbe szerkesztett minta. Forgó levelek mellett (*II. t. 14. kép*) volt S-alakban örvénylő hatású megoldás is.²⁷ Ete mezőváros új ásatásának még feldolgozatlan leletei bizonyítják, hogy egyetlen fazekasműhelyben milyen sokféle mintát találtak ki a XVI. század végén (?), valamennyi késsel faragott, geometrikus motívum.²⁸

Végül az oromcsempék körét egy a XVII. század elejére (?) utaló példánnyal zárjuk. Baja központjából került elő, már jellegzetes hódoltság kori kerámiával, köztük XVI. század vége-XVII. század eleje körüli kínai porcelánokkal.²⁹ A mázatlan oromcsempé a korábbi pécsi példány tagolását mutatja, kettős csúcsban kiképzett előlappal és itt is felmagasodó, előreahajlott gombbal. Faragott dísze a körbe írt 12-ágú csillag éles faragású megoldása: fiók része erősen hátranyúló és nagyon elszűkül (*II. t. 15. kép*).

Úgy vélem, a bemutatott példák kellően megvilágítják azt a hosszú utat, ami az Anjou- és Zsigmond-kor udvari művészetétől – és közvetlen vidéki példáitól – kiindulva befolyásolták a mezővárosi és vidéki kályhás mesterek elképzeléseit. Itt is érvényesül az alaptétel: „a nagy stílusok népiesedésük közben átalakulnak, adaptálódnak, hazai hagyományokká honosulnak.”³⁰ A folyamat az eredeti késő gótikus stílustól eljut a saját ízlésű népművészetig – miközben mindkét megoldás kora általános ízlésvilágát jelentette, de más-más tulajdonosaik számára.

Az oromcsempék népi változatának végét mutatják azok az inkább már a kályhaszemek formájába átalakult példányok, melyeket a múlt század első

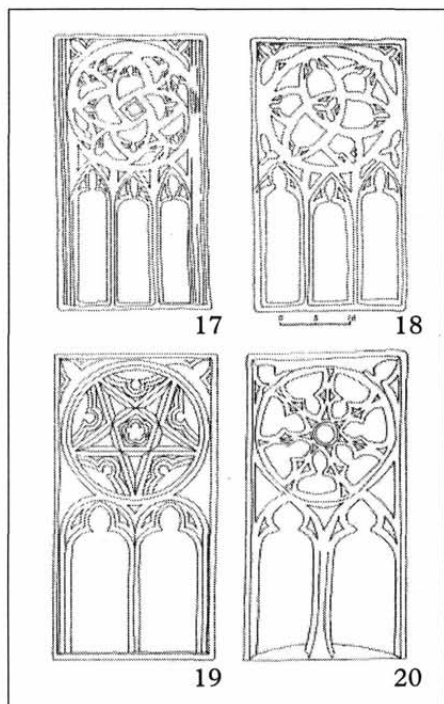
éveinek néprajzi gyűjtéséből ismerünk. Bács megyéből (részben Juliskaháza falujából) kerültek elő.³¹ Köztük az előző alföldi oromcsempék késői átalakulását, új formáját az alsó háromszögű rész kisebbé válása, ugyanakkor a felső hangsúlyos meghosszabbítása, a gomb rész szabadkézzel formált „csipkegallérja” jellemzi. Egy másik példány száját nagy kerek áttörés díszíti, egy kisebbben nyolc kerek beragasztott csészeszerű díszet látunk. A XVII. század elszegényedő hanyatlása (III. t. 16. kép).

Mérműves-áttört díszű, dongáshátú csempék

A késő gótikus ízlésű, rangos kivitelű kályhák felső, sokszögletű torony alakú részén gyakran használtak, főleg a XV. század első felében olyan téglalap alakú csempéket, amelyek áttört kivitelű megoldása a gótikus mérmű díszítések rendszerén alapult: felül ez körbe szerkesztve használja a mérmű elemeit, alatta egy vagy több pálcával osztva utánozza a gótikus ablak megoldását, az alsó kettes-hármas nyílását (IV. 17–20. kép).³²

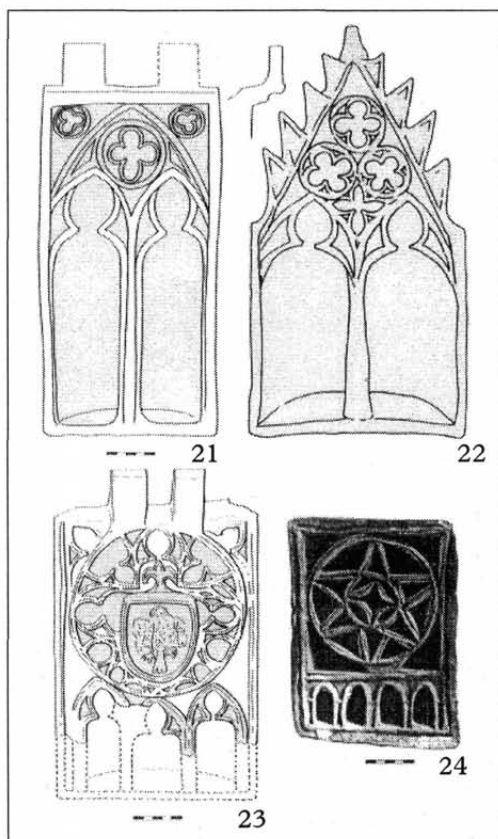
Bár az ilyen kályhacsempék már jóval elterjedtebbek voltak (a háromszögű oromcsempékkel ellentétben Németországban és Csehországban is széles körben), az eddig ismert leletek szerint ezeket a vidéki, mezővárosi fazekasok nem nagyon utánózták – talán mert a kályha felső felét nem is akarták nagyon magas toronyrészrel ellátni. Csak egy-két dunántúli esetet ismerünk eddig, ahol az ilyen csempék közvetlen hatása kimutatható – ezek is rangosabb megrendelő számára készülhettek. Például Alsórajk-Kastélydomb esetében nagyon fejlett kivittel a legközelebb áll az udvari kora Zsigmond-kori csempékhez: ez mázatlan és a mérmű profilokat egyszerűsíti, de gazdag rajzokat megőrizte.³³ Márévár (Baranya megye) gótikus kályhája is e korszak csempéinek közvetlen hatását mutatja: a mázatlan csempék alsó részén kettes, illetve hármas nyílással.³⁴ Mindkét hely kályhái a XV. században – valószínűleg még első felében – készülhettek.

Az előbbi, igényesebb megoldások mellett – nyilván ezek hatására – egyszerűbben megformált csempék is készültek. Doboka falu zöldmázás kályháján a XV. század végén (?) csak a csempe alsó felében készült el a három csúcsíves ablak, felette a rózsza már zárt, és címer fedi a mérműrajzot (V. t. 23. kép).³⁵ Későbbi és igénytelenebb például a Baranya megyei elpusztult Boly falu leletmentésekor talált mázatlan áttört csempe töredékei.³⁶ Az előzőkhöz képest már kisebb méretű volt, de a felső kerek rózsza, alatta két nyílással még őrzi a régi beosztást. Vele együtt egyszerű bögre alakú kályhaszem töredékek jelzik, hogy már egy jóval későbbi korszak összetételében egyszerűbb kályhás kemencéje állt itt. Pusztaszemes (Somogy megye) egyetlen régi lelete³⁷ az a

IV. tábla 17–20. kép. Mérműves kályhacsempék sémái a Budavári Palotából: 17–18. XV. sz. eleje, 19–20. XV. sz. eleje – átvéve 1415–1430 között

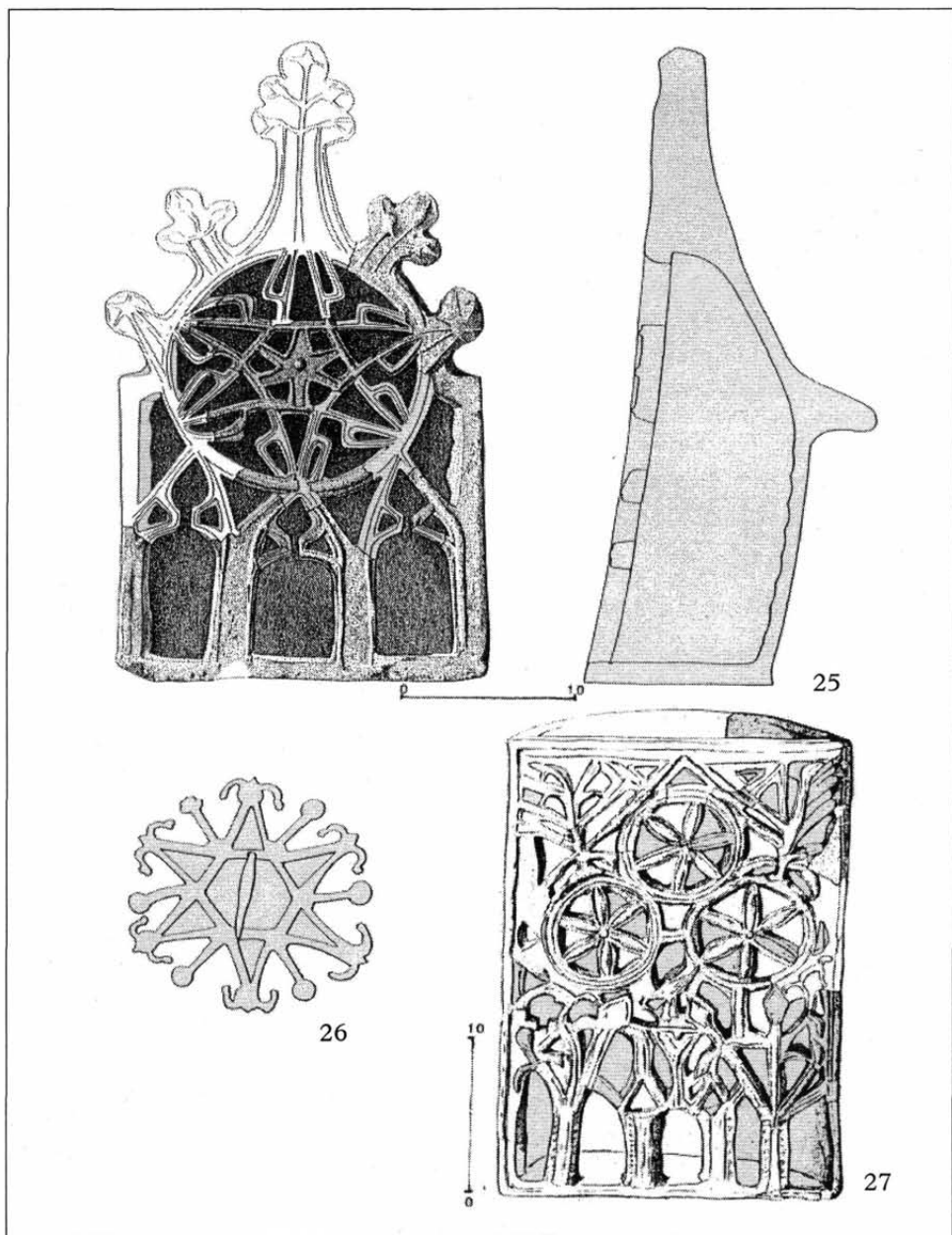
V. tábla 21–24. kép. Mérműves csempék változása: 21–22. Budavári Palota 1415–1430 között, 23. Doboka, XV. sz. vége, 24. Pusztaszemes, XV. sz. vége–XVI. sz.

mázatlan csempe, amely nagyon leegyszerűsített rajzával ugyancsak mutatja az ilyen megoldásnak szélesebb körben ismert példáját. Itt már a felső áttört körben egyenes pálcákból kialakított hatszögű csillag, alatta négy kisméretű nyílással, a népies felfogás érvényesülése (*V. t. 24. kép*). Ha nem ismernénk a fentebb vázolt folyamat példáit, arra gondolhatnánk, hogy önálló, népművészeti gyökerű megoldás eredménye, de az alsó négy kis „ablak” elárulja, mi hatott (talán többszörös áttétellel) a vidéki fazekasra. Önálló népies jellegű kompozíció viszont az említett dobokai rangos kályha egy másik csempeje: a zárt elő lapon vadászjelenettel.³⁸ Baloldalt a fa mögé bújt vadász számszerűt fordít a jobb oldali szarvasokra, ezek perspektíva nélkül egymás fölött helyezkednek el (kettő lefelé, az alsó áll, és szügyébe hatolt a nyílvevő). A kúria kályháján így keveredik a kétféle ízlés. Valószínűleg hasonló eredményre jutnánk, ha teljességükben ismernénk több vidéki kályhát. (A dobokai kályha arra is figyelmeztet, hogy még egy ilyen jelentékenyebb – mázas csempéket készítő – városi műhelyben, valószínűleg Pécsen sem volt mindig olyan gyakorlott mintázó-faragó mester, aki figurális ábrázolást helyes, természetes arányú stílusban tudott volna mintázni.

Nyársapát már említett rangosabb, színesmázás csempékből felrakott kályháján a késő gótikus ízlésű előképek hatása jól leolvasható. Nagybibor áttört előlapú csempéjének alján azonban az osztott ablaknyílásoknak csak a csökevényei sorakoznak, felette a kerek, mérműdíszes nyílások helyett hatlevelű rozetták vannak: a fő minták mellett a kitöltő elemek nem szabályos formák – olyan vidéki faragómester (vagy fazekas) készítette a negatívot, akitől a gótikus stílus távol állt, de megkísérelte a rangos kályhák utánzását (*VI. t. 27. kép*).

A Zsigmond-kori udvari műhelyek kályháin, bár ritkábban, de találkozunk olyan megoldásokkal, melyek a közép-európai késő gótikus kályhákon sokkal gyakoribbak. Ilyen például a csempék tetejének várpártázatokkal történő díszítése, vagy a háromszögű oromcsempék helyett egy magasabb hatású, felül ívesen vagy szögletesen záródó alak. Utóbbiaknál a gótikus építészetből átvett forma külső-felső szélein kúszólevelek, vagy e helyett sematizált geometrikus díszek sorakoznak (*V. t. 21–22. kép*). Az utóbbi oromcsempék hatására készült Ócsény-Oltovány (Tolna m.) castellumának gazdag díszítésű kályháján³⁹ az oromcsempék sorozata. Megvan itt a nagy felső rózsa és alatta a csúcsíves nyílások sora, de mintájuk már nem követi a gótikus mérmű szerkesztést, hanem másféle elemekkel tölti ki. Közelít ugyan azok elvéhez (lásd például a *IV. t. 18–19. kép* csempéit), de nem utánozza. Sokkal közelebb áll például a XIV. században készített ötvös-művű palást- és ruhakapcsokhoz, melyek akkor az egész országban elterjedtek számos változatukkal (lásd például az ernesztházi kincsleletben is e geometrikus szerkesztést hatágú csillaggal, közepén hatszöggel (*VI. t. 26. kép*)).⁴⁰ Ez az eset is figyelmeztet arra, mi-

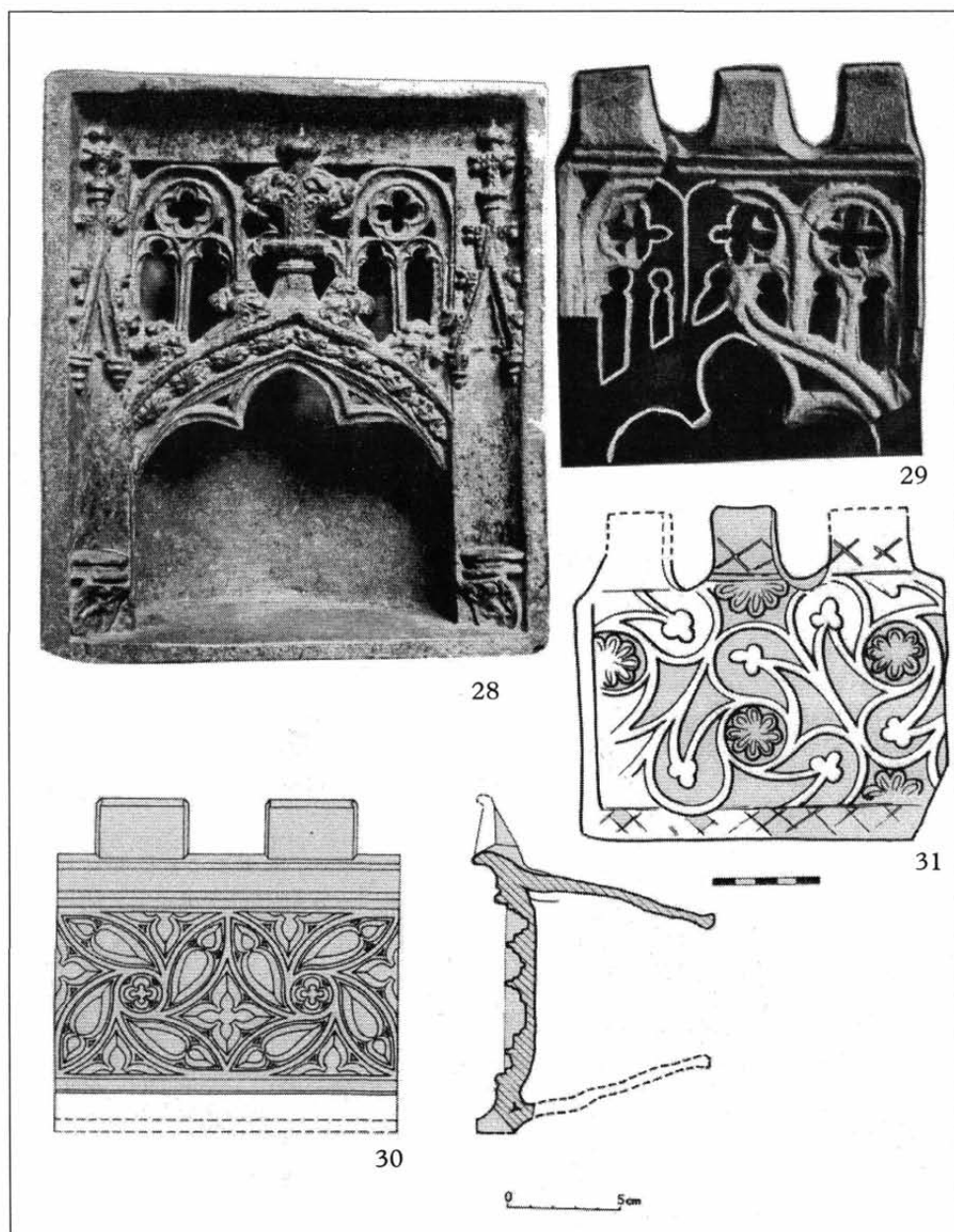

VI. tábla 25–27. kép. Áttört rácsdíszek: 25. Ócsény–Oltvány castellum, XV.sz.,
26. Palástkapocs Ernesztházáról, XIV.sz., 27. Nyársapát, 1500 körül

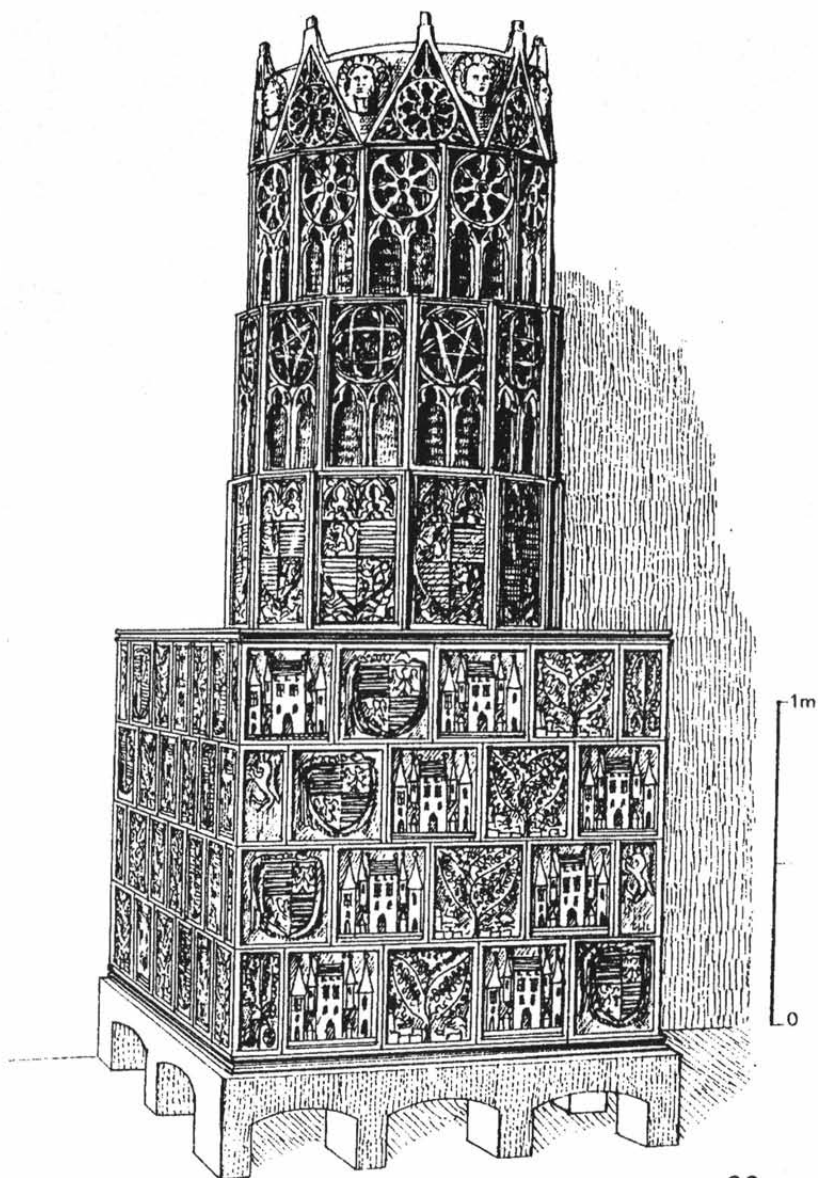
ilyen sokrétű hatásból jöhet létre egy vidéki mester első látásra újszerű, egyéni megoldása – bár mint látjuk, régi elemeket átformálva. A csempe egésze viszont kétség kívül a Zsigmond-kor kályhás gyakorlatából átvett felfogás folytatása. (Talán Doboka kúriájának említett kályháját is efféle, bár szabályosabb rajzú oromcsempékkel zárták.)⁴¹ Bemutatott példáink csak jelzés értékűek – valójában a XV. század második felében és a XVI. században sokkal gyakrabban készültek vidéken a mérműves csempék hatására újféle megoldások. Követésüket, felismerésüket nehezíti, hogy az ilyenek sérülések miatt apróra törve kerülnek elő, legtöbbször restaurálásuk is lehetetlen. Magam is csak hosszú idő múlva állapíthattam meg, hogy a budai leletek közt sokkal többféle típus volt: a rekonstruált darabokon kívül számos továbbira lehet következtetni. (Így az egyes kályhák eredetileg még gazdagabb megoldásúak lehettek: rekonstrukciós rajzuk csak egyszerűsített képet adhat. De már az eddigi anyag is bizonyítja, hogy a hosszú Zsigmond-koron belül is az egyes műhelyek-mesterek felhasználták a korábbiak mintakincsét is, másolva vagy tovább fejlesztve a régebbit.)

A téglalap alakú áttört mérműves csempék az alföldi Gerla kályháján is megtalálhatók.⁴² Ebben az esetben azonban nem a Zsigmond-kor kályhái hatottak, hanem a század közepén készült (egyes esetekben még néhány évvel továbbra is gyártott) lovalagalakos kályhák egyik csempetípusa. Bár mázattal megoldással és kissé egyszerűsítve – az eredeti finom részleteit elhagyva – a fő motívumot megőrizte. A fülkés csempén megtartották a számárhátív fölé helyezett három gótikus ablakot, felül rózsával, alatta két nyílással. A csempe tetején hármass várpártázat mutatja, hogy ez (és társai) a kályha felső részén állt: áttört kivitele is erre mutat (*VII. t. 28–29. kép*). Megint jellemző, hogy a fazekasmester – ha e csempék párjait nézzük a rozettákkal körülvett álló nőalakokkal, vagy párját az álló férfialakkal – a népi faragások, festések dekoratív módjával alkotta meg a díszítésüket. Úgy vélem, ezek esetében előttem ismeretlen előképet (kályhacsempét, oltárképet) használt fel, amelyen a késő középkor kedvelt szentjei: Szt. Katalin, Szt. Péter szerepeltek.⁴³ (Erre mutat jellemző attribútumaik – Katalin kezében rozettává alakított kerék, Péternél a kulcs – feltűntetése.

A gerlai kályha nem egyedi példánya műhelyének. Azonos kályha töredékei kerültek elő Szarvas környékén is. Részben rokon megoldású kályha (kályhák?) állt a középkori Mágocs faluban.⁴⁴ Ennek is jellemző megoldása az egyes csempék tetején alkalmazott várpártázat, de feldolgozója a budai (és vidéki lásd Baracs) lovalagalakos kályha hatását mutatja ki más kályhacsempén is (lovalagalak, oroszlán). Magam hozzáfűzném ezekhez még a nagyon szép kidolgozású hálómintás-virágos párkánycsempét is – megint a felső párkánnyal (I. típus). Erre talán ugyancsak a lovalagalakos kályhák párkánycsempé-

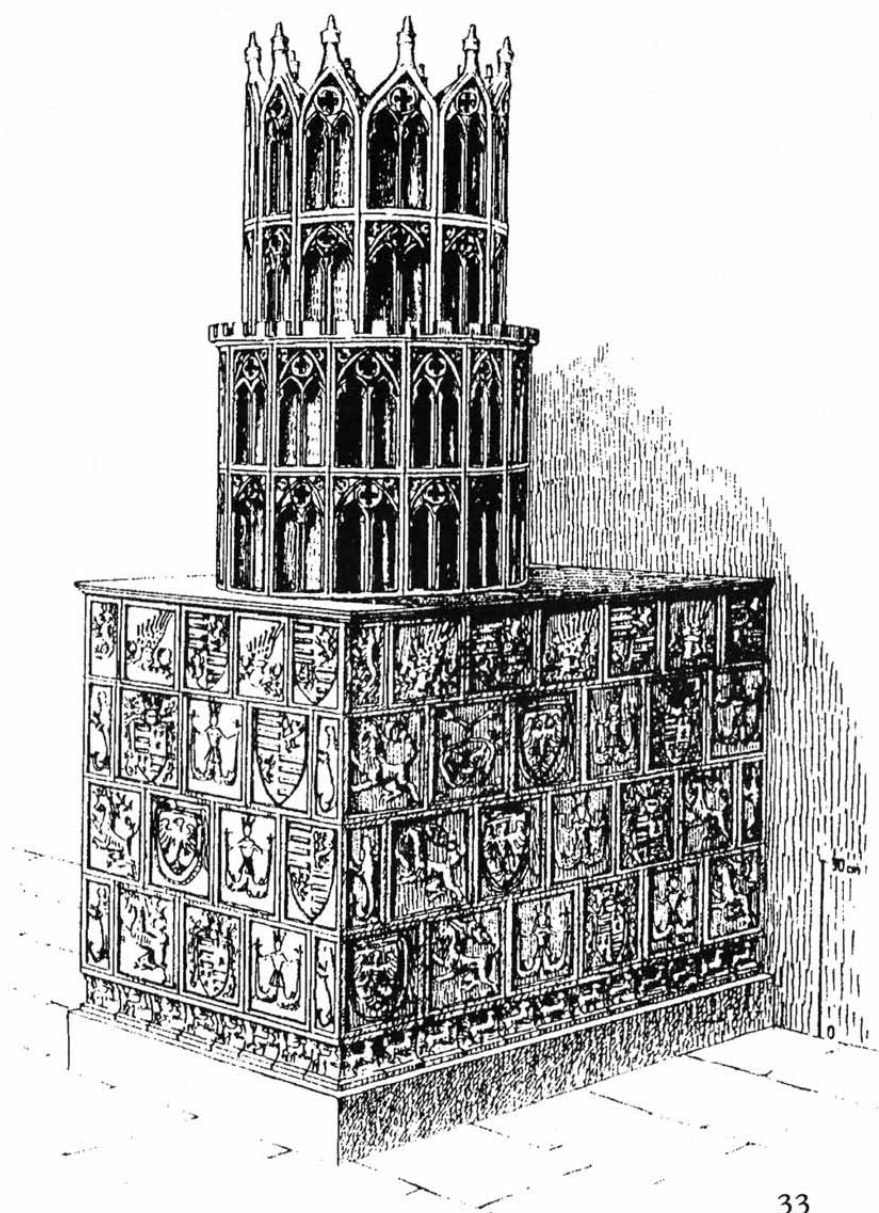

VII. tábla 28–31. kép. 28. Mérműves csempe Budáról, 1454/57, 29. Gerláról, XVI. sz. I. fele, 30. Párkánycsempe Budáról, 1454/57, 31. Párkánycsempe Mágocsról XVI. sz. I. fele

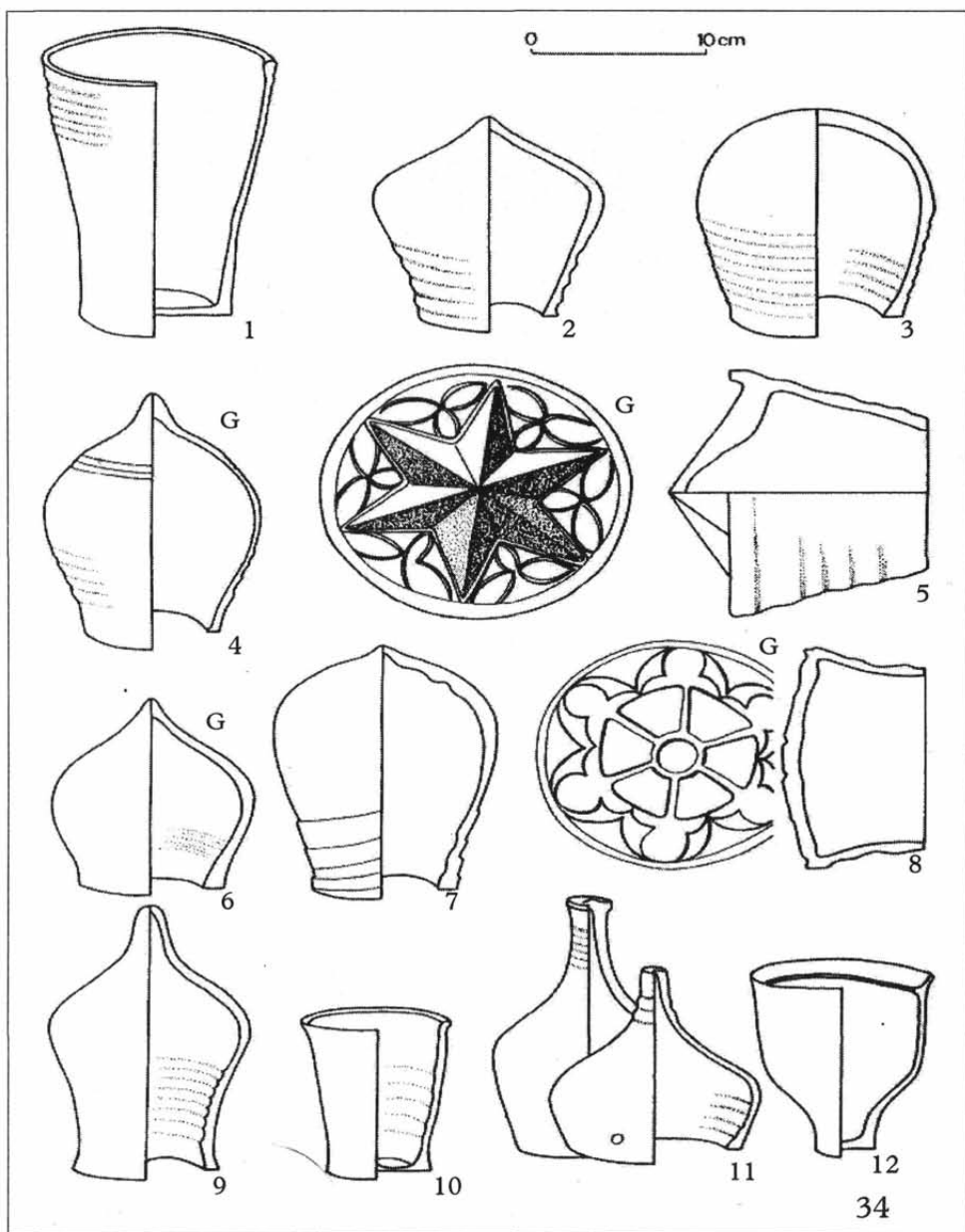
32

VIII. tábla 32. kép. Kályharekonstrukció: Budavári Palota, 1415–1430 között

33

IX. tábla 33. kép. Kályharekonstrukció: Budavári Palota, 1415–1430 között

X. tábla 34. kép 1-12. Kályhaszemek alakváltozásai: XIV.sz. II. fele 1-3. Pest, 4-5. Buda. XV.sz. eleje: 6. Buda, 7. Kőszeg, 8. Buda. XVI. eleje: 9-10. Sarvally, XVI. sz. vége: 11-12. Buda

péje hatott (nálam 21. típus, egyelőre nem ismerem helyét a rekonstruált kályhán). Bár a két párkány díszítése nem egyezik, de a mágocsi gazdag mintájának nincsen párja a XVI. században nagyon gyakori, de egészen más jellegű vidéki csempék közt. A budaival rokon felfogású viszont örvénylő hatású késő gótikus dísz: itt virágokkal, levelekkel kitöltve, a budain az örvénylő mérművekkel (*VII. t. 30–31. kép*).⁴⁵ (Mindkét eset egy végtelen minta kivágata.) A gerlai és a mágocsi kályhák készítőinek nem nyílt lehetőségük lenyomat negatívokat készíteni (ellentétben több dunántúli műhellyel), de valahol láttak egy másolatot régiről, és az hatott, ha kisebb mértékben is. A XVI. század első felében erre máshol is találhatunk példát.⁴⁶

Például Fülek, Diósgyőr, (színesmázás mérműves csempék); Lengyelországban a XVI. század első évtizedében több helyen. (Színesmázás és zöldmázás, vakmérműves csempék.) Ezek az esetek már nem másolatok, hanem az eredeti dekoráció elemeinek felhasználásával újfajta megoldások. Jellemző, hogy sosem a teljes kályha; csak egyes csempék motívumát használják.

Értékesebb kályhák hosszú ideig használatban álltak: a XIV. században Svájcban 40–60 évig, a lengyel királyi várban a XV. században 45–55 év múltán cserélték ki.

Az itt tárgyalt emlékanyag a csempék kialakításának eltérő fejlődését-átalakulását mutatja: a Dunántúlon a gyakoribb főúri kályhák ismerete az ezekhez közel álló típusok alkalmazását segítette, az Alföldön a korábbi rangos kályhák ritkák voltak, és a XVI. századi fazekasok már kevesebb műhelyhagyománnyal rendelkezve saját koruk népi ízlésvilágát használták. A Dunántúlon az ilyen népies felfogás inkább csak a figurális díszű kályhacsempék stílusánál érvényesült. (Lásd: Külsővat, Alsórajk, Hahót, Szentmihály, stb. eseteit például a különféle állatalakos csempéken a XV. század végén és a XVI. század elején.)

JEGYZETEK

- ¹ HOLL 1985. Ennek bevezetésében tárgyaltam a régi kutatás jellemzőit, ugyanitt foglaltam össze saját módszereimet a budai anyag rendszerezéséhez.
- ² Pl. BENKŐ 1984. 8., Marosvásárhely mestereinek jó része más városból jött.
- ³ Bár SZABÓ Kálmán és PAPP László ásatásaival ez már korán jelentős leletanyagot eredményezett, a részletes házankénti feldolgozás elmaradt, a leletek összefüggése nem ismert. SZABÓ 1938., csak rövid áttekintést ad. Az új kutatások a Dunántúlon és az Alföldön alaposabb vizsgálatot tesznek lehetővé.
- ⁴ Ennek publikálására csak később került sor: PIATKIEWITCZ –DERÉN, N. Több munkájában, 1959-ben.

- ⁵ HOLL 1958, majd 1971-től 1995-ig folyamatosan – több esetben a régi rekonstrukciót tovább fejlesztve, mivel újabb besorolt csempék a teljes alak megváltozásával jártak.
- ⁶ HOLL 1995. Itt bizonyíthattam, hogy két Zsigmond-kori csempetípus nem a nyéki műhely eredeti mintája (egy harmadikról már korábban is bizonyítottam), hanem a meglevő elkopott negatívjainak tovább használása (más színű cseréppel és mázszínekkel készített újabb csempék). Más esetekben is számolnunk kell egyes negatívok tovább öröklődésére: például HOLL 1999. 313–314., a lovagalakos kályhák esetében.
- ⁷ Példa lehet erre Passau XV. század első felére keltezett kályhája, melynek többféle rajzi rekonstrukcióját a szerzők szerint a braunschweigi kiállításra kivitt Zsigmond-kori teljesen felépített kályhamásolat is ösztönözte. ENDRES, W.: Ritterburg und Fürstenschloss. Bd. 2. Regensburg 1998. 42–56. A régi ábrázolások felhasználásával készült újabban két svájci kályha rekonstrukciója, a XIV. század első feléből: KECK, G.: Ein Kachelofen der Manesse-Zeit. Z. f. Schw. A. u. K. 50. 1993. 343. Ezeknél a furcsa trapéz alakú csempék elhelyezésének kérdése is már megoldott. – A késő gótikus és reneszánsz kályhák számos régi rajza-fametszete a XVI. század elejétől olyan sokféle felépítést mutat, hogy nyilvánvaló, hogy számtalan variáció lehetséges; magam főleg Merán (Dél-Tirol) eredeti kályháját vettem alapul (1440–80 között).
- ⁸ Az újkori magyar céhszabályok, árszabások is utalnak erre, pl. egy kassai: „*Ha a kemence ő kályhából felrakatik, tehát egy formás kályhától egy pénzt.... Item egy Formás uy kályháért négy pénzt... fizessenek.*” SIKLÓSSY L.: A magyar kerámika története. Bp. 1917. 13–14. Svájcban már XIV. századi forrásokban is szó esik kályhák 20 évvel később történő javításáról, sőt a lebontott kályha máshol történő újra felállításáról – de erről Erdélyben is szóltak. BENKŐ 1984. 26. Magam ezzel magyaráztam az egervári kályha keltezésének félreismerését (építkezés 1476); ekkor ugyanis a közeli régi kastélyukat lebontva épül az új. Itt is a 20 évvel korábbi lovagalakos kályha maradékaiból rakták fel ismét.
- ⁹ SZABÓ 1938. 420–454. képeivel mutatta be a különböző kályhaszemek és csempék változatait (csak a teljes darabokat közölve, ezeknél jóval többféle változat lehetett).
- ¹⁰ HOLL 1958. 272–273.
- ¹¹ Ezzel az eredeti mintától időben távolodva is találkozunk; egyre kevésbé ismerhető fel, miből ered. Jó példák Erdélyből: BENKŐ 1984. passim.
- ¹² Az elterjedés térképe HOLL 1998. 185.
- ¹³ HOLL 1958. 19., 34., 43. képek.
- ¹⁴ Uo. 46. kép.
- ¹⁵ HOLL 1998. 178–182, az egyes tulajdonosok felsorolása.
- ¹⁶ BOLDIZSÁR Péter: Gótikus kályhacsempék az újabb budavári ásatás leletanyagából. MFMÉ 1988. 101–106., az említett darabokon kívül még számos további változattal. Cikkünk I. t. 6. képen szereplő típus a város más helyén is előkerült.

- ¹⁷ Sezimovo Ústi elpusztult településéről. HAZLBAUER, Z.–CHOTĚBOR, P. AH 15/90. 365. Obr. 3:1. (E cikkben két kályha rekonstrukció.) Talán az alsó-ausztriai műhelyek közvetítették e típust? Más daraboknál már kiderült, hogy importáltak. Az 1420 körül (?) elpusztult cseh fazekasműhely és a budai, ugyancsak mázatlan példány keltezése túlságosan messze van.
- ¹⁸ Besztercebánya városi házából (később városháza) – MÁCELOVÁ, M.: Gotické kachlové pece ... AH 24/99. 409–420. Obr. 7:1, 7:3. Ugyanitt számos figurális csempe: cseh oroszlán, Szt. László, Szt. György, prédikáló farkas, stb. három különböző kályhából. A XV. század II. felében a körmöci kamaragróf háza volt.
- ¹⁹ MNM. Ltsz.: 10. 1907. 4. Lelőhely: Nagybodolya-Csibogárd (Baranya m.), vörös, mázatlan csempe. Közöletlen. Valószínű, hogy a XV. században említett Bodola kastélyhoz köthető, 1503-ban a vingárti Gerébeké. Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában II. Bp. 1894. 404.
- ²⁰ BÁLINT 1960–1962. XXV–XXVII. tábla.
- ²¹ SZŐKE 1996. 284–287., Taf. 147–150. A ház gazdájáról nincs forrásadat.
- ²² ILON–SABJÁN 1989. 77–140. A Mátyás címeres csempe és az írásos adatok alapján a Wáthy család egyik tagjához kötik 1452–1463 között. Az egész csempekör elterjedéséről (Csepely, Csabrendek, Zalavár) PARÁDI Nándor: Mátyás címeres kályhacsempe lelet a Magyar Nemzeti Múzeumban. FolArch 41. 1990. 147–167., a XV. század utolsó harmadára keltezve.
- ²³ KÁRPÁTI Gábor: Középkori kutak Pécssett. JPMÉ. 23. 1978. 169. A XV. század utolsó harmadára keltezi a kút megszűnését, de az oromcsempe jóval későbbi.
- ²⁴ HOLL Imre: A középkori Szentmihály falu ásatása I. – Az 1. ház és kályhája. Zalai Múzeum 1. 1987. 162–165.
- ²⁵ FEGYŐ 1973. 99. Az oromcsempe magassága 27,5 cm. – SZABÓ 1938. 450. kép. Lakitelekről.
- ²⁶ TIM. Ltsz.: 52.264.1. Magasság: 23 cm. Ajándék, ismeretlen helyről, 1943. Közöletlen.
- ²⁷ SZABÓ 1938. 451–454. kép. – Egy megmaradt töredék mutatja a középső kerek dísz másféle megoldását.
- ²⁸ Miklós Zsuzsa új ásatása, fazekasház leletanyaga: minden díszítés szabadkézzel faragott, ritkább a negatívból kinyomott egyes bögre alakú kályhaszemeken.
- ²⁹ Baja, Ferenciek tere I. szemétgödör. Saját leletmentésem 1951. IX. 3. – Háztartási kerámia, közte jellegzetes török korsó, pipa, perzsa és kínai csészék. TIM. Ltsz.: 54.3.27.
- ³⁰ FÜLEP Lajos: Művészet és világnézet. Bp. 1976. 430. 1951. évi előadása alapján.
- ³¹ BÁTKY 1904. 41–49., valamint összefoglalóan uő: Fűtés fejezet, A magyarság néprajza 1. Bp. 1941. 297. – itt említi a Kunmadaras határában 1653-ban elpusztult Kunkápolnás ásatását. A 761–769. képen a kályhaszemek csoportja, Bács-Bodrog m. a „XVI. század közepéről” – További darabok Bátmonostor–Apátság 1937. évi gyűjtés, TIM.
- ³² HOLL 1958. 33–35., 42., 49. kép.
- ³³ SZŐKE 1996. Taf. 146. M.: 36,7 cm

- ³⁴ Képe: G. SÁNDOR Mária: Magyaregregy-Márévár. Tájak Korok Múzeumok kis-könyvtára 163. 1984., valamint a vár kiállításán.
- ³⁵ PAPP 1966. 103–107. 4. kép. 1962. évi ásatásból.
- ³⁶ PAPP László ásatásából, JPM 62.195.3.1. és következő ltsz. töredékek. Ez is dongáshátú csempe, áttört mérműdíz részletével, alul egy középosztóval. Közöletlen, restaurálatlan. Előző idézett cikkében e helyről más darab képe: csipkés tetejű párkány, áttört faragással, 7. kép. XVI. század eleje.
- ³⁷ Pusztaszemes (Somogy m., Tábajárás). Birkaakol ásatásakor találták, gróf Teleki E. ajándéka. MNM. Ltsz.: 160/1880/2. M.: 23 cm, mélység 8 cm. Mázatlan, barnás-szürke cserép, korongon felhúzott dongás hátú, felül a fiók rész kivágott. – Szemes 1536-ban mint Wáralya Zemes fordul elő.
- ³⁸ PAPP 1966. 5. kép. Zöldmázás csempe, négyzetes alakú.
- ³⁹ MIKLÓS 2001. 43., 78., 24. tábla 4. A részletes feldolgozás még nem készült el; a felhasználás engedélyét itt köszönöm. A castellum a XVI. század elején elpusztult.
- ⁴⁰ E palástkapcsok egyszerűbb, olcsóbb variációi-utáizatai terjedtek el, már rézből készítve.
- ⁴¹ JPM zöldmázás töredékek a kályhából, köztük egy áttört oromcsempe részlete, mérművel és tetején kúszólevelekkel.
- ⁴² HOLL 1958. 273., 99. kép. XVI. század első fele. (1954-ben restauráltattam a Vármúzeumban a cserepeket.)
- ⁴³ A figurális ábrázolások sematizálása miatt általában nem sikerül előképük megke-resése még a jó minőségű kivitellük esetében sem; népies változataiknál majdnem reménytelen.
- ⁴⁴ SZATMÁRI 1985. 55–77. A XVI. század első felére keltezi, talán még 1526 előtt.
- ⁴⁵ SZATMÁRI 1985. I–II. tábla.; HOLL 1971. 178. 158. kép. Szélessége 15,2 cm. Végtelen mintája– ahogy a mágocsi párkánycsempénél is – lehetővé teszi, hogy egymás mellett elhelyezve a dekoráció egységes hatást keltsen.

A rajzokat *Dukay Bernadette*, *Ósi Sándor*, a kályharekonstrukciókat *Egyed Endre* készítette (Régészeti Intézet).

Feld István

GÓTIKUS ÉS RENESZÁNSZ
KÁLYHACSEMPÉK
ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGRÓL

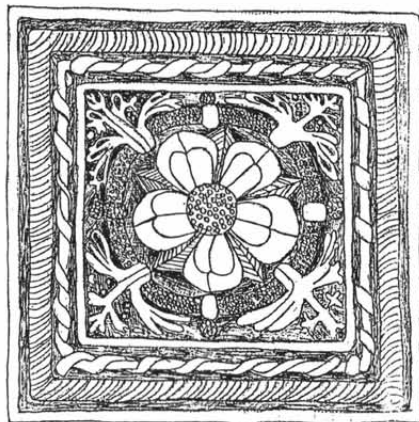
Az ember ősidők óta készített agyagból használati eszközöket. Az először csak a napon kiszáritott, majd tűzben kiégetett edények alkotják az újkőkortól kezdve a ráánkmaradt tárgyi emlékek túlnyomó többségét. De agyagból készültek az első épített lakóépítmények, s bennük a főző- és fűtőberendezések is – az utóbbiak szerepe különösen a hidegebb közép-európai vidékeken volt jelentős. Nem véletlen, hogy épp itt – mai tudásunk szerint az észak-svájci, dél-németországi határvidéken – zajlott le valamikor a XII. században az a döntő változás, mely a mai cserépkályhák kialakulásához vezetett. Míg addig magából az agyagból – esetleg téglából – építették-tapasztották a fűtésre szolgáló kemencéket, ettől kezdve speciális, önálló építőelemekből – kályhaszemekből, majd pedig kályhacsempékből – rakták őket. Maga a kályha szavunk is eredetileg ezekre az elemekre vonatkozott – a késő középkori és kora újkori írott források kályhás kemencéket említenek.

Az első kályhaszemek tulajdonképpen az agyagfalba beépített cseréppoharak vagy tálak voltak – felismerték ugyanis, hogy alkalmazásukkal jelentősen megnövelhető a kemence hőleadásra szolgáló felülete. A későbbiek során ezekből alakultak ki azok a különböző, főként négyzetes vagy téglalap formájú, rendkívül széles körben és hosszú ideig kedvelt elemek, melyek már alkalmassak voltak arra, hogy közvetlenül belőlük épüljön fel a kályhatest. Ezután már csak egy lépés volt a kályhacsempe megjelenése: a kályhaszemet elől agyaglappal zárták le, melyet vagy áttört, kivágott mintákkal díszítettek – ebben az esetben nem kellett levágni a kályhaelem fenékrészét – vagy pedig negatív segítségével nyomtak bele mustrát. Ez utóbbi végső megformálásában nagy szerepet játszott a szabadkézi alakítás, sőt egyes részek önálló megformálása, s nem utolsósorban a színes ólom- majd ónmázak alkalmazása.

A csempékből épített kályhák így a középkori majd az újkori kerámiaművesség számunkra talán legértékesebb, sokszor művészettörténeti szempontból is jelentős emlékei. Készítőiket azonban ugyanazon fazekasok között kereshetjük, akik a konyhai, asztali vagy a díszedényeket gyártották. Értékelésük során így nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy maga a kályha vagy az egyes csempék csupán visszatükrözték a nagyművészet alkotásait. Értéküket ugyanakkor épp az növeli, hogy művészi előképeik – a korabeli metszetek, festmények, szobrok vagy akár teljes épületek – sokszor nem is maradtak ráánk. Nem mintha magukat a kályhákat megkímélte volna az idő, de az ége-

tett agyag földbe kerülve is megőrzi egykori formáját és színvilágát. Így a legújabb régészeti feltárásoknak és a restaurátorok munkájának köszönhetően egyre nagyobb gazdagságban bontakozik ki előttünk az alkalmazott iparművészet e rendkívül gazdag világa.

A ma ismert legkorábbi cserépkályhák Közép-Európa keleti felében Nagy Lajos magyar király uralkodásának utolsó szakaszában, 1370 után emelt királyi várakban és palotákban, Visegrádon, Budán és Diósgyőrben álltak. Ezek a szinte kis gótikus épületként megjelenő fűtőalkalmatosságok színes ólommal bevont csempéit az architektonikus elemek mellett fülkékben, illetve sza-

1. kép. Rozettás, zöldmázos kályhacsempé, Kisvárdai Vár 1500 körül (FÖLDING 1997–98.)

badon álló kis szobrok, az udvari életből vett jelenetek, bibliai történetek és allegorikus állatalakok díszítették. Az utóbbi évek kutatásai lehetővé tették a kályhák első rekonstrukcióit is, először csak rajzban – Visegrád esetében – majd legújában Diósgyőrben már egy teljes másolatot is felállítottak. Az Anjou-kor végén, majd elsősorban Zsigmond király idejében különösen kedvelté vált a címerdísz, és a kályhák felső részét előszeretettel építették mérműdíszes csempékből. Bár ma még a legtöbb gótikus kályhát a királyi udvartartás színtereiről ismerjük – különösen gazdag ebben a vonatkozásban Zsigmond budai rezidenciája – az uralkodó valószínűleg sohasem volt egyedüli megrendelője a számunkra ma még általában ismer-

etlen helyen működött műhelyeknek. E különösen drágának bizonyára sohasem számító fazekastermékek ugyanis egyre több főúri várkastély, udvarház, sőt kolostor és város régészeti kutatása során kerülnek elő. Írott adatok is szólnak a csempés kályhák divatjának terjedéséről, azt azonban még nem állíthatjuk, hogy a XV. század közepén már széles körben lettek volna használatosak.

Ez inkább csak az 1400-as évek végén következett be, amikor a közép-európai gótikus kályhászművészet egyik csúcspontját jelentő „lovagalakos kályha” – ha csempéinek sokszor csak gyengébb kivitelű másolataival is – elterjedt a Magyar Királyság szinte egész területén. Ekkor már – nem függetlenül Hunyadi Mátyás király reneszánsz udvari művészetétől – az ólom- és ónmással díszített csempék olyan változatos sorozatát ismerjük az ország középső vidékeiről, mely mindenképp nagyszámú helyi-városi kályhászmester működését tételezi fel. Ezt jelzi az is, hogy a király és az arisztokraták címerei után

már a városok – így Buda és Pozsony – címerdiszei is feltűntek a kályhákon. Gyakori a szentek, majd lovasok ábrázolása a korszak csempéin, s a budai várban maga az uralkodó és felesége ábrázolása is megjelent egyes kályhákon. Emellett egyre nagyobb szerepet kapott az ornamentális – virág- és levéldíszes, majd geometrikus – díszítés is, hogy azután a XVI. század végére mindez már teljesen általánossá váljon a hazai kályhásság mintakincsében.

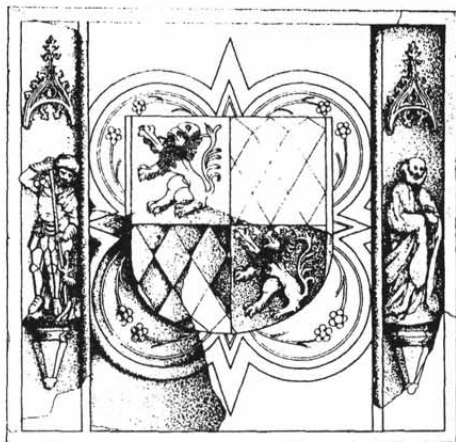
A királyi központok és a nyugati határvidék után a XV. század végén már a többi országrészen is elterjedt a kályhacsempék használata, sőt készítése is. Míg azonban a Budától északra eső területek fazekasságát hosszú évtizedekre meghatározó Besztercebánya és tágabb környéke, elsősorban a jóminőségű nógrádi agyagból készített magas színvonalú kályhástermékeit már a XIX. század vége óta ismerjük, egészen az utóbbi évtizedekig fehér foltnak számított az egykori Magyar Királyság északkeleti része, Abaúj, Borsod, Sáros, Zemplén és Szabolcs vármegyék területe. A vidék egyik legfontosabb központjában, Kassán ugyan már 1897-ben találtak mázas-alakos csempéket, de csupán az utóbbi évtizedekben – Diósgyőr mellett elsősorban az ónodí, tőketerebesi (ma Trebišov, Szlovákia), füzéri, sárosi (ma Šariš, Szlovákia), barkói (ma Brekov, Szlovákia), sárospataki és kisvárdai várban, valamint a pácini és a nyírbátori kastélyban, legújabbán pedig többek között a regéci várban és a darnói premonstrei kolostorban – folytatott ásatások eredményeztek olyan jelentős kályhacsempé-anyagot, amely végre részben már hiteles képet adhat a terület egykori, XV–XVII. századi kályhásságáról. Ennek első összefoglalására 1992-ben Gyuricza Anna vállalkozott, majd eredményeit – nem szólva itt most számos, a bibliográfiában felsorolt kisebb tanulmányról – elsősorban Simon Zoltán 2000-ben megjelent, a füzéri vár leleteit közreadó munkája bővítette.

Kályhacsempék a XV–XVI. századból

A mindenkori királyné birtokában levő diósgyőri várban természetesen a XV. században is állítottak új kályhákat – így tudunk itt a „lovagalakos kályhához” tartozó csempékről is – de az innen előkerült hatalmas, ugyan főként már a későbbi századokból származó leletanyag rendszeres feldolgozása még várat magára. Ezzel szemben már megtörtént az 1465 után felépült kisvárdai vár korábbi ásatásai során előkerült csempéleletek közzététele, s így tudjuk, hogy a Várdayak szabályos alaprajzú, kényelmes családi rezidenciájában ugyancsak állhatott a XV. század legvégén legalább egy, az említett „lovagalakos” körhöz köthető kályha (1. kép). Ugyanígy az ország egyik legjelentősebb késő középkori arisztokrata családjának, a Báthoryaknak névadó székhelyéről, Nyírbátorról is kerültek elő olyan leletek (2. kép), melyek – közelebből még nem ismert udvarházukban – egy, a „lovagalakos kályha” mintakincsét és egy hasonló korú,

Regensburgból eredeztetett kályha elemeit felhasználó, ismeretlen helyen működött fazekasműhelyből származó fűtőberendezéseket valószínűsítene.

Az észak-keleti országrész másik, a Báthoryakhoz hasonló jelentőségű fő-

2. kép. Fülkés-címeres kályhacsempe
rekonstrukciója, Nyírbátor udvar-
ház 1500 körül (HOLL 1980.)

úri birtokosai a Perényiek voltak. Négy egykori vármegyében számos vár és birtokok sokasága tartozott a XV. század végén–XVI. század első felében Imre nádor, majd pedig fia, Péter koronőr fennhatósága alá. Nem véletlen tehát, hogy a Hernád és a Tisza közötti terület talán legkorábbi kályhacsempéit épp a család ősi székhelyéről, a kényelmes várkastéllá kiépített zempléni, tőketerebesi Parics várából ismerjük. Az itt folytatott ásatások eddig két kályhához tartozó nagyszámú töredéket eredményeztek. Közülük a néhány zöld ólommalaz, illetve mázatlan darabbal képviselt korábbi kályha még a gótikus művészet körébe sorolható. Alsó része közel négyzetes s igen

mély fülkés csempékből állhatott. Ezek hátsó oldalát szentek és a Paradicsom fájának allegorikus ábrázolása díszítette. A toronyszerű oromdísszel lezárt felső részt ugyancsak fülkés, de nyújtottabb, mérműdíszes elemek alkotották. Mindezek mellett még egy rozettás csempét kelteznek itt a XV. század végére, arra az időszakra, amikor Perényi Imre visszakapta apjától a Hunyadi Mátyás által elkobzott erősségeit.

Ugyanakkor az eltérő anyagú és jóval több darab alapján rekonstruálható másik kályhán már az új művészet, a reneszánsz jellemvonásai tűnnek fel. Az inkább lapos, mint fülkés csempék enyhén mélyített tükrében elhelyezkedő változatos ábrázolásokat – Máriát, női és férfi szenteket (3. kép), valamint jeleneteket az udvari-társasági életből – főként leveles-rozettás sarokdíszes, íves keretelésben találjuk. A rendkívül plasztikus megjelenésű, általában gazdag vegyesmázos csempék többsége álló téglalapformát mutat – ezek talán a kályha felső részét alkották –, de vannak közöttük négyzetes és a sarokrészek kiképzéséhez nélkülözhetetlen feles méretű darabok is. Ismerjük e kályha felső lezárását is: az ívesen kihajló rozettás-gyöngyosoros párkánycsempén lilomszerű kereszttrózsákkal díszített pártázat helyezkedett el.

E kályhákat – vagy azok változatait – a Perényiek másik, abaúji várukban, a Tőketerebeshez közel fekvő sziklafészekben, Füzéren is felállították, mely ekkor

főként a családi kincsek és oklevelek biztos őrzőhelyeként, s szükség esetén végső menedékként szolgált. A jelenleg is folyó ásatások során előkerült töredékek egy kisebb része – bár itt már fekete mázzal és bizonyára egyszerűbb kályhaszemekkel egybeépítve – a tőketerebesi első csoporthoz áll közel, de különösen sok darab pontos párhuzamait a második csoportban találjuk meg, vegyes- vagy zöldmázos kivitelben.

Míg ez utóbbi csempecsoportot a tőketerebesi vár leleteinek feldolgozója már az 1510-es évekre helyezi, a füzéri vár kutatója úgy véli, hogy ezek még 1502 előtt kellett, hogy készüljenek. Mindkét várból ismerünk ugyanis az utóbbi csoporttal egyező anyagú és hasonló technikával készített csempéket – vagy azok töredékeit – is, melyeken szárnyas angyal tartja Kassa városa az utóbbi időpontig használt címerét. Kérdéses azonban, hogy a kályhákon alkalmazott heraldikus díszektől elvárható-e egy, a címerváltozásokhoz való naprakész alkalmazkodás. Ma még ugyanis egyáltalában nem bizonyított, hogy akár egy uralkodó címerének kályhacsempéken való használata teljesen kizárható lenne annak halála után.

Ezen Kassa-címeres kályhacsempék töredékei – néhány további, általában hasonló anyagú, figurális és heraldikus darabbal együtt – azonban még a kisvárdai várból is ismertek, s emellett a Szapolyaiak, majd a Homonnai Drugethek által uralt zempléni Barkó várában ugyancsak találtak egy hasonló ábrázolását – bár kissé ugyan eltérő anyagú – egész csempét. Mivel az utóbbi helyről, sőt magából Kassa városából is ismeretek még a tőketerebesi és a füzéri leletekkel egyező anyagú csempék, ma leginkább az valószínűsíthető, hogy e fontos felsőmagyarországi szabad királyi városban kell keresnünk ezen széles körben elterjedt fazekastermékek – de legalábbis azok második csoportja, Északkelet-Magyarország legkorábbi reneszánsz kályhacsempéi – mestereit. Ugyanakkor az sem tagadható, hogy az ismert darabok számos eleme szoros kapcsolatokra utal az 1500 körül működött budai, illetve besztercebányai műhelyekkel is.

Téchnikai ismervek alapján ugyancsak kassai mesterekhez kell kötnünk azt a másik – az utóbb tárgyalttal így talán egykorú – kályhacsempé-csoportot is, melynek eddig ismert darabjai szintén a füzéri várból, valamint a Perényi

3. kép. Vegyesmázos kályhacsempé
Alamizsnás Szent János ábrázol-
ásával, Tőketerebes–Vár XVI.
század eleje (CHOVANEK s. a.)

Imre nádor másik várából, az 1516-ban megszerzett s kényelmes lakóvárrá kiépített borsodi Ónodról származnak, s bizonyára több, különböző kályhát is alkothattak. A főként vegyes-, illetve zöldmázás, többségükben négyzetes lapcsempéket forgórózsa, koszorú vagy rozetta díszítette, de az egyik típust még vakmERMűvek borították. Technikai eltérések – így ólomház helyett ónmáz alkalmazása – és építéstörténeti feltevések alapján néhány évtizeddel későbbre kelteznek néhány, elsősorban ugyancsak az ónodi és a füzéri várból ismert, ugyancsak többszínű, vegyesmázás csempét, melyek közül kiemelkedik egy díszes ruházatú férfi mellképét ábrázoló füzéri darab.

Bár az ónodi vár fennmaradt számadásai 1518-ból egy Bécsben vásárolt csempéből épített kályháról tudósítanak bennünket, az eddig ismert csempék esetében az anyag, a felhasznált ház és a készítési technika területén megfigyelhető nagyfokú egyezés mindenképpen környékbeli műhelyre utalhat. Kassán már legkésőbb a XV. században működtek fazekasok. S ha az nem is bizonyítható, hogy

4. kép. Kályhacsempe Jefte ábrázolásával és 1553. évszámmal, Sáros-Vár (SLIVKA-VALLASEK 1991.)

1428-ban a bártfai városházán már csempés (és nem szemes) kályhát állított fel egy kassai mester, az szinte bizonyos, hogy jóval a XVI. század közepe előtt – 1555-ben Perényi Ferenc nagyidai kastélyába rendelt kályhát a kassai Fazekas Ferencnél – jelentős s a korabeli európai divatot magas szinten követő kályhacsempegyártás folytatható itt.

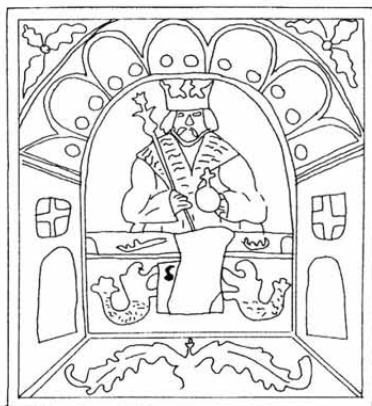
Művészi színvonaluk és az előzőekhez közelálló anyaguk miatt valószínűleg ugyancsak kassai kályhásokhoz kell kötnünk azokat a főként téglalap alakú, zöldmázás vagy mázatlan csempéket is, ahol már perspektivikus hatást keltő, félköríves reneszánsz építészeti keretben jelennek meg alakos ábrázolások. A XIX. század végén ugyanis épp Kassán került először elő egy olyan csempe, melyen Jefte, az ószövetségi „hős” mellképe látható, mint egy, a XVI. század második negyedétől közkedvelt metszetek alapján készített tematikus csempe-sorozatok

példája. Ezek egyik eredeti műhelyközpontja Nürnberg volt, ahonnan csempénk grafikai előképét is ismerjük. A kassai darab párját 1553 évszámmal a sárosi várból (4. kép), töredékeit pedig a regéci, a boldogkői, a szerencsi, a füzéri, az ónodi és az egri várból ismerjük. E változatos birtoklású lelőhelyek – síkvidéki és hegyivarak – mind Kassát rajzolják körül. De további, hasonló kom-

pozíciójú csempéket is ismerünk, melyeken ugyancsak ószövetségi alakok láthatók – Salamon királyt ábrázolja egy másik sárosi és egy füzéri csempe (5. kép), továbbá az utóbbi helyen került elő egy Ábrahám áldozatát megjelenítő darab is (lásd Kat. 17.). Mindezek többsége azonban már másolat, hasonlóan azokhoz az ugyancsak félköríves keretezésű csempékhez, melyek az antik mitológiából vették témájukat, s melyek eddig szintén a Perényiek két utóbb említett várából, Füzerről és Ónodról ismertek. Az erények ábrázolásai közül eddig Iustitia és Fortitudo volt azonosítható. Mindezek azon ún. protestáns kályhák körébe sorolhatók, melyek eredeti, német és osztrák képzőművészeti forrásaiktól gyakran igencsak eltávolodtak, s nem kizárt, hogy nálunk már csak 1550 után terjedtek el.

Ugyanez tételezhető fel azokról az előzőekkel kétségkívül rokonságban álló, de kissé eltérő motívumkincset és más arányokat mutató csempékről, melyek eddig csak a füzéri várból ismertek, s ahol az éles kontúr inkább már másolat mivoltuk ellen szól. Az ábrázolások itt az udvari életre utalnak, egészalakos nemes hölgyek (lásd Kat. 19.), sarkantyús vi tézek (6. kép) tűnnek fel közöttük. Díszes ruházatú férfiak mellképei ebből az időből Kassáról és Sárosról is ismertek, de ez utóbbiak és a Töketeresről, Sárospatakról származó, táncoló párokat ábrázoló darabok már a XVI. század végéről valók. Származási helyük széleskörű kedveltségüket bizonyítja elsősorban még a főúri várakban, de már egyre inkább a városi polgárházakban is.

Ekkor – sőt, talán már a XV–XVI. század fordulójától – Kassán kívül másutt, így elsősorban a vidék nagyszámú mezővárosában is készülhettek kályhacsempék. Ezekre jó példaként szolgálnak azok a mázatlan, gótikus mérműves-alakos töredékek, melyek – bizo-

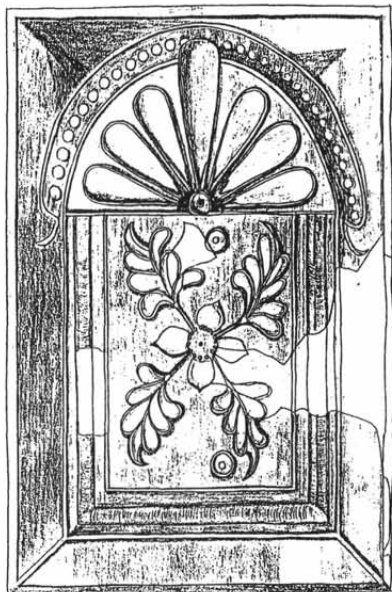
5. kép. Kályhacsempe Salamon király ábrázolásával, Füzér-Vár XVI. század közepe (SIMON 2000.)

6. kép. Kályhacsempe sarkantyús vi téz ábrázolásával, Füzér-Vár XVI. század közepe (SIMON 2000.)

nyára egy, még kályhaszemeket is magába foglaló fűtőberendezés részeként – a Sárospatak közelében állt és a reformáció uralomra jutása idején elnéptelenedett darnói premontrei kolostor maradványainak feltárása során kerültek elő. Feldolgozásuk és közzétételük fontos adalékot szolgáltat a csempés kályhák északkelet-magyarországi elterjedésének felderítéséhez.

Ugyanakkor eljutottak ide a szomszédos vidékek termékei is. Így a füzéri várban egy, a nógrádi-gömöri vidékek jellegzetes fehér anyagú, mázas csempéiből rakott, s az 1520-as évekre keltezett kályha is állhatott. Elsősorban az

7. kép. Zöldmázos kályhácsempe
Miskolczi Mihály műhelyköréből,
Ónod-Vár XVI. század II. fele
(TOMKA s. a.)

ónodi és az 1556 után erősített nemesi lakóhelyként kiépített szerencsi várból kerültek elő olyan, ugyancsak fehér anyagú, vegyesmázos, cseh oroszlánal, gyöngyso-ros koszorúval díszített négyzetes és akan-tuszleveles oromcsempék, melyek a XVI. század első évtizedeitől a század közepéig-második harmadáig szintén inkább a nyugatról szomszédos vidékek – először a budai Vizivárosból előkerült – jellegzetes termékei közé tartoztak.

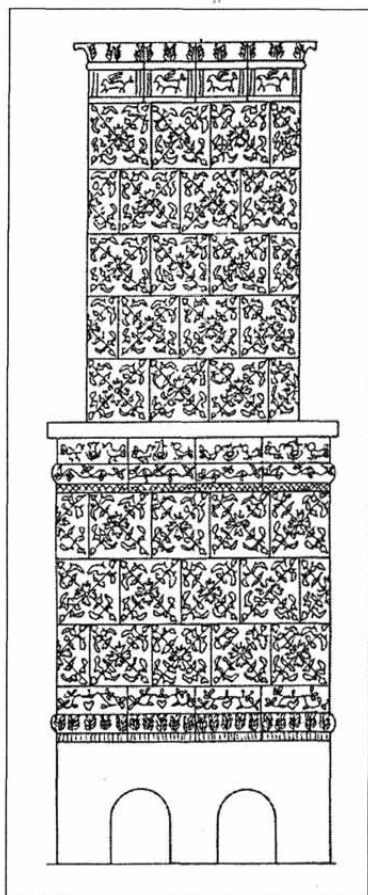
Mig ez utóbbi csempékből rakott kályhák egykori formájának pontosabb meghatározására még nem történt kísérlet, többet tudunk ebben a vonatkozásban arról – az előzőhöz egyébként számos egyező motívummal kapcsolódó – a zöldmázos és mázatlan, négyzetes, téglalap alakú és párkánycsempéin elsősorban növényi ornamentikát alkalmazó fazekaskör termékeiről (7. kép), melyek Szécsénytől Füleken, Egeren, Ónodon, Miskolcon és Diósgyőrön át Füzérig számos várban és mezővárosban közkedveltek voltak, sőt hatásuk Drégelypalánktól Szolnokig és Kisvárdáig

kimutatható. A kutatás az egyik csempén olvasható *MISKOLCZI MIHALI* felirat (lásd *Kat. 50.*) és egy másik darab 1574-es évszáma alapján az írott forrásokban 1557 és 1576 között adatolt miskolci fazekasmesterrel hozza kapcsolatba e jellegzetes motívumkincsű csempéket, s valóban, a mezőváros egykori főutcáján elő is került egy egykori kályha jelentős mennyiségű töredéke. Az azonban ma még igencsak kérdéses, hogy a felsorolt számos lelőhely esetében valóban csupán egyetlen fazekasműhely készítményeiről lehet-e szó.

Centrális díszű reneszánsz kályhacsempék a XVI–XVII. századból

Az északkeleti vármegyék területén egykor állt késő reneszánsz kályhák a töröktől meg nem szállt Közép-Európa fazekasai által alkalmazott szinte teljes formakincs megtalálható volt. Az eddig áttekintett kályhacsempé-csoportok – így az utoljára tárgyalt, Miskolczi Mihály-féle kályha alsó, négyzetes részéhez kötött csempék is – jól mutatják, hogy a XVI. századtól vidékünkön is elterjedt a reneszánsz kazettákkal rokon centrális elrendezésű kompozíciós formák alkalmazása. Sőt, úgy tűnik, hogy ezek divatja – különböző helyi változatokban – a XVII. század folyamán sem szűnt meg. A minták – leggyakrabban stilizált levelek, rozetták és virágok – vagy a középpontból kiindulva az átlók irányában töltik ki a képmezőt vagy a csempé oldalainak felezési pontjain csúcsára állított négyzetben kettőződnek meg.

A régió szinte minden várából és kastélyából ismertek ide sorolható, túlnyomórészt mázatlan csempék. Ezek pontos korhatározása ma még igen nehéz – többségük elsősorban a XVI. század végéről és a XVII. század első feléből származhat. Műhelyeiket még ugyancsak ritkán tudjuk meghatározni. Jellegükből következően a belőlük rakott egykori kályhák formájának valóban hiteles rekonstruálására csak akkor nyílik mód, ha a fűtőberendezés teljes anyagát sikerül feltárni. Ez a ritka lehetőség adatott meg a füzéri várban, ahol a várkápolna előtt húzódó déli palotaszárny ebédlőjének pincébe bezuhant mázatlan cserépkályháját találták meg. Figyelemre méltó, hogy egy 1623-ban felvett inventárium szerint itt még zöldmázas kályha állt. E kályha négyzetes csempéjének szegfűs mintája – különösen jól megkomponált szerkezete miatt – nagy népszerűségnek örvendett, talán már a XVI. század közepétől kezdve. Különböző változatokban ugyanúgy előfordult az

8. kép. A füzéri vár leletei alapján készített rekonstrukció
(ún. szegfűs kályha)
(GYURICZA 1992.)

ekkor is lakott várak – Barkó, Boldogkő, Regéc, Kisvárd – kályháiban, mint az 1600 körül emelt vagy átépített nemesi-főúri kastélyok – Fáj, Pácin, Kéked, Szerencs – fűtőberendezései alkotórészeként. A teljes kályha természetesen nem épülhetett fel csak centrális díszű csempékből – de a párkány- és oromcsempék virág- és levéldíszé itt is összefüggő vízszintes sávokat alkotott. A kályha motívumkincséhez ugyanakkor továbbra is hozzátartozott az alakos, jelen esetben az állatábrázolás. A füzéri kályha egyik párkányát galambok, oromcsempéjét szárnyas csodalények (pegazusok?) díszítették, de mesebeli állatalakokat, lovakat, tengeri csikókat láthatunk egy kéked-i csempén is. Az eddig ismert lelőhelyek alapján e csempék mesterei nagy valószínűséggel az abaúj-zempléni térségben dolgozhattak.

Mivel a füzéri déli palotában állt centrális díszű kályha közel hiteles rekonstrukciója elvégezhető volt, annak másolata felállításra került a jelenleg múzeumként szolgáló pácini kastély XVII. századi bútorokkal hálószozábanak berendezett egyik termében (8. kép). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy mivel a feltárás során a kályha alsó és felső részét elválasztó osztópárkány nem került elő, nem kizárt, hogy ez a viszonylag egyszerűbb „kályhás kemence” eredetileg csupán egyetlen nagy osztatlan hasábformát mutatott. Mindenesetre zöldmázos változata is állt egykor a XVI. század közepétől már a Báthoryak, majd az 1600-as években a Nádasdyak által birtokolt füzéri hegyivárban. Ugyanitt a virágdíszítésű kályhák számos további, általában zöldmázos típusát is meg lehetett hatá-

rozni. Az egyiken a párkány- és oromcsempéket ugyancsak állatalakok díszítik, más esetben vadászjelenetet láthatunk az egyik négyzetes lapcsempén.

Különösen gazdag csempeanyag található az 1630-as években az erősséget öröklő Nyáry István szabolcsi főispán által kiépített kisvárdai vár leletei között is. Néhány, erre az időszakra helyezhető, gyakran barna és zöldmázos elemekből rakott itteni kályha szintén magába foglalt figurális csempéket is – a tükörképes szerkesztésű sellők, szárnyas fejek mellett a másutt is kedvelt lovasábrázolások emelendők ki – a különösen nagy változatosságot mutató, túlnyomórészt növényi ornamentikájú centrális díszű darabok mellett, melyek készítési helyéről még nincsenek ismereteink (9. kép).

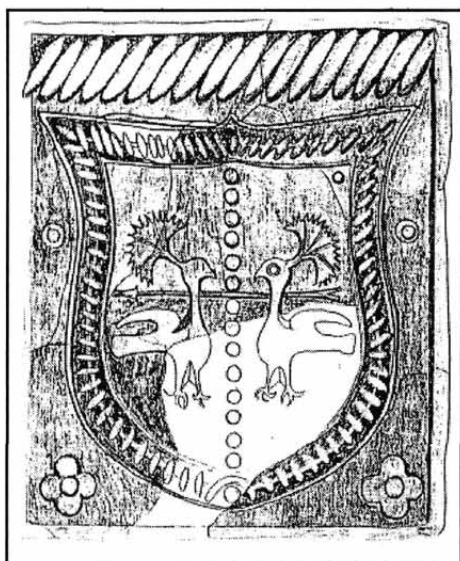

9. kép. Zöldmázos oromcsempé szárnyas fejjel és 1632. évszámmal, Kisvárdai Vár (FÖLDING 1997–1998.)

Ugyanekkor az ónodi várban, mely a XVII. században már a Rákóczi-család birtokában volt, olyan barna és zöld mázas csempékből is építettek kályhákat, melyeken elsősorban figurális és architektonikus ábrázolások domináltak, s megtalálható közöttük Bethlen Gábor erdélyi fejedelem címere is (10. kép). Az itteni kályhaelemek többsége természetesen a diósgyőri vár – nagyrészt még feldolgozásra váró – leletanyagából is ismert, s minden bizonnyal a Miskolc-környéki fazekassághoz köthető.

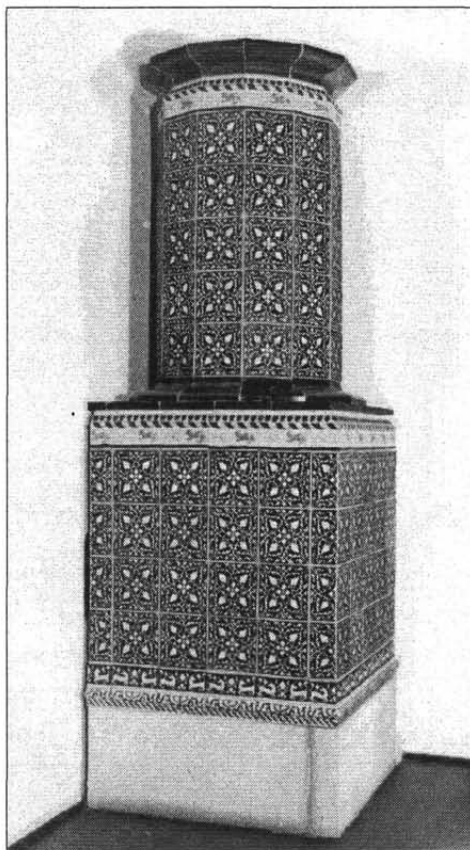
A centrális díszű kályhacsempék egy jelentős csoportjáról ugyanakkor valószínűsíthető, hogy északról, Lengyelországból kerültek a barkói és a sárospataki várba, valamint a pácini kastélyba, sőt Kisvárdára. A jellegzetes színárnyalatú, változatos ónmázakkal és igen plasztikus leveles-virágos motívumokkal díszített csempék archaikusabbnak tűnő, csak négyzetes példányok által képviselt csoportjának párdarabjai ugyanis a krakkói Wawelből ismeretesek. Korukat a XVI. század második negyedére helyezik, így lehetséges, hogy a szoros lengyel kapcsolatokot ápoló Perényi Péter – vagy fia, Gábor – idejében állt egy ezekből rakott kályha a sárospataki rezidenciában. A lengyel kályhások – Krakkó mellett még Biecz városának fazekasai is számításba vehetők e mesterek között – azonban később is szállíthattak csempéket vidékünkre. Az arisztokráta közémelkedő Mágócsiak által 1581-ben emeltetett, majd hamarosan az Alaghyak által lakott pácini kastélyban e csoport későbbi, már kevésbé plasztikus darabjai kerültek elő. Innen már párkány- és oromcsempéket is ismerünk. A négyzetes csempék egyikén már az ún. összejáró, végtelenül továbbosztható minta tűnik fel, s ezek párdarabjai Kisvárdáról is előkerültek.

Tisztázatlan viszont még azoknak a minden bizonnyal a XVII. század első felében készült ónmázás kályháknak a készítési helye, melyek töredékeit ugyancsak a pácini kastélyban tárták fel. Az egyikhez centrális virágdíszű, négyzetes csempetípust használhattak fel – ennek felső része bizonyára sokszögű volt. Egy lehetséges rekonstrukcióját másolatban fel is állították a kastély rekonst-

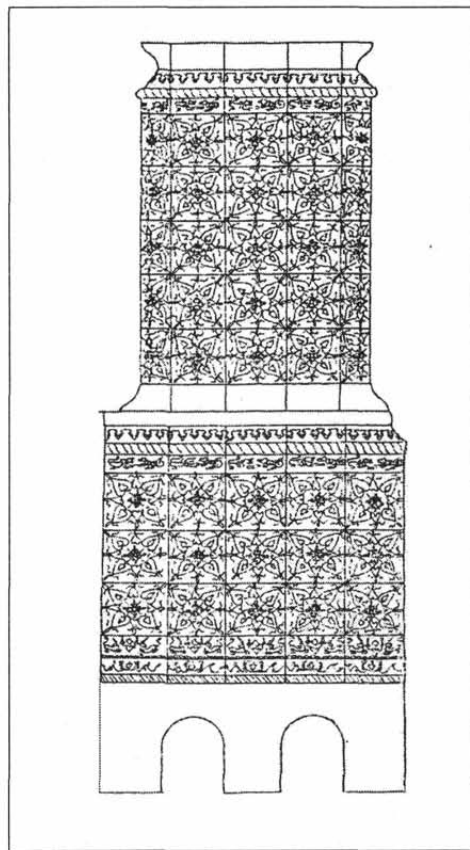

10. kép. Zöldmázás kályhacsempé
Bethlen Gábor címerpajzsával,
Ónod-Vár XVII. század második
harmada (TOMKA s. a.)

ruált nagytermében (11–12. kép). Egyszarvúakkal, oroszlánokkal és sárkányokkal díszített párkánycsompéinek párhuzamait Kassáról, a két Rákóczi-birtokról, Szerencsről és Sárospatakról, továbbá ugyancsak Kisvárdáról ismerjük. Készítőiket talán már ugyanúgy a korszak kályhásságát meghatározó habánok között kell keresnünk, mint a másik, ugyancsak pácini, ma még pontosan nem rekonstruálható formájú márványos díztésű, veretmustrás kályha mestereit is (lásd Kat. 1–11.).

11. kép. A pácini kastély leletei alapján készített másolat az épület nagytermében

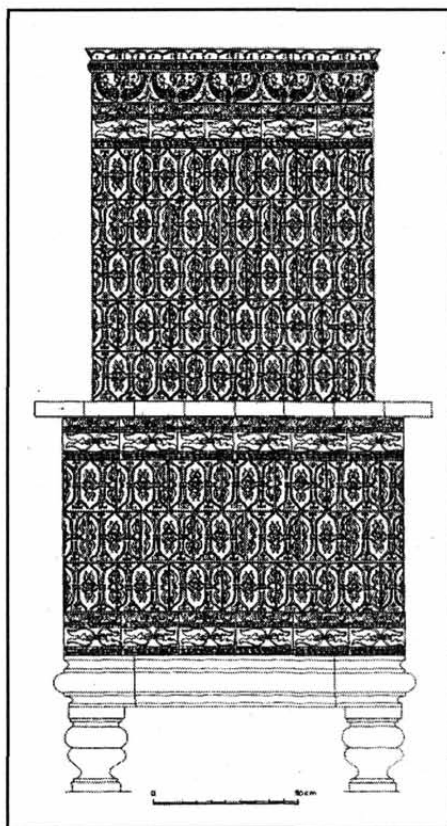
12. kép. A pácini kastély leletei alapján készített kályharekonstrukció (GYURICZA 1992.)

A területmustra és a habánok kályhásművészete a XVII. században

A textil-, tapéta - vagy területmustra a centrális díszítés mellett a legkedveltebb s legtöbb változatot felmutató díszítőeleme volt a késő reneszánsz kályhának. Lényege, hogy az egyes elemek egymás mellé helyezésével elvileg szinte vég nélkül többszörözhető, rendkívül dekoratív minta volt alkotható. Valószínűleg német területeken alakult ki a XVI. század közepén, s különböző közvetítők útján kerülhetett vidékünkre. Alapvetően geometrikus vagy pedig növényi, organikus elemekből épülhetett fel. Az előbbieket inkább ládák, ajtók fémborítására utalnak – innen ered az igen sok változatban ismert veretminta elnevezése is.

Ezt láthatjuk annak a jellegzetes, sötétszürke-kékes ónmázzal, gyakran elmosódott rajzolattal jellemezhető csoport lapcsempéin is, mely a különböző, alakos és növénydíszes lábazati-, párkány- és oromcsempékkel együtt mind eddig csak a sárospataki várból ismeretes. Velük kapcsolatban is felmerült, hogy Lengyelországból származhatnak. A XVII. századi pataki összeírások valóban szólnak lengyel kályhákról, sőt a vár leg híresebb úrnője, Lorántffy Zsuzsanna is vásároltatott ilyeneket. Az egyértelmű azonosításhoz azonban itt még további bizonyítékok szükségesek.

Más, szerencsi, füzéri, kisvárdai csempék inkább rácsszerkezetet idéznek fel, vagy textíliák, brokátszövetek hatását keltik. De a túl merev elválasztás nem lehetséges – a veret- és rácsmintán belül is megtaláljuk a gazdag rozetta- és levéldíszet, s az indák között néha ember- és állatalakok is feltűnnek. Emellett e kályhák párkány- és oromcsempéi továbbra is önálló, a területmustrás kályhafelülettől elkülönülő, változatos díszítésű sávokat alkottak, mint ez a füzéri vár ún. Deákházában állt, az említett szegfűs kályhához hasonló formában elképzelhető, s vele bizonyára egyidős kályha esetében igazolható (13. kép).

13. kép. Területmustrás kályha
rekonstrukciója, Füzér-Vár XVII.
század I. fele (SIMON 2000.)

Mint erről a centrális díszítésű daraboknál már szó esett, e csempék műhelyeinek közelebbi meghatározása meglehetősen nehéz. Számolhatunk helyi gyártással, de távolabbról történő szállítással is. Az azonban meglehetősen biztosan állítható, hogy a reneszánsz textilművészetben gyökerező

14.kép. Habán kályhacsempe egymásba kapcsolódó szív mintákkal, Sárospatak-Vár XVII. század

terülőmustra két, szinte az egész Kárpát-medencében legkedveltebbnek számító s rendkívül hosszú életű organikus változata, az egymásba kapcsolódó szív minták (14. kép), a közüket kitöltő levelekkel és margarétákkal, illetve az egymást keresztező ívek ágas-leveles díszekkel a habánok jellegzetes termékeinek tekinthető. Bár e mintákat népszerűségük miatt más mesterek is felhasználhatták, feltűnő, hogy a német területeken kevésbé voltak ismertek, s ez minden bizonnyal mestereik jellegzetes helyzetével magyarázható.

A habánok zárt anabaptista protestáns közössége feltehetően első, morvaországi telepein fejlesztette ki kiváló minőségű kézművestermékeit, elsősorban jellegzetes színvilágú fazekasáruit.

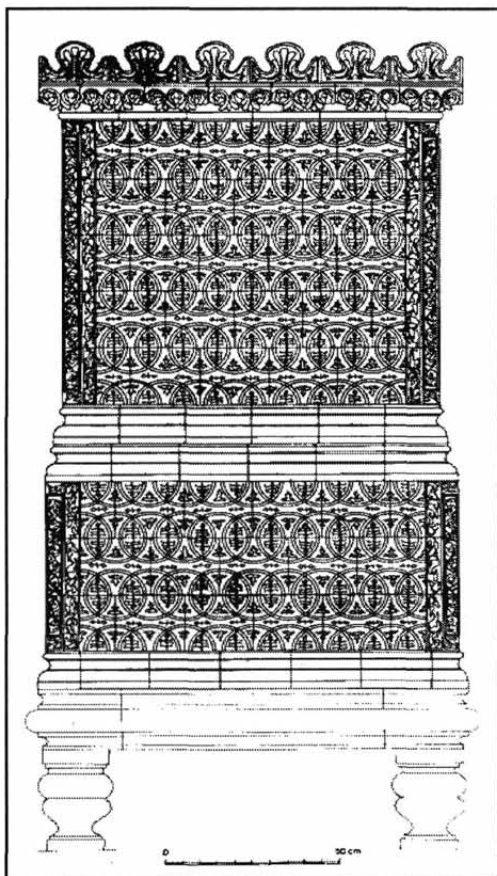
Innen ismerjük az említett két csempetípus első, a XVI. század végéről származó példányait. A habánok az 1550-es évektől telepedtek le nagyobb csoportokban a királyi Magyarországon, elsősorban a Nádasdyak birtokain, melyek közül Csejte lett egyik fő központjuk. Talán még itt készült az a három – újabban ugyan már inkább az 1640-es évekre keltezett – zöldmázás kályha, melynek csempéit a XVII. század elejétől ugyancsak Nádasdy-kézen lévő füzéri várban szinte hiánytalanul sikerült kiásni, s így nem volt akadálya a hiteles rekonstrukciónak (15. kép). Itt az egymást keresztező íves típus négyzetes csempéi viszonylag korai, tiszta formát mutatnak. Emellett különös figyelmet érdemelnek a függesztett elemekkel gazdagított párkány- és oromcsempék, valamint a kályha alul-felül megállított élszedett sarokkiképzése. Ezek mind a korszak elterjedt megoldásait mutatják, de egymáshoz való viszonyukat más esetekben csak ritkán lehetett ilyen pontosan meghatározni.

Későbbi lehet a pácini kastélyból és a kisvárdai várból is előkerült típusváltozat, ahol a négyzetes és a sarokcsempén a mintát cseppformájú idomokból alakították ki. Ennek készítése helye talán már Alvinc lehetett, ahol 1621-ben telepedtek le az újkeresztények. Itt, az alvinci habán telepen kereshetjük annak az

ónmázás kályhának a műhelyét is, mely a Rákócziak sárospataki székhelyén került felállításra a XVII. század közepe táján. Mind a négyzetes, mind pedig a párkány-, sarok- és oromcsempék igen magas színvonalú fazekasmunkák, melyek többfajta színváltozatban is készültek. Jellemző rájuk, hogy festéskor a mintát fekete kontúrral kiemelték, sőt a sarokcsempénél a teljesen sík felületre festették a mintát. Maga az alpminta az egymás keresztező íves csempén ugyanakkor szinte teljesen megváltozott a korábbi füzéri kályhához képest. Az ívek közeit kitöltő leveles ág és szíves-keresztes motívum helyett gránátalmák szerepelnek és a szív-mintákon belül a szabdalt levelet lilium váltotta fel. E kályha világos színű változatának ugyancsak elkészült egy rekonstruált másolata, mely a pácini reneszánsz kastély előterében lett felállítva – a kastélyban álló két másik kályharekonstrukcióhoz hasonlóan egy, régészeti kutatással igazolt egykori kályha helyén. Ez az ugyancsak meglehetősen hitelesnek tartható, a felső párta alatti áttört rész nem csupán párhuzamok alapján készült, de eredeti töredékek is bizonyítják egykori meglétét.

Ugyanakkor a másik, szívmintás habán csempetípus hasonló formájú, de barna és zöld ólomházas kályhájának elemei is előkerültek a sárospataki vár évtizedes ásatásai során, s ezekből is készült rekonstrukció. E kályha másolata a Vöröstorony visszaállított török falicsempé burkolatos XVII. századi fogadótermében került felépítésre, ugyancsak egy hiteles kályhahelyen, mint a XVI–XVII. századi főúri rezidenziát bemutató állandó kiállítás része.

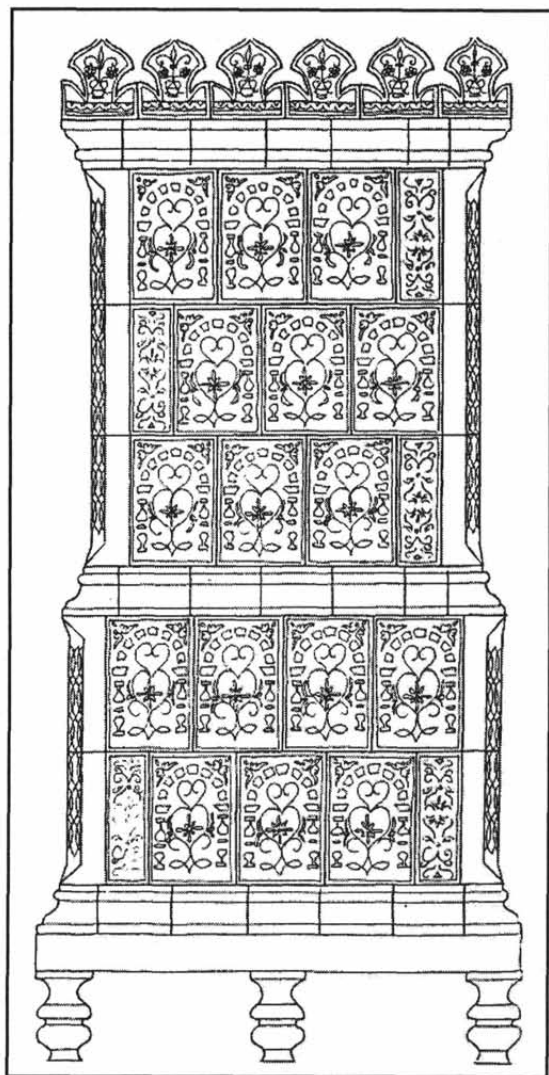
A legkésőbbi – talán már a XVII. század második felében-végén készült – a harmadik közelebből ismert, s feltehetően ugyancsak Alvincen készített sá-

15. kép. Habán kályha rekonstrukciója,
Füzér-Vár XVII. század közepe
(SIMON 2000.)

rospataki kályha. Hatalmas, téglalap alakú csempékből állt, melyek burjánzó díszítése szinte már barokkos jellegű. Oromcsempéje azonban még megőrizte a késő reneszánsz elemeket (16. kép).

A habánok kályhászművésze te természetesen nem szorítkozott az ismertetett fő típusok alkalmazására. Mint a pácini kastélyból származó márványozásos technikával készített ónmáz csempék bizonyítják – ha azok valóban a habán mesterekhez köthetők – az anabaptista fazekasok magasszintű tudása különleges formák előállítását is lehetővé tette. A reneszánsz kályhásság utolsó fejezetét jelentő munkásságuk számos kérdése azonban még tisztázásra vár. Így nem tudjuk, hogy az eddig ismert kályhacsempék közül készülhetett-e valamelyik az I. Rákóczi György telepítése nyomán 1645-ben létrejött sárospataki habán telepen. Ma úgy tűnik, hogy az említett füzéri és pácini kályhák mellett a szerencsi, ónodi és kisvárdai várakból is ismert, habánnak tartott csempékből rakott fűtőalkalmatosságok még ezt megelőzően felállításra kerülhettek. A további kutatás feladata lesz annak felderítése, készítettek-e egyáltalában kályhacsempéket az 1572 óta biztosan létező sárospataki fazekascéh tagjai vagy a mezővárosba később betelepült habánok.

16. kép. Sárospataki leletek alapján készített kályharekonstrukció (GYURICZA 1992.)

IRODALOM

- BODNÁR 1988. 17–30.
CABELLO–FELD 1980. 214–225.
CHOVANEK 1990. 385–396.
CHOVANEK 1993. 225–230.
CHOVANEK s. a.
CZEGLÉDY 1988.
FELD 1987. 261–280.
FELD–CABELLO 1980.
FÖLDING 1997–1998. 265–309.
FÖLDING s. a.
GYURICZA 1992.
HOLL 1980. 30–43.
HOLL 1983. 201–220.
HOLL 1993. 247–299.
HOLL 2002. 381–401.
KOC SIS–SABJÁN 1998.
MIHALIK Sándor: A kassai Miklós-börtön. Kassa 1942.
POLLA–SLIVKA–VALLASEK 1981. 361–405.
SIMON 2000.
SLIVKA 1979. 149–171.
SLIVKA, Michal: Vysledky vyskumu Trebisovskeho hradu. In: Monumentorum Tutela–Ochrana Pamiatok 11. 163–233.
SLIVKA–VALLASEK 1991.
SLIVKA–VIZDAL 1984. 167–185.
Stredoveké kachlice. Katalóg. Slovenské Národné Múzeum. Archeologické Múzeum. Bratislava 1993.
SZEBÉNYI 1990. 11–25.
TOMKA s. a.
VOIT 1954. 118–122.
VOIT–HOLL 1963.

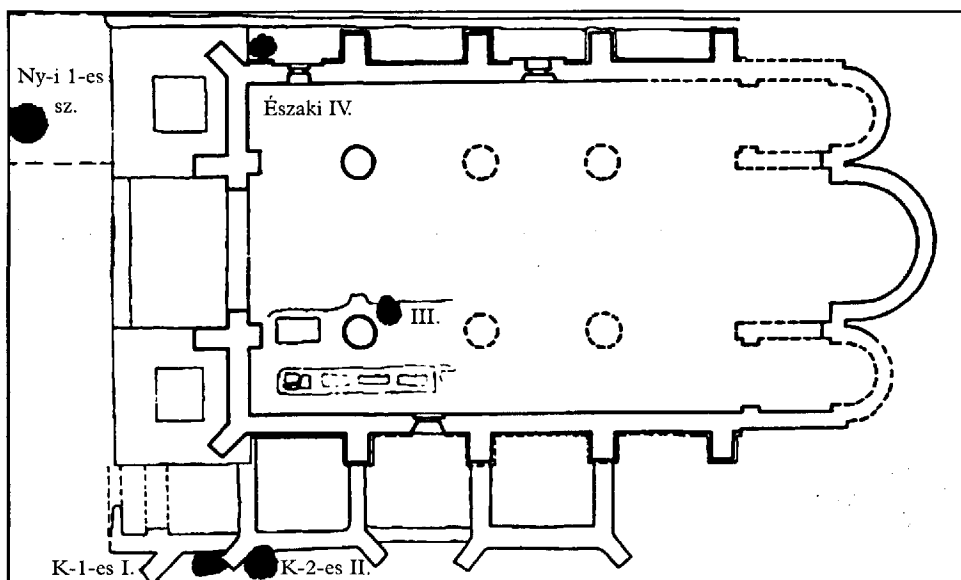
A tanulmány „A gótikától a habánokig. Kályhacsempék Abauj, Sáros és Zemplén vármegyékből. Od gotiky po habánov. Kachlice z byvalej Abovskej, Šarišskej a Zemplinskej zupy.” című, a Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei sorozat 31. köteteként 1996-ban kiadott kiállítási katalógus bevezető dolgozatának átdolgozott és bővített változata.

Fodor László

**KÁLYHACSEMPÉK ÉS KÁLYHASZEMEK
A DOBÓ ISTVÁN VÁRMÚZEUM
KÖZÉPKORI RÉGÉSZETI ANYAGÁBÓL**

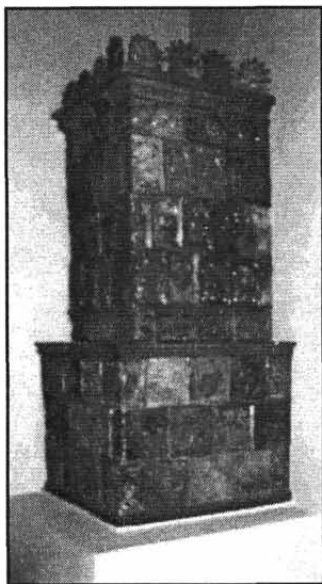
Az egri vár régészeti leletanyagának tekintélyes részét teszik ki az egykori szemes és csempetagozatos kályhák maradványai. Ilyen leletek a vár szinte bármely betöltési törmelékében előfordultak. Különös jelentőségük volt azoknak a lelőhelyeknek, ahol az egykori kályhák helyeit is megfigyelhettük. Ilyen területek voltak a Gótikus Püspöki Palota, a Provizori Palota és a Szépbástya nyugati oldala. Ezen kívül igen sok értékelhető darab került elő a különféle szemét- és emésztőgödrök leletanyagában is (1. kép).¹

Fűtéstechikai szempontból jelentős épülete a várnak a Gótikus Püspöki Palota, mivel ott három helyiségben is megmaradt az egykor ott álló kályhák fűtőnyílása. Ezekhez a folyosóról nyíló fűtőnyílásokhoz tartozható kályhák összeomlott maradványai, illetve a belső szobafalon megfigyelt lenyomatai alapján következtetni lehetett az ott lévő egykori kályha méreteire, néha csempéire is.² Így például a VII. számú ún. barokk teremben ugyan rekonstruálva, de ma is

1.kép. Szemétgödrök a székesegyház körül

áll, az ott megfigyelt mázatlan angyalos és lovagalakos csempeszerkezetű kályha. A palota emeleti III. és V. sz. termeiben a régészeti falkutatással a sarkoknál ki lehetett mutatni az egykori kályha maradványait. Így ma ezekben a helyi-

2. kép. Miskolczi Mihály-féle kályha, 1570 körül

ségben az említett helyeken kályharekonstrukciók jelzik az egykori kályhákat (2. kép).

Az ásatások során az ún. Provizori Palota egyes helyiségeiben is megmaradt az egykori kályha alap-építménye, amely ma a romkertben látható is. Ezen a helyeken olykor még kályhacsempedarabok is a helyükön maradtak, melyek alapján a kályha szerkezetére és típusára is következtetni lehetett. Sajnos a későbbi átépítések és funkcionális rekonstrukciók során, egyes helyeken eltűntek a kályhák, másikat újak épültek, így teljes bizonyossággal a helyiségek átfogó fűtéstechikájához a régészeti kutatás és megfigyelés sem szolgálhatott. Bizonyos helyeken azért az ott megtalált, mondhatni „in situ” omladékokból, esetleg megfigyelt átépítések nyomaiból következtetni lehetett egy-egy periódus (korszak) váltásra is.³ Egy-egy épületnél az új kályhák építését mindig befolyásolta az épületek javításaira, felújításaira számítható költség. A vár költségvetési feljegyzéseiből tudjuk, hogy a díszesebb kályhák egyáltalán nem voltak olcsók.⁴

Gótikus kályhacsempék (XV. század)

Amennyiben az egri vári leletanyagban korszakonkénti meghatározást végzünk, akkor elsőként a korai mázatlan szürke és barnászörös csempéket kell megemlítenünk. Ezek közé a kályhacsempék közé elsősorban az áttört pálcatagos, fülkés kiképzésű darabok tartoznak többségében mázatlan, általában barna vagy sötét-szürke színű típusok, amelyek idővel jellegzetes késő gótikus mérművekkel, valamint a hozzátartozó jellegzetes gótikus oromrózsával készültek.⁵ Ezek általában nagyobb méretű kályhacsempék. Kronológiailag talán korábbiak, de ebbe a csoportba kell sorolnunk a főúri udvarok közelében megfigyelt kályhacsempéket, mint pl. az Abasáron megtalált szürke, kisméretű oroszlános csempéket.⁶

Mint látjuk, a korai anyaghoz közvetlen mégsem az egri példák szolgálnak alapul, hanem mint láttuk az Abasáron a bencés apátság romjainál talált néhány olyan oroszlános, szürke, anyagú, viszonylag kisméretű kályhacsempetöredéke, amelyeket ásatójuk a XIV. század első felére datált.

Az oroszán ábrázolásával díszített korai szürke kályhacsempe anyagot figyelhettünk meg az egri vár esetében is. Szakmai véleményünk, hogy a még eddig nem vizsgált egri tömeganyagban számos hasonló korai darab kerülhet elő.

Továbbra is környékbeli példánál maradv a kisházi vár ásatása során, hasonlóan korai szép gótikus pálcátagos és fülkés natúr barnászöröse égett kályhacsempéket talált Pamer Nóra 1966-ban (OMF-feltárás)⁷.

Reneszánsz kori csempék (XV. század vége–XVI. század eleje)

Rendkívül változatos színekben fordulnak elő az ún. több-színmázás reneszánsz típusok. Zöld, sárga, sárgászörös, fekete esetleg ezeknek e színeknek egybefolytatott mázaival készült figurális vagy alakos csempék sorolhatók ebbe a csoportba. A csempe felületén, sarkain, esetleg közepén is gyakori a stilizált virágminta, vagy inda díszítés, de jó néhány darabon palotarészletekkel díszített, vagy a korabeli bútortat mintáit jelző ábrázolás is megfigyelhető.⁸

Ezeknek különleges csoportját alkotja az allegorikus jelentést hordozó, romantikus, jelenetes vagy az emberekkel vagy azok portréival díszített kályhacsempe. De ezeken belül is különleges típusok különíthetők el. Természetesen nem szabad összetévesztenünk a későbbi XVII. század végére XVIII. század elejére datálható ún. habán vagy habános típusú, elsősorban virágmintás díszítésű fehéres, halványkék és szürkés mázas csempékkel.

Ide kell sorolnunk még néhány olyan mázas tál alakú kályhaszemet is, amely az Almárvölgyi Mária Magdolna pálos kolostor ásatása során találtunk az 1970-es években. Ezek a kályhaszemek azért érdekesek számunkra, mivel ebben az időben még igen ritkán fordulnak elő mázzal fedett szemes kályhák.⁹

Magyar késő reneszánsz (XVI–XVII. század)

Az egri vár területén a legtöbb kályhaszem és kályhacsempe datálható erre az időre. A zöld máznak széles változatát találjuk meg ezek között. Díszítésük, mintázatuk igen széles skálán mozog. Kevesebb százalékban, de még előfordulnak alakos, feliratos és allegorikus jeleneteket ábrázoló típusok. Szép számmal vannak stilizált állatokkal, növényekkel, esetleg geometrikus mintákkal díszítettek (pl. halaknak, tengeri lényeknek különféle változatai stb.). Gyakran lehet következtetni azonos műhelymunkákra (pl. Miskolczi Mihály-féle műhelyazonosításos darabok, Gótikus Püspöki Palota kályha-rekonstrukció).

A zöld máz változatain kívül még előfordulhat barna vagy sárga színű mázbevonat, de csak nagyon ritka ezek keverése, és az sem hasonlítható a reneszánsz többszín-mázás darabokra.¹⁰ Máz nélküliek inkább a szögletes vagy háromszög alakú szemes darabok.

A késő reneszánsz vége, barokk eleje (XVII. század legvége és XVIII. század eleje)

Kutatásaink, megfigyeléseink során ebből a korszakból is jelentős mennyiség került elő az egri vár területén, de a belváros több helyén is gyűjtöttünk e korszakba sorolható típusokat.

Továbbra is főként zöld és sárga mázas csempék fordulnak elő. De elő-elő jönnek a nagyobb méretű negyed vagy fél kályhát képező ún. idomrészek, ill. annak legváltozatosabb profilú töredékei, tagolt párkányok, oromtagozatok (L. katalógusrészt). E csoportban jelentősen több a sima felület kialakítású darab is.

E korszak elején általában a kisebb méretű és inkább szerényebb kivitelű darabok fordulnak elő, így pl. az ún. mázatlan vagy meszelt típusú, geometrikus mintás, vagy az ún. gyémánt-metszéses mázatlan és mázas darabok.¹¹ Később a méretek megnövekednek, sőt egyes esetekben a megfigyelt darabok alapján már nagyobb tagozatokból összeállítható kályhákra is következtetni lehet.

Láthatjuk, hogy az olyan történetileg és régészetileg kiemelkedő műemlékegyüttes, mint az egri vár, leletanyagában leginkább előforduló kályhacsempék és kályhaszemek legapróbb elemzése is fontos lehet számunkra. E jelentéktelennek tetsző ún. tömeglelet elemző, értékelő és feldolgozó munkája is oldhat meg olyan korszakoló problémákat, amelyeket esetleg más leleteken keresztül nem mindig érhetünk el. Már az is fontos eredmény, amikor ez által egy-egy vitatott korszak építészettörténeti ellentmondásai oldódhatnak fel, vagy az elemzéssel egy-egy jelentősebb műhelykapcsolat válhat világossá.

JEGYZETEK

¹ FODOR-KOZÁK 1971. 147–149.; KOZÁK 1988–89. 355–357.

² DÉTSHY-KOZÁK 1959–1960. 31–72.

³ KOZÁK 1965.; KOZÁK 1966. 111.

⁴ DÉTSHY 1964. 156.

⁵ KOZÁK 1965.; DÉTSHY 1964. 155.; KOZÁK 1988–89. 355–357. (Kozák ezeket a típusokat az ún. „füleki csoport”-ba tartozónak tartja, ugyanis a füleki vár ásatásakor előkerült darabokkal műhely-rokon típusnak véli.)

⁶ KOCSIS-SABJÁN 1998. 144–145.; HOLL 1971. 177–179.; Továbbá lásd a Múzeum Régészeti Adattárában az Abasári Bencés Apátságra vonatkozó ásatási dokumentumokat. (Nagy Árpád töredékes feljegyzései 1970–1972-ben.)

⁷ PAMER 1971. 303.

⁸ KOZÁK 1965.; KOCSIS-SABJÁN 1998. 33–35.; GEREVICH 1966. 73–83.

⁹ FODOR 1991. 169–171.

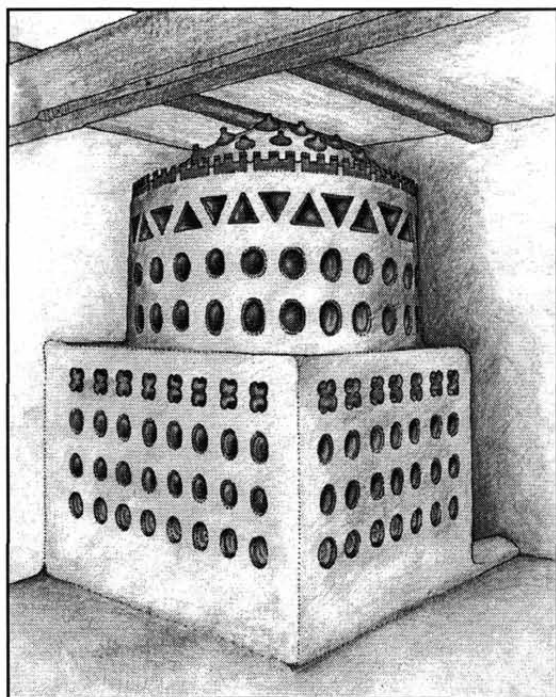
¹⁰ KOZÁK 1965. 112.

¹¹ KOZÁK 1969. 180.

Sabján Tibor

BÖGRÉS SZEMESKÁLYHÁK AZ ALFÖLDÖN

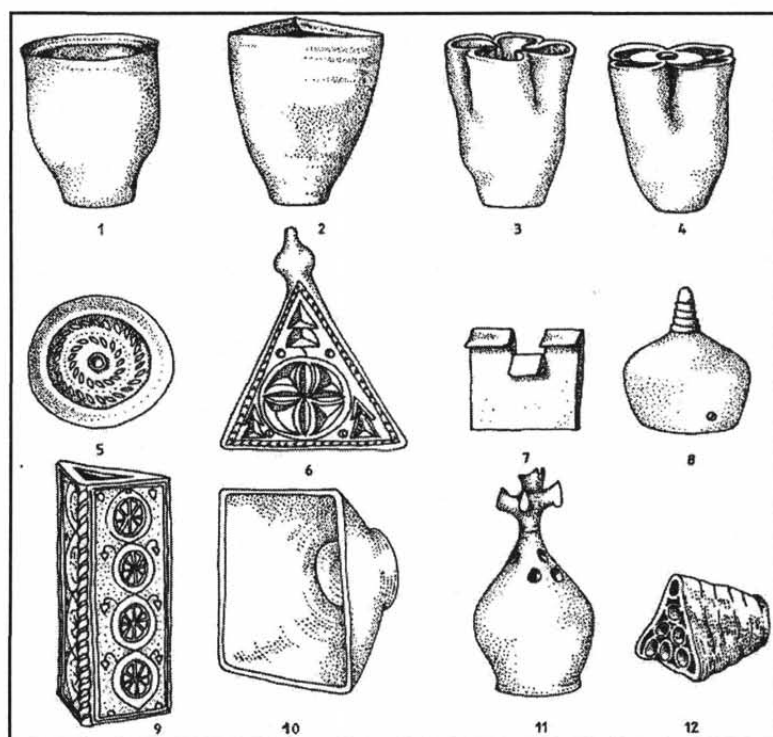
A török hódoltság területén elpusztult középkori falvak ásatási anyagában nagy számmal szerepelnek a bögre alakú kályhaszemek, melyek egykoron egy kívülfűtős, vastag sárfalakkal épült kályhafélének a falát lyuggatták tele. Ezekből a kályhákból eddig még nem került elő olyan szerencsés és teljes lelet, amely eredeti sárdarabokkal bizonyítottan tanúskodik a kályhák külalakjáról és csempéik elrendezéséről. Másrészről viszont ennek a kályhának az elterjedési területén volt a legtöbb faluásatás, kisebb-nagyobb leletmentés, amelyek révén rengeteg részadattal rendelkezünk (1. kép). Ezekből szépen

1. kép. A szentkirályi 4/a. számú ház kályhájának rekonstrukciója (SABJÁN 2000. 182. 11. kép)

kirajzolódik a kályhák alaprajza, lakóházon belüli helyzete, csempéinek fajtája és nem utolsósorban elterjedési területe. Eszerint a bögrés kályhák a Nagyalföld egészen (beleértve a Duna–Tisza közét, a Tisza-menti, a Délvidéket is), valamint a Dunántúl keleti szegélyén terjedtek el. Északon az Északi-középhegység vonulata a határa, keleten pedig egészen Kolozsvár térségéig fellelhetők példányaik. A bögrés szemek nyugati irányú elterjedése magyarázatra szorul, hiszen itt a szemek egészen a Dunántúl középső részéig megtalálhatók, de már más összetételben szerepelnek a kályhák felületein, mint a Nagyalföldön. Szakmai megfontolásokból a kelet-dunántúli kályhákat a sok hasonlóság ellenére egy önálló nagytáji területként értékeljük.

Az alföldi bögrés kályhák sokban különböznek a kor többi népies kályháitól, hiszen majdnem csak korongolt szemekből állnak, a szemek nem érnek szorosan össze a kályha falában, tehát a kályha felületét nem borítja teljes egészében csempe. A kályhaszemek az Alföld egészen egységesnek tekinthetők, szinte azonosnak tűnnek, mégis a kályhák összetételét tekintve mintha bizonyos nagytáji jellegzetességeket is felfedezhetnénk. A széles körben elterjedt kályhák zömében a bögre alakú alaptípusból, illetve ennek variációiból épülnek fel és nem tartalmaznak tál alakú szemeket. A gazdag kivitelű kályhák anyaga az alábbi összetételben (2. kép) fordul elő:

2. kép. Az alföldi bögrés kályhák csempefajtái: 1. bögre alakú kályhaszem, 2. bögre alakú kályhaszem háromszögletű szájnylással, 3. bögre alakú kályhaszem négykaréjos szájnylással, 4. négykaréjos szájú bögre, közepén koronggal, 5. tányérka alakú kályhaszem, 6. háromszög alakú oromcsempe tornyocskával és mérműves előlappal, 7. párta, bástyatető motívumokkal, 8. hagyma alakú kályhaszem, 9. domborműves sarokcsempe, 10. tál alakú kályhaszem négyzetes szájnylással, 11. hagyma alakú kályhaszem tornyocskákkal, 12. bögrés kályhaszem mérműves előlappal (SABJÁN 2001. 295. 6. kép)

Bögre alakú kályhaszem

Az alföldi kályhák legtöbb példányban előforduló, karakterisztikus eleme a szűkülő fenekű, bögre alakú kályhaszem, melynek szájrészét jellegzetes befelé néző horonnyal korongolták. Kör alakú szájának átmérője változó, általában 10–12 cm, de ismerünk ennél nagyobb példányokat is, melyek átmérője akár a 15 centimétert is meghaladhatja. A szemek mélysége 12–15 cm körüli, de a nagyobbak a 18–19 centimétert is elérték. A hódoltság korából származó szemek formája lefelé ívesen szűkülő, fenekének átmérője általában 3–5 cm. Úgy látszik, hogy a korai példányok oldala egyenesen és csekélyebb mértékben szűkül, szájukról ritkán hiányzik a hornyolt perem. Ezek inkább a pohár alakú kályhaszemekhez állnak közelebb. A bögre alakú szemeket az edényekhez hasonlóan korongolják, az így nyert forgástesten más módszerekkel már nem változtatnak. A szemek mindig mázatlanok és sárgás-vöröses, tehát terrakotta színűek (2. kép 1.).

Bögre alakú kályhaszem háromszögletű szájnylással

Az egyszerű bögre alakú szem egyik változatának tekinthető ez a típus, amely ugyanúgy készül, mint a bögre, de korongolás után peremes szájnylását egy kerettel háromszögletűre formálják. Egy kályhán a kerek bögrénél jóval kevesebb ilyen szem lehetett, ezért a leletekben is ritkábban fordul elő. Mérete a normál bögrékéhez igazodik, egy szentkirályi példány szája 14,5 centiméteres egyenlő oldalú háromszög volt, a szem magassága 18 centimétert tett ki (2. kép 2.).

Bögre alakú kályhaszem négykaréjos szájnylással

Az ásatások gyakori szereplője az a bögre alakú kályhaszem, amelynek a korongolás után szájnylását négykaréjosra formálták. Ezek a kályhaszemek, bár elvben az egyszerű bögrékből eredeztethetők, rendszerint peremezetlen szájnylással készülnek. A tapasztalatok és a múzeumi leletek alapján feltételezhető, hogy a kerekszájú bögrénél kevesebb példány volt egy kályhában. Ebből a típusból ismerünk magasabb és alacsonyabb példányokat is. Nagyon ritkán a szemnek előfordul hatkaréjos változata is (2. kép 3.).

Négykaréjos szájú bögre, közepén koronggal

Az egyszerű négykaréjos szemeknek lyukas koronggal ellátott változata ez a kályhaszem, amely ritkán kerül elő a leletekből. Valószínűleg a gazdagabb kályhák alkatrésze volt. Úgy készült, hogy a négykaréjos szemnek a négy befelé néző nyúlványát késsel visszavágták, majd ide egy kb. 5 cm átmérőjű lyukas korongot ragasztottak (2. kép 4.).

Tányérka alakú kályhaszem

Gyakran fordul elő az ásatási anyagban a tányérka alakú kályhaszem, amely kis méretének, tömör testének is köszönheti, hogy viszonylag jó állapotban kerül elő az ásatások során. Szájmérete a bögrékkel egyező, alacsony oldalfala 3–5 cm magas, kerek száját ugyanaz a perem díszíti, mint a bögrékét. Ez is mutatja, hogy ez a szem a bögre alakú típus egyik változata, amelyből azonban jóval kevesebb volt egy kályhában, mint az alaptípusból. Sekély mélysége miatt a szem fenéke beépítve is jól látható, ezért ezt a felületet különböző korongolt és utólag formált motívumokkal díszítik. Gyakori, hogy a szem fenékre körgyűrűket korongolnak, ezek vagy így maradnak, vagy éles tárggyal megvagdálva, ujjal benyomkodva díszítik őket. Az is előfordul, hogy a szem fenékre körbefutó hullámvonalas motívumot karcolnak. A fenék közepe néha üresen marad, de gyakran kiálló csúcsot vagy gombot korongolnak ide. Ismerünk olyan példányokat, melyeknek közepe erőteljesen (néha lépcsősen) kiemelkedik a szem fenekéből. A szem oldalnézetből lefelé kicsit keskenyedik, de előfordul erősebben összetartó vagy párhuzamos oldalú példány is. A nagy változatosság azt sugallja, hogy ezeknek a szemeknek egy kályhán belül is más-más díszítése volt. A tányérka alakú szemek ismertek a Kelet-Dunántúlról, a Duna–Tisza közéről, a Tiszántúlról és a Délvidékről is (2. kép 5.).

Háromszög alakú oromcsempe tornyocskával és mérműves előlappal

A kisméretű oromcsempék előlapja egyenlő szárú háromszöget képez, felső csúcsára korongolt, gombos tornyocskát ragasztottak. A csempe hátrésze korongolt tál, melynek száját az előlap alakjához torzították. A csempe előlapja rendszerint áttört. Az egyszerűbbekre lyukakat vágnak, a gondosabban megmunkáltakon rozettás vagy összetett geometrikus áttört kompozíció látható. A rozettás motívumok körzővel szerkesztett minták, melyeknek valamilyen elképzelés szerint késsel vágják ki (néha csak ék alakú bevágást ejtenek) a negatív vagy pozitív részleteit. Az összetett geometrikus mintázatúak legtöbbször kisebb háromszögekből állnak, melyeket váltakozva, talpukra és csúcsukra állítva helyeznek el az előlapon. Ritkábbak az előlap nélküli tornyos oromcsempék, melyek teste háromszögre formált, korongolt tál alakú szem. A tornyos oromcsempék sok példányát ismerjük a Kelet-Dunántúlról, a Duna–Tisza közéről és a Délvidékről, kevesebbet a Tiszántúlról (2. kép 6.).

Párta bástyatető motívumokkal

Gyakori lelete alföldi ásatásainknak az egyetlen agyaglapból készített, és bástyatetőre emlékeztető, bevágott mintázatú párta. A pártát és az oromcsempét váltakozva használták egy-egy nagyobb területen, de egy kályhán

vagy pártá, vagy háromszög alakú oromcsempe lehetett. Szentkirályon a párták készítéséhez használt agyagszalagot korongon húzták fel, felső szélére a bögrék szájával megegyező profilt korongoltak, majd levágva kiterítették, és darabokra szabták. Egy-egy darabnak a tetejét késsel vagdalták be. Voltak olyan párták, melyeknél a mélyebb részeket nem vágta ki, hanem egyszerűen lehajtották. A rövidebb szimmetrikus párták két felálló lapocskával rendelkeztek, a hosszabbakon három vagy két felálló és két mélyebb (aszimmetrikus) rész volt (2. kép 7.).

Hagyma alakú kályhaszemek

Az alföldi bögrés kályhák leleteiben majdnem mindig szerepelnek hagyma alakú kályhaszemek. Ennek a kályhafélének az anyagában ez az egyetlen konvex típusú kályhaszem (belseje mindig kormos), melyet szájával befelé nézve építettek a kályhába. A sárból csak a hagyma válla és csúcsa látszott ki. A hagyma csúcsa legtöbbször legömbölyített és hegyesedő, bár előfordultak kisebb peremekkel, vagy csigavonalakkal korongolt csúcsúak is. A zombori anyagban a hagymák csúcsán kereszttrózsára emlékeztető díszek vannak. A hagyma alakú szemeket csak szájukkal lefelé fordítva lehetett szárítani, ezért oldalukba lyukat szúrtak, hogy a szem deformálását, szétrepedését elkerüljék. A szemek átmérője változó volt, 10–12 centimétertől egészen a 20 centiméterig terjedt (2. kép 8.).

A fentiek során a bögrés kályhák leggyakoribb összetételét vázoltuk fel. Egyes területeken azonban ettől eltérő összeállításban vagy más típusú csempékkel is építettek kályhákat. Az alábbiakban megpróbáljuk ezeket a csempéket is bemutatni, amennyire ezt a töredékes leletekből látni lehet:

Domborműves sarokcsempék

Az Alföld némely területén a bögrés kályhák anyagában nagyméretű, szimmetrikus felépítésű sarokcsempéket találunk, melyek keskeny oldallapjain finoman keretelt, kicsit mélyített tükörben 4 vagy 5 domborműves rozettából és a közöttük tekergő, kúszó indákból komponált motívum figyelhető meg. Elterjedésük a Jászságra és a Nagykunságra lokalizálható. A díszítmények több variációja is előfordul. A csempék magassága 27 cm körüli, oldalméretük 9–10 cm. Oldallapjaikat alul-felül egy-egy 45 fokos szögben elhelyezett pánt fogja össze. Ezek a csempék a bögrés kályhák „élvédői” voltak. Magasságuk azért nem igazodik a szemek méretéhez, oldalaik azért szimmetrikusak, mert közvetlenül nem érintkeztek a többi kályhaszemmél, a bögrék egyébként is hálósan voltak rakva, így a sarokcsempének nem kellett a kötést biztosítani (2. kép 9.).

Tál alakú kályhaszemek négyzetes szájnylással

Az alföldi leletanyagokban mindig szerepelnek más kályhákból származó idegen eredetű csempék vagy töredékek, így néha tál alakú szemek darabjai is. Szentkirályon csak bögrékből készültek a kályhák, tál alakú szemnek csak egy-két töredéke keveredett az anyagba. A Kecskemét környéki ásatások több házának elkülönítve közli a csempeanyagát Papp László. Ezekben a kályhaomladékokban a különböző bögrés típusok között nem szerepelnek tál alakú kályhaszemek. A tiszántúli Túrkeve-Móricson azonban a házak omladékában egy-két tál alakú kályhaszemet is megfigyelt Méri István. Sajnos a beszámolóból nem tudható, hogy ezek a mázas és mázatlan szemek hozzátartoztak a bögrés kályhákhoz, vagy egy-két gazdagabb kályha omladékaként kerültek elő. A mázas szemek töredékei egyértelműen arra utalnak, hogy ezek nem a bögrés kályhákhoz tartoztak. Szabó Kálmán egy lakiteleki kályha omladékában talált szemekből közöl rekonstrukciót. Ebből megtudható, hogy a gazdagabb kivitelű kályhában a bögrék mellett tál alakú szemek is voltak. A cipós és mérműves előlapú szemek nem egy egyszerű bögrés kályhához tartoztak, hanem egy másik nagytáji kályhát képviseltek (2. kép 10.).

Hagyma alakú szemek tornyocskákkal

A zombori múzeum kályhaszemerei között több olyan Bács-Bodrog megyei hagyma alakú példány is volt, melyek tetejét keresztrőzsára emlékeztető kis tornyocskák díszítették. Ezeknek a szemeknek a vállára nagyobb lyukakat vágtak, amiből arra kell következtetnünk, hogy a szemeknek – ellentétben a szokásos hagyma alakú társaikkal – aljuk is volt. Az, hogy ezeket a szemeket külön kell-e tárgyalnunk a tipikus hagyma alakú szemektől vitatható, bár annyit megjegyezhetünk, hogy a velük együtt közölt tornyos oromcsempék is azt mutatják, hogy ezen a területen a bögrés kályháknak tájilag eltérő vonásai lehettek (2. kép 11.).

Bögrés szemek mérműves előlappal

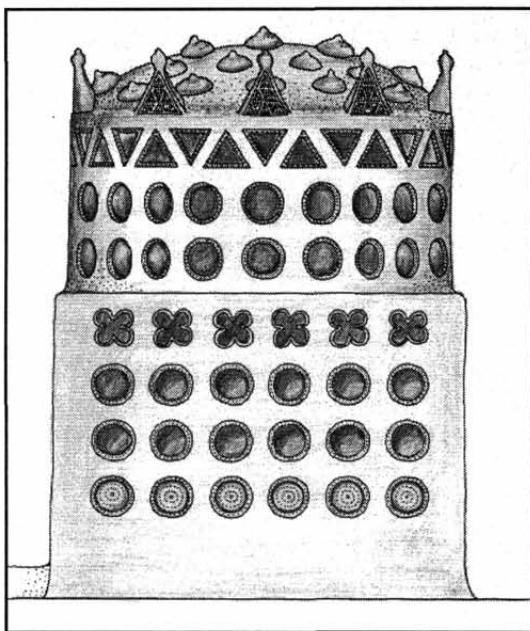
Igaz hogy ritkán, de a különböző ásatási anyagban megtalálhatók olyan bögrés kályhaszemek, melyek száját mérműves előlappal zárták le. Ezek szemmel láthatóan díszesebb kályhák tartozékai lehettek, készítőik így próbálták az általuk ismert egyszerű, korongolt szemeskályhát gazdagítani, előkelőbbé tenni. Főleg a Kelet-Dunántúlon gyakori, hogy a bögre alakú szemeket áttört mérműves előlappal díszítik. Ezek mintázata leginkább rozettás jellegű, késsel bevagdalt vagy csillag, illetve kereszt alakú nyílást formázó. Ritkán a háromszög alakú bögrének is van előlapja. Például Bátky Zsigmond egy gyűrűkkel berakott szájú példányt közöl, 1904-ben írt cikkében. Ugyanitt egy téglalap

alakú előlappal ellátott szemet is bemutat, melyen négylevelű rozetta és más bevágások is láthatók, a minták összehatása talán emberi arcot idéz (2. kép 12.).

Az alföldi kályhák iránt korán megnyilvánuló szakmai érdeklődés legfőbb oka az, hogy a különböző földmunkák során nagy számban kerültek elő bögre alakú szemek, melyeket még a XIX. század második felében azonosítani tudtak az öregebb emberek (3. kép). Madarassy László 1870-ben egy régészeti levélben számol be a bögrék rendeltetéséről: „A banyakemence oldalán az edények szájával

kifelé valának; használták pedig arra, hogy krumplit, almát stb. süttöttek benne és azt tartották, hogy a szobát is jobban bemelegíti, mert természetesen a meleg hamarabb keresztül is jött az ily cserépedényeken, mint a vastag sárfalon.” A XX. század elején Bátty Zsigmond és Kovách Aladár a sárközi Decsen talált egy álló bögrés szemes-kályhát. Ennek használatáról Kovách így ír: „Láttunk egy eredeti régi kályhakemencét; érdekesek a kályha szemek, melyek kisebb köcsög vagy inkább tán bögre alakúak s úgy vannak össze és besározva a kemence oldalába, hogy szájnyílásuk kifelé van. Az egész kályhakemence olyan, mint a parti fecskék telepe a magas agyagpartban. Az öreg szüle mutogatta, hogy, ha az ember keze fázik, hát csak a lyukakba kell bedugdosni, pompásan felmelegedik.

Csakugyan igaza volt; jó meleg áradt ki a lyukakból.” A beszámolókat több kisebb-nagyobb közlemény követte, melyekben múzeumokban őrzött kályhaszemeket mutattak be. Ezekben már próbálkozások is vannak egyes csempék funkciójának, illetve pozíciójának megállapítására. Az oromcsempék és a hagyma alakú szemek tekintetében jó elképzelésekkel. A század eleji beszámolókat a két világháború között megindult faluásatások tapasztalatai egészítik ki. Ezekben már a kályhák alaprajza is megfigyelésre kerül, sőt az omladékokban előforduló kályhaszemek típusait és hozzávetőleges darabszámát is közlik az ásatók. Papp László írásban próbálja felvázolni a szemek elhelyezkedésére vonatkozó elképzeléseit.

3. kép. Egy gazdagabb felépítésű alföldi kályha elvi rekonstrukciója (SABJÁN 2001. 292. 5. kép)

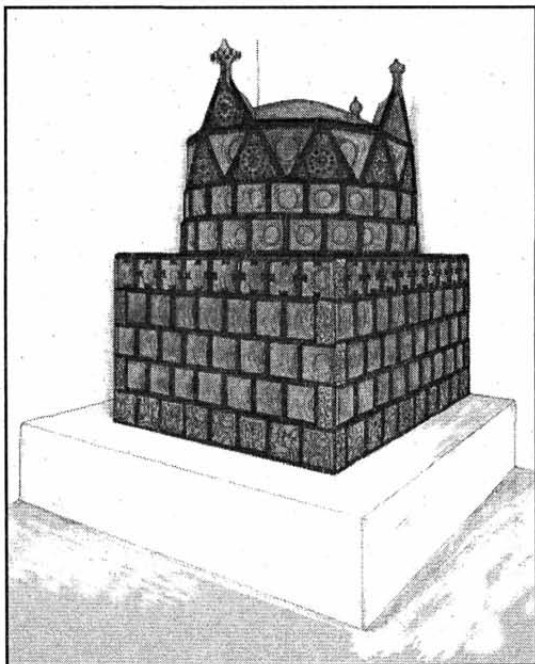
Szerinte a hagyma alakú szemek szájukkal befelé néztek a kályha belseje felé, helyük valahol a kályha tetején lehetett. Jól fejt meg a bögréknek és a háromszögletű oromcsempéknek a rendeltetését is, azonban a tányérka alakú szemekkel kapcsolatban melléfog, ezeket az utólagosan vágott tisztítónyílások elzáróinak gondolja. Megfigyelései szerint egy „jobbán felszerelt kemencéhez” 12–15 db tálka, 70–80 db bögre, 6–10 db hagyma és 4–5 db háromszögletű tornyos szem tartozott. Szabó Kálmán két kályha rekonstrukciójával is próbálkozik, egyik egy gazdagabb szemeskályha, mérműves előlapokkal, cipós szemekkel, a másik egy szegényesebb bögrés változat, kétféle szemből összerakva. A gazdagabb lakitelki kályhán – amely nem tartozik a most tárgyalt bögrés kályhák közé – a rossz arányok a szembeötlők, melyek ellentmondanak az ásatási megfigyeléseknek. Hasonló a helyzet a másik kályhával is, de a hagyma alakú szemekre vonatkozó elképzelés helyesnek tekinthető.

Amint látható volt a XX. század első felében az alföldi kályhaszemekkel kapcsolatos fontosabb felfedezések megtörténtek, a század második felében folyó faluásatások résztvevői áttörő jelentőségű leletek hiányában már nem kísérleteztek tovább a kályhák rekonstrukciójával. Fontos adatok kerültek elő azonban a kályhák alaprajzáról. Míg a két világháború közötti időben a kályhákat zömében kerekded alakúnak írták le, addig a későbbi és pontosabb ásatásokból szögletes alaprajzú kályhák kerültek elő. A feltűnő különbségre felfigyelve Méri István kétségbe vonta, hogy a kerek kemencékről szóló tudósítások pontos megfigyeléseken alapultak volna. A túrkeve-mórici és a szentkirályi falufeltárások bögrés kályhái tehát szögletesek voltak, fűtésük a konyhából történt, belméretük 70x120–100x160 cm között mozgott, falvastagságuk 15–25–30 cm volt. A szentkirályi 25. számú ház kályhája kivételével, amely a szoba sarkába épült, a hosszanti faltól függetlenül álltak (kuckós sarok), és csak a konyha felőli fallal érintkeztek. A szentkirályi 25. számú házban álló kályha sárfala mintegy 25 cm magasan megmaradt, ebből tudjuk, hogy a szemek nem közvetlenül a padló szintjén voltak beépítve, hanem csak egy sárból készített lábazati rész fölött kezdődtek. Hasonló felépítés jellemezte a Dunántúl kőlabazatú népies kályháit is (Sarvaly, Baj).

Annak ellenére, hogy több kályhaszem (hagyma alakú szemek, háromszögletű oromcsempék, bögrék) rendeltetését már az első közleményektől kezdve jól meghatározták kutatóink, az ásatások nem adtak biztos támpontot a kályhák külalakjára, csempéik elrendezésére. A titok megfejtése egy másik megközelítéssel vált valószínűvé. Ha a kályha csempéinek típusait és összetételét nézzük, akkor azt kell látnunk, hogy a nagy biztonsággal megismert külsővati anyaggal egyezéseket mutat. Míg Külsővaton az alaptípus a tál alakú szem volt (4. kép), addig az Alföldön a kerek szájú bögre. A négykaréjos tálnak a négykaréjos bögre, a háromszögletű tálnak a háromszögletű bögre, a mérműves lovagfejes csempé-

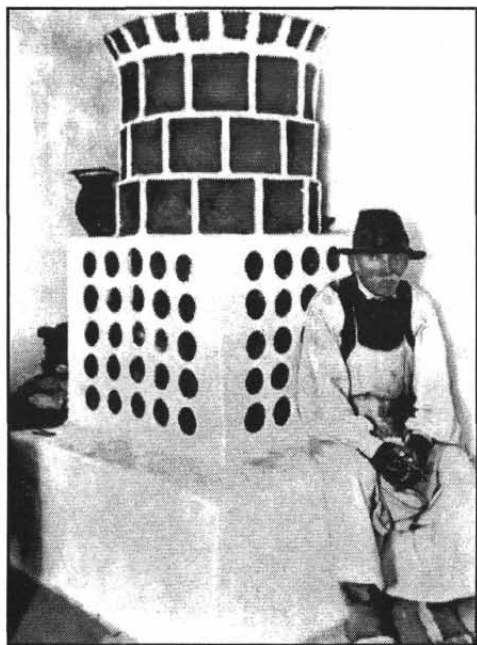
nek a tornyos háromszögletű csempe felel meg. Csak az alföldi hagyma alakú szemeknek nincs megfelelője a külsővati kályhacsempék között. Nagy kérdés, hogy a domborműves csempéknek mi a megfelelője az alföldi anyagban. A logikai összehasonlítás törvényei szerint a tányérka alakú szemek, de két régészeti lelet alapján ezek lehetséges párhuzamaiként a sarokcsempék is felmerülhetnek. Ismerünk ugyanis két olyan leletet, ahol a tányérka alakú szem a kályha sarokélének közelében volt elhelyezve azért, mert itt az egymásra merőlegesen álló bögrék hátsó része egymásba ért volna. Az egyik ilyen tapasztástörödé a dunaföldvári öregtorony környékéről került elő, a másik a visegrádi vár török kori anyagából való. Ez utóbbi elég egyértelműen törökök által épített kályhából való, amelyhez korábbi magyar anyagot használtak másodlagosan. Ugyanez a gyanú a dunaföldvári töredékekkel kapcsolatban is felmerülhet. A gyanúkat igazolja a magyar és a török kályhák falvastagságának összehasonlító elemzése is. Mint már utaltunk rá az alföldi házakban a kályhák fala alul 25–30 cm vastag volt. Egy ilyen kályhánál a sarokhoz közel nem érdemes kályhaszemet elhelyezni, mert az csak a másik irányú kályhafalba nyúlik bele, tehát a hőleadást nem szolgálhatja. A török kályhák falvastagsága viszont igen keskeny volt, több ásatás anyaga is azt mutatja, hogy ez a méret az 5–7 cm-t nem haladta meg. Azt is tudjuk a leletekből, hogy a törökök a szemeket közvetlenül a sarokél mellé helyezték. Úgy gondoljuk

tehát, hogy a sarokra rakott bögre és tálka alakú szemek inkább a törökök építési gyakorlatát tükrözik. A kérdést a fentebb ismertetett sarokcsempés leletek elemzésével is megközelíthetjük. Ha a tányérka alakú szem olyan kályhák omladékaiban is előfordult, ahol sarokcsempék voltak, akkor könnyű belátni, hogy ott nem sarokcsempe funkcióval szerepelhetett. A túrkeve-mórici ásatási anyagban majdnem minden kályha omladékában volt sarokcsempe, de tányérka alakú szem

4. kép. Egy gazdagabb felépítésű külsővati kályha rekonstrukciója
(ILON-SABJÁN 1989. 99. 19. kép)

csak néhány helyen került elő. Gyanítható, hogy néhány helyen ugyanabban a leletben mindkét csempe előfordult, azonban Méri rövid beszámolójából ez nem állapítható meg egyértelműen. Mindenesetre a kérdés határozott eldöntése nélkül azt mondhatjuk, hogy az alföldi tányérka alakú szemek megfelelői a nyugat-dunántúli domborműves csempék, esetleg a sarokcsempék. A két nagytáji kályha csempeféléi között tehát nagymértékű megfeleléseket láthatunk, még az eredeztetetőség szempontjából is nagy a hasonlóság. Az alaptípusokból származtathatók a négykaréjos és a háromszög változatok is. Hasonlóság van az egyszerűbb oromzatú kályhák között is: mindkét területen a bonyolult felépítésű oromzat helyett a lapokból készített pártákat használják, sőt a bátytatetős motívum is előfordul mindkét anyagban.

5. kép. Sárközi bögrés kályha
(Bátty Zsigmond felvétele, 1934.)

Úgy gondoljuk, hogy a nagyfokú egyezések nem lehetnek véletlenek, és ha a csempék között szembeötlő megfelelések vannak, akkor a kályhák külsejében is joggal tételezhetünk fel hasonlóságot. Tehát a gazdagabb alföldi kályhák pont úgy nézhetnek ki, mint a külsővati leletből megismert kályhák, csak felületüket a megfelelő bögrés szemek és változataik díszítették. A kályhák alul szögletesek, felül hengeresek lehettek, alul a lábazatukban nem voltak kályhaszemek. A kályha köpenyébe a szemeket hálósan rakták bele, a bögrés kályháknál a kötésbe rakásnak nincs értelme, ezt példázza az a két bögrés kályha is, melyeket a XX. század elején a Sárközben fényképezett Bátty Zsigmond, de hasonló jellegzetességeket figyelhetünk meg néhány szlavóniai szemeskályhán is (5. kép). Ezek alapján feltételezhetjük, hogy a szemek

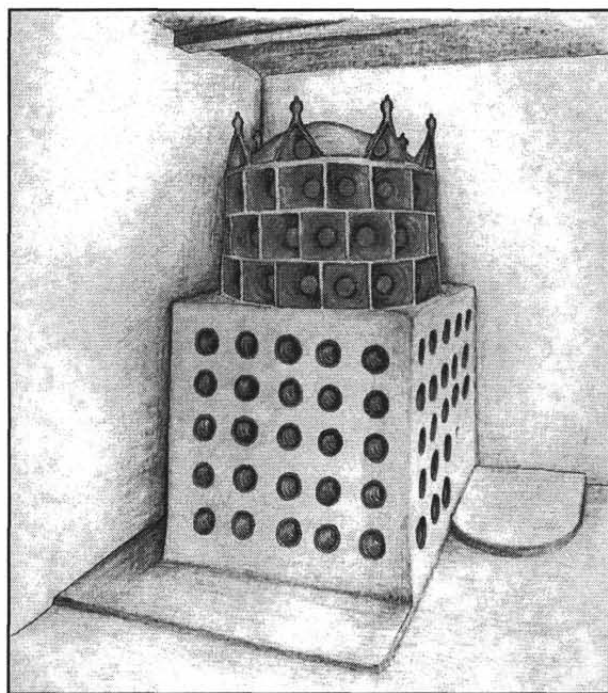
egymástól 5–6 centiméternyire lehettek, közöttük a kályha felületének sározása látszott. Szentkirályon ezeket a sározott részeket – a szoba falaival együtt – fehér, piszkosfehér színű agyaggal mázolták be. Ebbe a fehéres színbe mélyedtek a szemek, melyeknek csak az elütő terrakotta öble látszott. A kályha alsó részében az első sort a tálka alakú szemek képezték, ezt követték az egyszerű bögrékből rakott sorok, majd legfelül a négykaréjos változatok követ-

keztek. A kályha felső részében több sor bögre volt, majd az oromzatot csúcsára és talpára állított háromszög szájú szemek zárt sora alkotta. Ezek fölött a háromszögletű, mérműves és tornyos csempék vagy a bástyatetőt utánzó párták voltak elhelyezve. A párták zárt koszorúban, a felálló oromcsempék talán nem sűrűn, hanem ritkásan sorakoztak a kályha peremén. Mögöttük emelkedett a kályha kupolája, amelyben a hagyma alakú szemek ültek. Az egyszerűbb kályhákból néhány kályhaszemfajta hiányozhatott. Például a háromszög szájú szemekből vagy a négykaréjosokból rakott sorok elmaradhattak, esetleg az oromzatban kevesebb csempe vagy csak párta foglalt helyet. A járszági és nagykunzági sarokcsempés kályhák annyiban különböztek az előbbiektől, hogy függőleges élüket zárt sorban összerakott sarokcsempék védték. A leletekből arra lehet következtetni, hogy a bögrés kályháknak néha úri változatát is készítették. Ezeken igyekeztek áttört vagy kivágott előlapokkal gazdagítani a kályha külalakját.

Tanulságos nyomon követnünk a bögrés kályhák szerkezeti sajátosságait. A leletekből az látható, hogy a kályhák fala alul meglepően vastag volt. Ugyanakkor a hagyma alakú szemek oldalán megfigyelhető tapasztásnyomok arról árulkodnak, hogy a kupola fala csak 7–10 cm vastag lehetett. (A sározás a szemek peremétől csak a hajlat válláig tartott.) A nyugat-dunántúli kályháknál a kétféle mélységű kályhaszem megmutatta, hogy a kályha felső részét már vékonyabb fallal építették, mint az alsót. Hasonlóan lehetett ez az alföldi bögrés kályháknál is, csak itt nem használtak kétféle magasságú bögrét. Más hol már részletesen kifejtettük, hogy ezeknek a kályháknak az alsó falai azért olyan vastagok, hogy a kerek felső rész mindenütt (a sarkokon is) az alsóra támaszkodhasson. Mindezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a kályha robosztus alsó része fölött vékonyabb falú felső rész volt, majd erre egy egészen keskeny héjazatú kupolát készítettek. Ezt az építésmódot a kályha szerkezeti sajátosságai és a statikai követelmények is indokolták. Ezek a kályhák a felfelé fokozatosan csökkenő falvastagság ellenére is robosztus tömegűek lehettek. Ebből adódott, hogy a hőt lassan vették fel és közvetítették a szoba felé, de felfűtve sokáig tartották a meleget. A lassú hőközvetítést jól ellensúlyozták a sárfalba rakott bögrék, amelyeken keresztül gyors és heves hőátadás zajlott. (Emlékezzünk Madarassy levelére, amelyben arról számol be, hogy a bögrékben krumplit és almát is sütöttek.)

A bögrés kályhák elterjedésének időszakát először Szabó Kálmán próbálta meg kikövetkeztetni. Abból indult ki, hogy a kályhák elterjedéséhez hosszabb idő kellett, a XVI. század első fele háborús, zavaros időszak volt, ezért ez nem kedvezett a fejlődésnek. Ugyanis úgy látta, hogy a kályhák a kétosztatú házzal együtt terjedtek el az alföldi falvakban, ez pedig hosszabb nyugodtabb időszakot kívánt meg. Az átvétel valószínűleg a XV. század végén történhetett.

Papp László is hasonlóan képzelte a kérdést, abból indult ki, hogy a kályhás házak a XVI. század második harmadában már általános használatban voltak, ezért az elterjedésük a középkor utolsó századában is történhetett. Tulajdonképpen ez az 1930-as években kialakult álláspont vált elfogadottá a régészeti és néprajzi kutatásban is, ettől jelentősebben eltérő keltezését két kutató alakított ki. Pálóczi Horváth András régészeti megfigyelései alapján a szentkirályi füsttelenített kályhás házak megjelenési idejét a XV. század első felére, esetleg már a XIV–XV. század fordulójára tette. Ezen belül a bögrés kályhák elterjedését a XV. század közepe tájára keltezte. A kályhák jóval újabb elterjedését vetette fel Tamási

6. kép. Az etei kályha elvi rekonstrukciója
(CSALOGOVITS 1937. 327. nyomán)

Judit az ozorai anyag vizsgálata alapján. A tizenöt éves háború előtti török hódítások és a keskenyedő fenekű bögrés szemek elterjedési területe közötti összefüggések alapján feltételezi, hogy ez a formájú bögre a török példák nyomán alakult ki, ezért ez a típus a XVI. század előtt nem jelenhetett meg. Ugyanakkor a tányérka alakú szemek – melyeket szintén a török hódítással lehet összekapcsolni – régészeti elemzéséből azt a következtetést vonja le, hogy egyik példányuk legkorábban a hódoltság elején kerülhetett egy gödörbe. Tehát a kályha pusztulását a törökök első betöréseire lehet kötni, nem

pedig magyarországi megtelepedésükhöz. Még szembeötlőbb a kérdés tartathatatlansága, ha az építkezés felől nézzük azt. Eszerint nem csak a keskenyedő fenekű bögrét kellett a törököknek elterjeszteni a XVI. század alföldi parasztházaiban, hanem a kívül fűtős cserépkályhát is és a vele elválaszthatatlanul összekapcsolódó füstmentes szobájú és kiugratott kemencés konyhájú lakóházat is. Úgy gondoljuk, hogy az első török betörésekkor már mind a

keskenyedő fenekű bögre, mind a kályha és a lakóház is széles körben elterjedt, ezért a török pusztítások anyagában ezt találjuk, és ezért látszik úgy, hogy ez a jelenség a hódoltság korához köthető.

A különböző ásatások tapasztalataiból megállapítható, hogy a bögrés kályhák használói köre az alföldi parasztságból és a szabad státuszú falvak lakóiból tevődött össze, feltételezhető, hogy a kályhák gazdagabb példányai a kismanesek falusi házaiba is bekerültek. A kor többi népies kályháitól eltérően tehát az alföldi bögrés kályhák parasztházak fűtésére is szolgáltak, ezért a legszélesebb körben elterjedt késő középkori kályhatípusként tarthatjuk számon őket. Használatuk paradox módon rövid életűnek bizonyult, a XVIII. században felhagytak készítésükkel, de egyes elzárt vidékeken egészen a XIX. századig megmaradtak példányaik. A Dunántúl keleti felén a tálakból és bögrékből épített kályhák túléltek a hódoltság korát, és egészen a XX. századig használatban maradtak. A kályhák készítési központjait nem ismerjük, a kelet-dunántúli Ete példáján arra gondolhatunk, hogy mezővárosi fazekasok műhelyeiből kerültek ki, de elképzelhető, hogy a nagyobb alföldi falvakban is készítették példányaikat (6. kép).

IRODALOM

BÁLINT 1960–62. 39–115.

BÁTKY 1903. 257–260.

BÁTKY 1904. 41–49.

BÁTKY 1905. 108–110.

BENKŐ 1980. 315–424.

CSALOGOVITS 1935. 1–10.

CSALOGOVITS 1937. 321–333.

DANKÓ 1963. 48–49. sz.

HOLL-PARÁDI 1982.

HUREZAN-SZATMÁRI 1998. 275–296.

HUREZAN-SZATMÁRI 2000. 429–468.

ILON-SABJÁN 1989. 57–110.

KOCSIS Edit: A dunaföldvári vár ásatásának kerámia anyaga. (Szakdolgozat, kézirat)

KOVÁCH Aladár: Néprajzi tanulmányút a vármegyében. Tólna Vármegye XIII. évf. 13. 1903. május 10.

MADARASSY László: Archaeologiai levél. ArchÉrt 1870. 108–109.

MÉRI 1954. 138–154.

MIKLÓS 1988. 205–259.
MIKLÓS 2001. 41–46.
MIKLÓS–VIZI 2001. 49–52.
PAPP 1931. 137–152.
PARÁDI 1991. 197–218.
PÁLÓCZI HORVÁTH 1989. 89–106.
PÁLÓCZI HORVÁTH 1996. 7–29., 47–68.
PÁLÓCZI HORVÁTH 2000. 121–149.
ROEDIGER 1905. 107–108.
SABJÁN 1991.
SABJÁN 1991. 271–288.
SABJÁN 2000. 151–182.
SABJÁN 2001. 281–330.
SZABÓ 1938.
SZATMÁRI 1994. 495–517.
SZATMÁRI 1997. 415–441.
(A szerző tanulmánya a szolnoki konferenciakötetből kiemelt részlet átdolgozása,
SABJÁN 2001. 291–301.)

Fodor László, Havassy Péter, Kiss Anikó, Kovács Eszter,
Mester Andrea, Polgár Zoltán, Pusztai Tamás, Szatmári Imre,
V. Székely György, Tomka Gábor, Vályi Katalin

KATALÓGUS

ABAÚJ, BORSOD ÉS ZEMPLÉN MEGYEI KÁLYHACSEMPÉK

1. Párkánycsempe

XVII. sz. eleje
Cserép, színes ónmázás, oroszlánnal és sárkánnyal.
16x21 cm
Pácin-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 85.154.1.
Irod.: GYURICZA 1992. 170. típus
(Pusztai T.)

2. Oromcsempe

XVII. sz. eleje
Cserép, színes ónmázás, virágdíszes.
29x27,2 cm
Pácin-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 86.10.1.
Irod.: GYURICZA 1992. 167. típus
(Pusztai T.)

3. Kályhacsempe

XVII. sz. eleje
Cserép, színes ónmázás, indás-leveles díszű.
21x21 cm
Pácin-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 85.155.1.
Irod.: GYURICZA 1992. 171. típus
(Pusztai T.)

4. Kályhacsempe

XVII. sz. eleje
Cserép, színes ónmázás, rombuszos-leveles díszű.
20,6x20 cm
Pácin-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 86.16.1.
Irod.: GYURICZA 1992. 190. típus
(Pusztai T.)

5. Kályhacsempe

XVII. sz. eleje
Cserép, színes ónmázás, leveles-virágos díszű.

18,3x18,3 cm
Pácin-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 86.14.66.
Irod.: GYURICZA 1992. 117–118.
(Pusztai T.)

6. Párkánycsempe

XVII. sz. eleje
Cserép, színes ónmázás, két egyszarvúval, közöttük két virágú növény, alul zöld és fekete indák.
20,8x17,2 cm
Pácin-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 85.153.1.
Irod.: GYURICZA 1992. 169. típus
(Pusztai T.)

7. Kályhacsempe

XVII. sz. eleje
Cserép, színes ónmázás, levél- és tulipánmintás.
17x15 cm
Pácin-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 86.13.1.
Irod.: GYURICZA 1992. 117–118.
(Pusztai T.)

8. Kályhacsempe

XVII. sz. eleje
Cserép, színes ónmázás, félbevágott tulipán kerettel, középen egy négyzetben átlósan négy virágfej.
19,9x20 cm
Pácin-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 86.11.1.
Irod.: GYURICZA 1992. 168. típus
(Pusztai T.)

9. Kályhacsempe

XVII. sz.
Cserép, színes ónmázás, indás-virágos díszű.
20x20 cm
Pácin-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 86.9.10.
Irod.: GYURICZA 1992. 124–125.
(Pusztai T.)

10. Kályhacsempe

XVII. sz.

Cserép, színes ónmázás, márványozásos szélű, alsó felében fehér alapon kék-és fehér geometrikus keretben zöld-sárga medalion.

18,8x19,8 cm

Pácin-Kastély (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 86.1.37.

Irod.: GYURICZA 1992. 124–125.
(Pusztai T.)

11. Kályhacsempe

XVII. sz.

Cserép, márványozásos szegélyű, fehér alapon zöld és kék ónmázás.

18,8x19,8 cm

Pácin-Kastély (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 86.4.27.

Irod.: GYURICZA 1992. 124–125.
(Pusztai T.)

12. Kályhacsempe

XVII. sz.

Cserép, zöldmázás, íves, leveles dísszel.

19,5x20 cm

Pácin-Kastély (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 86.26.

Irod.: GYURICZA 1992. 154–155.
típus (Pusztai T.)

Kat. 12.

13. Sarokcsempe

XVII. sz.

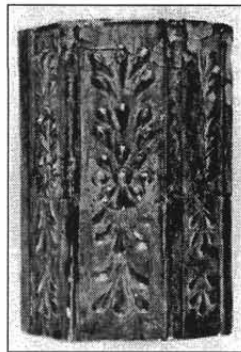
Cserép, zöldmázás, növényi dísszel.

20x20 cm

Pácin-Kastély (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 86.24.2.

Irod.: GYURICZA 1992. 156. típus
(Pusztai T.)

Kat. 13.

14. Kályhacsempe

XVI. sz. eleje

Cserép, vegyesmázás, virágkoszorúval díszített.

19,6x20,5 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.55.1.

Irod.: GYURICZA 1992. 1. típus
(Pusztai T.)

15. Kályhacsempe

XVI. sz. eleje

Cserép, vegyesmázás, leveles-rozettás díszű.

18x18 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.110.3.

Irod.: GYURICZA 1992. 3. típus
(Pusztai T.)

16. Kályhacsempe

XVI. sz. eleje

Cserép, vegyesmázás, feles méretű, rozettás levélmotívummal díszítve.

20,7x18,5 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)
 HOM. Ltsz.: 85.110.2.
 Irod.: GYURICZA 1992. 2. típus
 (Pusztai T.)

17. Kályhacsempe

XVI. sz.
 Cserép, mázatlan, Ábrahám és Izsák
 ábrázolásával.
 19,5x23,5 cm
 Füzér-Vár (BAZ. m.)
 HOM. Ltsz. nélkül (Pusztai T.)

Kat. 17.

18. Párkánycsempe

XVI. sz.
 Cserép, vegyesmázás, férfi mellképével.
 20,5x24,5 cm
 Füzér-Vár (BAZ. m.)
 HOM. Ltsz. nélkül (Pusztai T.)

19. Kályhacsempe

XVI. sz.
 Cserép, zöldmázás, hölgy alakjával.
 20x27,5 cm
 Füzér-Vár (BAZ. m.)
 HOM. Ltsz. nélkül (Pusztai T.)

20. Kályhacsempe

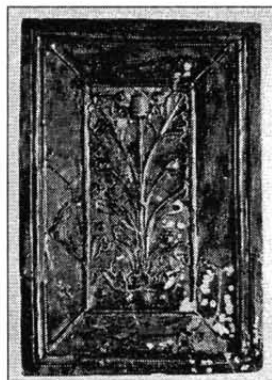
XVI. sz.
 Cserép, vegyesmázás, pávaszemés-ro-
 zettás díszű.
 23,5x23,5 cm
 Füzér-Vár (BAZ. m.)
 HOM. Ltsz. nélkül (Pusztai T.)

21. Párkánycsempe

XVI. sz.
 Cserép, zöldmázás, levéldíszítésű.
 23,5x17 cm
 Füzér-Vár (BAZ. m.)
 HOM. Ltsz.: 85.22.1.
 Irod.: GYURICZA 1992. 70. típus
 (Pusztai T.)

22. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.
 Cserép, zöldmázás, makkos levél-
 dísszel.
 16x21 cm
 Füzér-Vár (BAZ. m.)
 HOM. Ltsz. nélkül (Pusztai T.)

Kat. 22.

23. Párkánycsempe

XVI–XVII. sz.
 Cserép, mázatlan, levéldíszes.
 19,5x17 cm
 Füzér-Vár (BAZ. m.)
 HOM. Ltsz. nélkül (Pusztai T.)

24. Párkánycsempe

XVI–XVII. sz.
 Cserép, mázatlan, keretelt mezőben
 szárnyas csodalénnyel.
 18,4x20,4 cm
 Füzér-Vár (BAZ. m.)
 HOM. Ltsz.: 85.34.14.
 Irod.: GYURICZA 1992. 80. típus
 (Pusztai T.)

25. Párkánycsempe

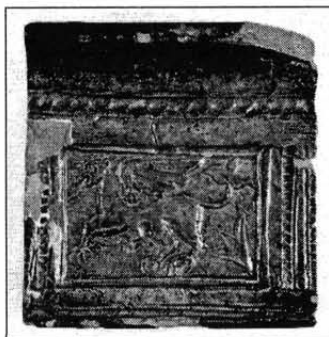
XVI–XVII. sz.

Cserép, zöldmázás, szárnyas csodaelénnyel.

19,2x19,2 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz. nélkül (*Pusztai T.*)

Kat. 25.

26. Párkánycsempe

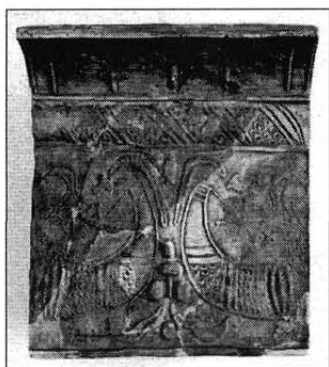
XVI–XVII. sz.

Cserép, mázatlan, bőségszaruval.

17,5x20 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. 85.33.19. (*Pusztai T.*)

Kat. 26.

27. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, mázatlan, virágdísszel.

21,6x20,2 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.35.85.

Irod.: CABELLO–FELD 1980. 9.

kép; GYURICZA 1992. 77–79. típus (*Pusztai T.*)

28. Párkánycsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, mázatlan, madarakkal.

23,8x18,8 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.36.1–2.

Irod.: CABELLO–FELD 1980. 10.

kép; GYURICZA 1992. 76. típus (*Pusztai T.*)

29. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, mázatlan, levélmotívummal.

21,5x21 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz. nélkül

(*Pusztai T.*)

30. Kályhaboltozati csempe

XVII. sz. eleje

Cserép, zöldmázás, farkas ábrázolással.

25,2x19,8 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz. nélkül

Irod.: SIMON 1996.

(*Pusztai T.*)

Kat. 30.

31. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, mázatlan, átlós levéldísszel.

16,8x17 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.50.1.

Irod.: GYURICZA 1992. 55. típus
(Pusztai T.)

32. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, mázatlan, geometrikus és levéldísszel.

16,8x17 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz. nélkül (Pusztai T.)

33. Kályhacsempe

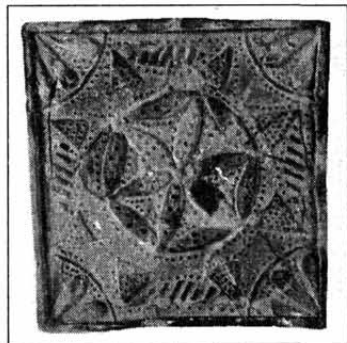
XVI–XVII. sz.

Cserép, mázatlan, centrális díszítésű, virágmotívumos.

19x19,5 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz. nélkül (Pusztai T.)

Kat. 33.

34. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

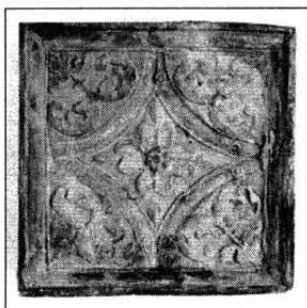
Cserép, mázatlan, virágmintás.

22x22,5 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz. nélkül

(Pusztai T.)

Kat. 34.

35. Párkánycsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, zöldmázas, növényi motívummal.

19,5x30,5 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz. nélkül (Pusztai T.)

36. Párkánycsempe

XVII. sz. eleje

Cserép, mázatlan, levéldíszes.

20,2x20 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.74.12. (Pusztai T.)

37. Kályhacsempe

XVII. sz. eleje

Cserép, mázatlan, geometrikus mintával.

20,5x20 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.39.1.

Irod.: GYURICZA 1992. 82. típus
(Pusztai T.)

Kat. 37.

38. Kályhacsempe

XVII. sz. eleje

Cserép, vegyesmázás, növényi mintás.
20,8x20,8 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.21.1.

Irod.: GYURICZA 1992. 12.

(Pusztai T.)

Kat. 38.

39. Kályhacsempe

XVII. sz.

Cserép, mázatlan, virágmintás, feles
mértű.

20x9,2 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.38.1.

Irod.: GYURICZA 1992. 83. típus

(Pusztai T.)

Kat. 40.

40. Kályhacsempe

XVII. sz.

Cserép, mázatlan, veretmintával.

19x19,5 cm

Füzér-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 85.40.1.

Irod.: GYURICZA 1992. 81. típus
(Pusztai T.)

41. Kályhacsempe

XVI. sz. közepe-II. fele

Cserép, formába nyomott, fehér
anyagú. Álló téglalap alakú, előlapos,
sötétzöld mázas. Enyhén mélyülő ke-
retben gyöngysorral és szalagszerű ív-
ben végződő keskeny pálcával kísért
lunettában, gyűrű alakú középpont-
ból induló hét karéjos kagylómoti-
vum, alatta körben keskeny pálcával,
oldalt és alul szélesebb pálcával
keretelt álló téglalap alakú mező.
Ennek középpontjában négyszirmú
virág, melyből hét karéjos tölgyleve-
lek indulnak átlós irányban. A függő-
leges középvonalban fent és lent tér-
kitöltő gyűrűs pontok. E csempe pár-
huzamai már a XVI. század közepén
használatban voltak. Az ónodi példá-
nyok vagy a „Csalogány utcai kör”-
höz vagy valószínűbben a „Miskolczi
Mihály kör”-höz tartozó kályhát dí-
szíthettek.

26x18,3 cm, mély.: 2,8 cm

Ónod-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 87.1.806. (Tömka G.)

42. Kályhacsempe

XVI. sz. II. fele

Cserép, formába nyomott, fehér
anyagú, sötétzöld mázas. Álló téglal-
ap előlapú csempe. Széles, enyhén
mélyülő keretben pálcakeret. Ívelt
rovátkákkal díszített ív alatt stilizált
gyökérszerű nyúlványokkal ellátott
formából indák és virágszarak nőnek
ki, melyekből két oldalra szimmetri-
kusan levelek, indák, tulipán- és csil-
lagszerű virágok ágaznak ki. Az ívme-
zőben tulipánfej alakú képződmény
felett „ujjas”-an tagolt, sugarakkal
díszített virágfej. A virág felett kis

háromszög. A több változatban előkerült csempe a „Miskolczi Mihály kör”-höz tartozó kályhák felső részéhez készült.

25,8x16,5 cm, mély.: 5,1 cm

Ónod-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 92.1.1388. (Tömke G.)

43. Kályhacsempe

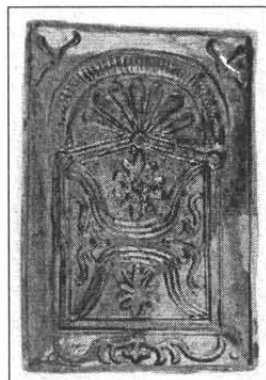
XVI. sz. II. fele–XVII. sz. eleje

Cserép, formába nyomott, fehér anyagú, homokkal soványított. Zöld mázas. Álló téglalap alakú előlapján felül kagylós, félkörnél nagyobb ívmező. Alatta hármas keretben vízszintes középvonalra szimmetrikus minta. A két félmezőben egy-egy hármas szalag, mely a sarkokból kiindulva ívesen, harangalakot leírva halad a szomszédos sarokig. A szalagok öblében nyolcszirmú virág, a szalagok között indák. Ferdén mélyülő keretét a felső sarkokban, oldalának közepén és alul kétfelé hajló inda díszíti. A csempe a „Miskolczi Mihály kör”-höz tartozó kályhák felső részéhez készült.

26,4x17,9 cm, mély.: 3,7 cm

Ónod-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 92.1.1253.A. (Tömke G.)

Kat. 43.

44. Párkánycsempe

XVI. sz. II. fele–XVII. sz. eleje

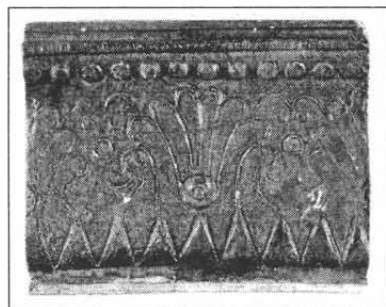
Cserép, formába nyomott, fehér anyagú, homokkal soványított. Fekvő tégl-

alap alakú, sima profilú, világoszöld mázas. Egyenlőszárú háromszögsoron hatlevelű, közepén gyűrűvel összefogott palmettává stilizált levélsor. A palmetták közeit karéjos szélű, pontokkal és gyűrűvel díszített stilizált levélmotívumok töltik ki. A levélsor felett kidomborodó pontsor, ezek felett függőleges irányban rovátkolt vízszintes irányú pálca helyezkedik el. A korábbi motívum felhasználásával készített csempe a „Miskolczi Mihály kör”-höz tartozó kályhákat tagolta.

M.: 18,8 cm, szél.: 22, 8 cm, mély.: 5,7 cm

Ónod-Vár (BAZ. m.)

HOM. Ltsz.: 87.1.802. (Tömke G.)

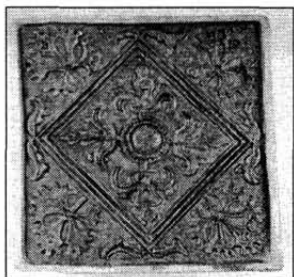
Kat. 44.

45. Kályhacsempe

XVI. sz. II. fele–XVII. sz. eleje

Cserép, formába nyomott, fehér anyagú, homokkal soványított. Négyzetes előlapú. Keretelt tükörben a sarkokban egy-egy a csempe közepe felőli száron ülő, szegfűszerűen cakkos ötlevelű növény, az oldalak mentén indadísz. Középtűt három pálcából álló, sarkára állított négyzetes keretben kerek középpont körül kereszt alakban elrendezett levelek. A középrész levelei és az indák érezettek. Kiegészített. E csempe közeli párhuza- ma a Diósgyőrből és Egerből ismert, „Miskolczi Mihály” feliratú csempe, amely alapján a csoportot a XVI. sz.

II. felére keltezték.
H.: 23,6 cm, szél.: 23,3 cm, mély.: 5 cm
Ónod-Vár (BAZ. m.)
HOM. Ltsz. nélkül
Irod.: VOIT 1954. 120.; BÁRDOS
1976. 56. (Tomka G.)

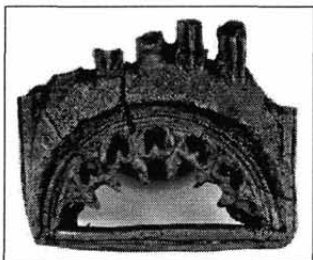

Kat. 45.

46. **Kályhacsempe**
XVII. sz.
Cserép, mázatlan, mesebeli állatokkal díszített.
20,5x20,5 cm
Kéked-Kastély (BAZ. m.)
HOM. Ltsz.: 84.21.2.
Irod.: GYURICZA 1992. 192–194. típus (Pusztai T.)

HEVES MEGYEI
KÁLYHATARTOZÉKOK

47. **Oromdíz**
XV. sz.
Cserép, gótikus áttört oromdíz.
M.: 14,8 cm, szél.: 18,2 cm
Kisnána-Vár (Heves m.)
DIV. Ltsz.: 71.1.63.3. (Fodor L.)

Kat. 47.

48. **Oromdíz**
XV. sz.
Cserép, ún. gótikus keresztrózsa tagozat.
29,8x4,5 cm
Kisnána-Vár (Heves m.)
DIV. Ltsz.: 71.1.60.0. (Fodor L.)

49. **Oromdíz**
XV. sz.
Cserép, ún. gótikus keresztrózsa tagozat.
29,8x4,5 cm
Kisnána-Vár (Heves m.)
DIV. Ltsz.: 71.1.60.1. (Fodor L.)

50. **Kályhacsempe**
XVI. sz.
Cserép, virágos, monogramos.
22x21,5 cm
Eger-Vár (Heves m.)
DIV. Ltsz. nélkül
Irod.: KOZÁK 1965. 95–118. (Fodor L.)

51. **Kályhaszem**
XV. sz.
Cserép, szürke, mázatlan, tál alakú kályha sarokdarabja.
24x25x14 cm
Eger-Vár, Szépbástya (Heves m.)
DIV. Ltsz.: V.88.4.2. (Fodor L.)

52. **Kályhacsempe**
XV. sz.
Cserép, zöldmázas, arcok szalagdíszes (töredék).
3,2x19x7,5 cm
Eger-Vár (Heves m.)
DIV. Ltsz.: 55.1702.1. (Fodor L.)

53. **Kályhacsempe**
XV–XVI. sz.
Cserép, többszín-mázás, mintás.
18,7x26,7x3,6 cm
Eger-Vár (Heves m.)
DIV. Ltsz.: V.88.20.1. (Fodor L.)

54. Kályhacsempe

XV–XVI. sz.

Cserép, többszín-mázás, nagy virágos mintával.

26,7x27,8x3,8 cm

Eger–Vár, Szépbátya (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.88.21.1.

Irod.: KOZÁK 1965. 95–118.

(Fodor L.)

55. Kályhaszem

XVI. sz. eleje

Cserép, zöldmázás, belül szalagfonatos.

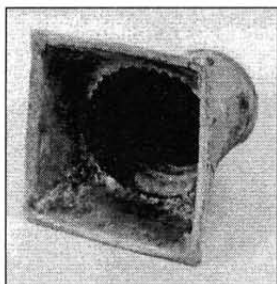
16,4x17x16,8x17 cm

Almár–Páloskolostor (Heves m.)

DIV. Ltsz.: M.85.8.4.

Irod.: FODOR 1984. 165–171.

(Fodor L.)

Kat. 55.

56. Kályhaszem

XVI. sz. eleje

Cserép, acélszürke szivárványos mázú, megkopott darabja, belül szalagfonat mintával.

16,5x16,5x14,8x17 cm

Almár–Páloskolostor (Heves m.)

DIV. Ltsz.: M.85.8.9.

Irod.: FODOR 1984. 165–171.

(Fodor L.)

57. Kályhaszem

XVI. sz. eleje

Cserép, acélszürke szivárványos mázú, megkopott darabja, belül kettős szalagfonat mintával.

16x16x16,5 cm

Almár–Páloskolostor (Heves m.)

DIV. Ltsz.: M.85.8.20. (Fodor L.)

58. Kályhaszem

XVI. sz. eleje

Cserép, sárgás szivárványos mázú, megkopott darabja típusához képest nyújtott.

16,8x16,4x16,5x16 cm

Almár–Páloskolostor (Heves m.)

DIV. Ltsz.: M.85.8.21. (Fodor L.)

59. Oromtagozat

XVI. sz.

Cserép, többszín-mázás.

27,4x13,6x7,5 cm

Eger–Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.88.25.2.

Irod.: KOZÁK 1989–1990. 317–375.;

KOZÁK 1965. 95–118.

(Fodor L.)

60. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, zöldmázás, Miskolci Mihály típusú.

24x24x6,5 cm

Eger–Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.75.37.37. (Fodor L.)

61. Oromtagozat

XVI. sz.

Cserép, zöldmázás kályha koronás oromtagozata virág mintával.

18,7x14,2x3,7 cm

Eger–Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.74.15.1. (Fodor L.)

62. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, zöldmázás, virág és indadíszítéssel.

22,2x21,6x5,6 cm

Eger–Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.74.5.1.

Irod.: KOZÁK 1989–1990. 317–375.

(Fodor L.)

63. Oromrész

XVI. sz.

Cserép, zöldmázos kályha orom szé-
lének indadiszes csempe része.

21x11x5 cm

Eger-Vár, Püspöki Palota (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.75.35.7. (Fodor L.)

Kat. 63.

64. Kályhacsempe

XVI. sz. közepe

Cserép, kályhasarok sötétzöldmázos
mintás tagozata, (fél méretű darab).

12,3x2,3 cm

Eger-Vár, Földbástya (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.74.9.1.

(Fodor L.)

65. Oromdíz

XVI. sz. vége

Cserép, oromdíz, címeres alakkal.

23,5x12x6,6 cm

Eger-Vár, Földbástya (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.74.45.1.

(Fodor L.)

66. Kályhacsempe

XVI. sz. vége

Cserép, zöldmázos, vékony növény
díszítéssel, keretszegéllyel (töredék).

M.: 15,3 cm, szél.: 19,5 cm

Eger-Vár, Tömlőcbástya (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.75.37.26.

(Fodor L.)

67. Tagolt orompárkány

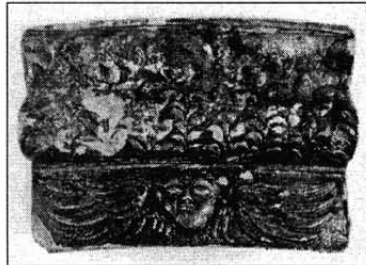
XVI. sz. vége

Cserép, zöldmázos, kerub (szárnyas
fejecske) díszítésű tagozat.

20,5x14,5x4,5 cm

Eger-Vár, Püspöki Palota (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 60.22.2. (Fodor L.)

Kat. 67.

68. Kályhacsempe

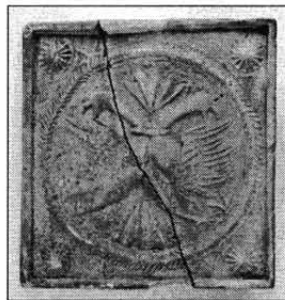
XVI. sz. vége

Cserép, mázatlan, kétfejű sasos díszí-
téssel.

21x20x6,5 cm

Eger-Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 60.9.1. (Fodor L.)

Kat. 68.

69. Kályhaszem

XVI-XVII. sz.

Cserép, pohár alakú, kívül zöldmáz
bevonattal.

14,4x4x12 cm

Eger-Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: M.90.2.1.

Irod.: FODOR-KOZÁK 1970-71.
147-199. (Fodor L.)

70. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, tál vagy pohár alakú, vörös agyagból készült, belül világoszöld máz fedi, csónka kúp alakú.

14,4x4x12 cm

Sírok–Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 68.10.12. (Fodor L.)

71. Kályhacsempe

XVII. sz. eleje

Cserép, zöldmázaz, sárkányfogas oromdísszel.

Szél.: 19 cm

Eger–Vár, Püspöki Palota (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.75.27.16. (Fodor L.)

72. Kályhacsempe

XVII. sz. eleje

Cserép, zöldmázaz, sárkányfogas oromdísszel.

Szél.: 19 cm

Eger–Vár, Püspöki Palota (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.75.34.2. (Fodor L.)

73. Osztópárkány

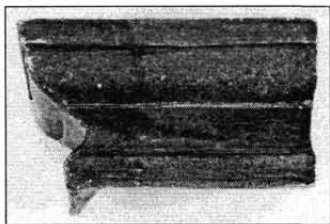
XVII. sz. közepe

Cserép, profilos, zöldmázaz párkány tagozat.

19,7x11x5,5 cm

Eger–Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 60.17.4. (Fodor L.)

Kat. 73.

74. Osztópárkány

XVII. sz. közepe

Cserép, zöldmázaz peremprofil tagozat.

19,7x11x5,5 cm

Eger–Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 60.17.8.

(Fodor L.)

75. Kályhacsempe

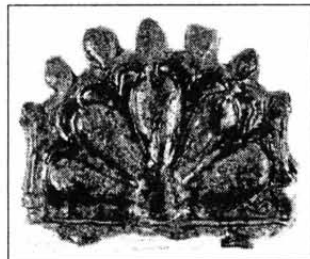
XVII. sz.

Cserép, zöldmázaz, lángnyelv mintázatú oromdísz.

17x14,3 cm

Eger–Vár, Püspöki Palota (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.75.35.3. (Fodor L.)

Kat. 75.

76. Oromcsempe

XVII. sz.

Cserép, zöldmázaz, indadíszítéses.

21x11,5x10 cm

Eger–Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: V.75.30.1. (Fodor L.)

77. Kályhacsempe

XVII–XVIII. sz.

Cserép, zöldmázaz, kétfejű sassal.

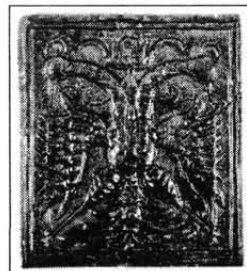
19,5x22,5x5,5 cm

Eger–Vár, Püspöki Palota (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 60.2.1–2. (2 db)

Irod.: KOZÁK 1989–1990. 317–375.

(Fodor L.)

Kat. 77.

78. Párkánytagozat

XVII–XVIII. sz.

Cserép, egyszerűen tagolt, zöldmázas.
27,5x12,5x6 cm

Eger–Vár, Püspöki Palota (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 60.24.1.

(Fodor L.)

79. Kályhacsempe

XVII. sz. vége –XVIII. sz. eleje

Cserép, mázatlan, ún. „gyémántmet-
széses” mintával.

20x20x6 cm

Eger–Vár, Püspöki Palota (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 60. 32.1–2. (2 db)

(Fodor L.)

80. Kályhacsempe

XVIII. sz. eleje

Cserép, kétféjű sasos díszítésű, zöld-
mázas, középen Madonnával.

21,5x21x5 cm

Eger–Vár, Püspöki Palota (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 60.4.1.

(Fodor L.)

Kat. 80.

81. Kályhacsempe

XVIII. sz.

Cserép, mázatlan, kétféjű sassal dí-
szített.

21x19,5x5 cm

Eger–Vár (Heves m.)

DIV. Ltsz.: 57.11.1.

Irod.: KOZÁK 1966. 97–152.

(Fodor L.)

**ALFÖLDI KÁLYHATARTOZÉKOK
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
GYŰJTEMÉNYÉBŐL**

82. Hagyma alakú kályhaszem

XV–XVI. sz.

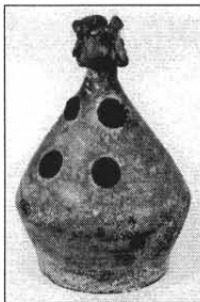
Cserép, korongolt, barnászörös anya-
gú, enyhén szélesedő csonka kúp ala-
kú, alsó része megtörve csatlakozik a
kúpos felső részhez, melyen két pár
kerek lyukat vágtak. Csúcsát agyag-
szalagból kialakított négykaréjos fo-
dor keretezi. A kályhaszem alja kü-
lön darabból készült, a tárgyat a ko-
rongról levágták. Egykor a kályha ku-
polájába lehetett beépítve.

M.: 17,9 cm, fá.: 7,5 cm

Bajsa (volt Bács-Bodrog m.)

MNM. Ltsz.: 1867.90.III.2.

(Tomka G.)

Kat. 82.

83. Pohár alakú kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, korongolt, barnássárga anya-
gú, kagylóporos homokkal soványí-
tott. Keskeny, nyújtott formájú, a ko-
rongról levágták.

M.: 10,2 cm, szá.: 7,2 cm, fá.: 4 cm

Vácszentlászló (Pest m.)

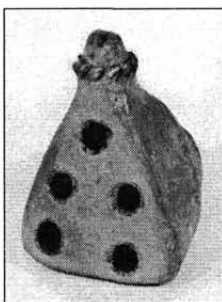
MNM. Ltsz.: 1892.103.40. (Tomka G.)

84. Oromcsempe

XV–XVI. sz.

Cserép, korongolt, sárgásbarna anya-
gú. Mély tál alakú hátsó részét há-

romszögűre nyomták és soronként 2-2-1 kerek lyukakkal áttört háromszögű előlappal zárták le. Ferdén rovátkolt gallérral díszített csúcsa törött. M.: 17,8 cm, szél: 12,8 cm, fá.: 7,6 cm, mély.: 10,7 cm
Vácszentlászló (Pest m.)
MNM. Ltsz.: 1892.103.45.
(Tömka G.)

Kat. 84.

85. Hagyma alakú kályhaszem

XV-XVI. sz.

Cserép, korongolt, vörösesbarna anyagú, homokkal soványított. Hengeres alsó részén lapított gömb alakú, vállán bordákkal díszített közép-rész ül, melyhez elkeskenyedő nyak-rész csatlakozik. Csúcsán csúcsos középső korongot képeztek ki. A hagyma alakú szemek a kályha kupolájába lehettek beépítve.

Szá.: 5,8 cm, fá.: 4 cm, mély.: 16,5 cm
Vácszentlászló (Pest m.)
MNM. Ltsz.: 1892.109.46. (Tömka G.)

Kat. 85.

86. Tányérka alakú kályhaszem

XV-XVI. sz.

Cserép, korongolt, vörösesbarna anyagú, kagylóporos homokkal soványított. Pereme befelé megvastagított, hornyolt. Alja középső csúccsal és azt körülvevő két koncentrikus, benyomkodásokkal rovátkolt bordával díszített. A korongról levágták. A tányérka alakú szemek funkciója vitatott, talán a kályha sarka közelében helyezkedtek el.

Szá.: 11,2 cm, mély.: 2,5 cm

Szarvas (Békés m.)

MNM. Ltsz.: 1893.75.137. (Tömka G.)

87. Négykaréjos alakú kályhaszem

XV-XVI. sz.

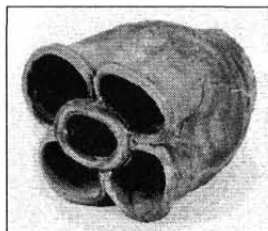
Cserép, korongolt, vörösesbarna anyagú. Pereme kívül bordával tagolt. Szájnnyílásának közepét agyagkarikával fogták össze. A korongról leemelték.

Szél.: 10,2 cm, fá.: 6 cm, mély.: 12,1 cm

Juliskaháza (volt Bács-Bodrog m.)

MNM. Ltsz.: 1903.116.5.

Irod.: BÁT KY 1904. 47-49. (Tömka G.)

Kat. 87.

88. Háromszög alakú kályhaszem

XV-XVI. sz.

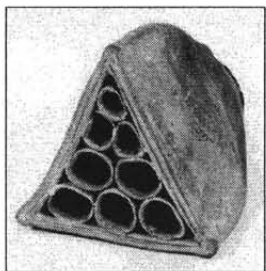
Cserép, hátrésze korongolt, barnás-vörös anyagú. Pohár alakú szem sablonba nyomásával kialakítva. Bekarcolt vonallal keretelt szájnnyílásába egymás fölé 3-2-2-1 hengeresre hajlított agyagszalagot helyeztek.

M.: 12,5 cm, szél.: 13,4 cm, fá.: 6,5 cm, mély.: 14,3 cm

Juliskaháza (volt Bács-Bodrog m.)

MNM. Ltsz.: 1903.116.6.

Irod.: BÁT KY 1904. 47-49. (Tömka G.)

Kat. 88.

89. Téglalap alakú kályhacsempe

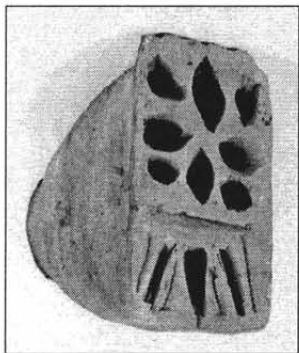
XV–XVI. sz.

Cserép, hátrésze korongolt, sárgászö-
rös anyagú, kagylóporos homokkal
soványított. Pohár alakú hátrészét
téglalap alakú sablonba nyomták.
Mérműves csempéket utánzó előlap-
ján alul három függőleges áttörés,
köztük függőleges bemetszések. Fel-
ső részén vízszintes bemetszés felett
négy db, kereszt alakban elrendezett
mandulaalakú áttörés. A kereszt szár-
ak közében lent két kerek, fent há-
romszögletű, ill. levél alakú áttörés.
A csempét felül hullámos szél zárja
le. Az igényes gótikus kályhák
mérműves, dongás hátú csempéihez
hasonlóan e csempetípus is a kályha-
test felső részében helyezkedhetett el.
M.: 15,5 cm, szél.: 8,3 cm, fá.: 9 cm,
mély.: 14 cm

Juliskaháza (volt Bács-Bodrog m.)

MNM. Ltsz.: 1903.116.9.

Irod.: BÁTKY 1904. 47–49. (Tömka G.)

Kat. 89.

90. Hagyma alakú kályhaszem

XV–XVI. sz.

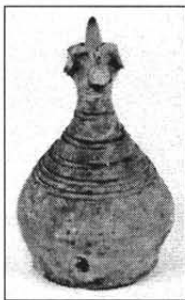
Cserép, korongolt, vörössárga anya-
gú. Zömök alsó részének oldalán át-
tört kerekded lyuk, karcsú felső részén
körbefutó bekarcolt vonalak. Csúcsát
fodros gallér kereteli. Oldalát a szára-
dás megkönnyítésére vághatták ki. E
példány az alul nyitott hagyma alakú
szemek közé tartozik, galléros díszíté-
se azonban a felül nyitott hagyma ala-
kú szemekkel rokonítja.

M.: 17,1 cm, szél.: 10,4 cm, szá.: 8 cm

Juliskaháza (volt Bács-Bodrog m.)

MNM. Ltsz.: 1903.116.13.

Irod.: BÁTKY 1904. 47–49. (Tömka G.)

Kat. 90.

91. Háromszög alakú oromcsempe

XV–XVI. sz.

Cserép, hátoldala és oromdísze koron-
golt, barnászö-
rös anyagú. Pohár ala-
kú hátrészét sablonba nyomták. Elő-
lapját alul két kerekded, középtűt fek-
tetett nyolcas alakú, felül egy kerek
nyílással törték át. Magas, hengeres
oromdíszt három fodros gallérral és
beszurkált pontsorokkal ékítették.

M.: 33,2 cm, fá.: 8 cm, mély.: 15,3 cm

Juliskaháza (volt Bács-Bodrog m.)

MNM. Ltsz.: 1903.116.14.

Irod.: BÁTKY 1904. 47–49. (Tömka G.)

92. Téglalap alakú kályhacsempe

XV–XVI. sz.

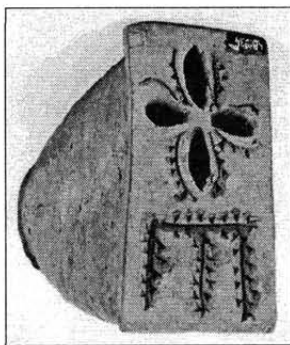
Cserép, korongolt, előlapja formába
nyomott, sárgászö-
rös anyagú, kagy-

lóporos homokkal soványított. Téglalap alakú, áttört előlapú, pohár alakú. Alul függőleges, felül centrális kompozíciójú bevágások és áttörések mérműves kályhacsempét imitálnak. M.: 14,1 cm, szél.: 8 cm, szá.: 8,6 cm, mély.: 14,1 cm

Juliskaháza (volt Bács-Bodrog m.)

MNM. Ltsz.: 58.98.5.C.

Irod.: BÁTKY 1904. 47–49. (Tömka G.)

Kat. 92.

93. Hatkaréjos alakú kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, korongolt, szürkésbarna anyagú, homokkal soványított. A hatkaréjos szájú pohár alakú szemek a négykaréjosoknál sokkal ritkábbak. Talán az igényesebb kályhákhoz készültek ilyen szemek. Szá.: 8,7 cm, fá.: 6 cm, mély.: 16,1 cm

Zombor (volt Bács-Bodrog m.)

MNM. Ltsz.: 58.101.3.C.

Irod.: ROEDIGER 1905. (Tömka G.)

94. Tányérka alakú kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, korongolt, sárgászöld anyagú, kagylóporos homokkal soványított. Kidomborodó, beszurkálással díszített közepét három koncentrikus, körbefutó, beszurkált pontsor között két borda keretezi.

Szá.: 12,3 cm, fá.: 9 cm, mély.: 3 cm

Baja, Szeremle és Bátmonostor határán (Bács-Kiskun m.)

MNM. Ltsz.: 1905.55.67. (Tömka G.)

95. Háromszög alakú oromcsempe

XV–XVI. sz.

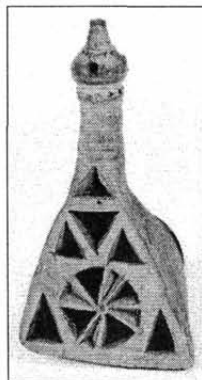
Cserép, korongolt, barnászöld anyagú, kagylóporos homokkal soványított. Sablonba nyomott pohár alakú szem, előlapján két alapján álló egyenlőszárú áttört háromszög között nyolc cikkre osztott kör, melynek minden második cikkét kimetszették. A középső sorban három váltakozó állású, a felsőben egy áttört háromszög. Hengeres oromdíszének csúcsa alatti kiszélesedésén kerek lyuk, felette és alatta körbefutó benyomkodott díszítés.

M.: 25,2 cm, szél.: 13,2 cm, fá.: 7 cm,

mély.: 7,6 cm

Bács-Tóváros (volt Bács-Bodrog m.)

MNM. Ltsz.: 1912.89. (Tömka G.)

Kat. 95.

96. Háromszög alakú oromcsempe

XV–XVI. sz.

Cserép, korongolt, barnászöld, kagylóporos homokkal soványított anyagú. Előlapjának közepén öt cikkre osztott kör, a körcikkek kimetszve; sarkain bevágásokkal díszített háromszögek. Az előlapot benyomkodott háromszögekből álló térkitöltő minta borítja. A csúcsa alatt kettősen kiszélesedő zömök oromdísz alját és az előlap tetejét benyomkodott minta díszíti. A csempe előlapja beépített helyzetében kissé hátradőlt, ezért oromdíszé függőlegesen állhatott.

M.: 23,9 cm, szél.: 19,6 cm, fá.: 7,2 cm, mély.: 9,6 cm
Solt (Bács-Kiskun m.)
MNM. Ltsz.: 1939.127. (Tömka G.)

97. Kályhacsempe

XV–XVI. sz. eleje

Cserép, oldallapja korongolt, előlapja formába nyomott, sárgászöld anyagú, durva homokkal soványított. Négyzetes előlapú, domborműves. Előlapján egymás kezét fogó pár, köztük lefelé csüngő, stilizált liliom.

M.: 17 cm, szél.: 16,6 cm, mély.: 10,4 cm

Szalárd (volt Bihar m.)

MNM. Ltsz.: 1941.13.

Irod.: MÉRI 1957. 194. (Tömka G.)

98. Kályhacsempe

XV. sz. II. fele–XVI. sz. eleje

Cserép, formába nyomott, négyzetes előlapú, zöld mázas, domborműves. Vörös anyagú, apró kavicsal és durva homokkal soványított. Előlapján jobbra lépő, felszerszámozott lovon rövid ruhás, sarkantyús, fedetlen fejű ifjú, jobbjaiban sólyommal. A háttérben ívelt törzsű, leveles fa.

M.: 23,1 cm, szél.: 23,8 cm

Nadab–Vár (volt Arad m.)

MNM. Ltsz.: 1880.93.1.

Irod.: MÉRI 1957. 188. (Tömka G.)

99. Sarokcsempe

XVI. sz.

Cserép, formába nyomott, világosbarna színű. Merőleges agyaglapokból összeállított, élén csavart dísz utánzó, lapjain egymást keresztező leveles indák közeiben rozettákat ábrázoló díszítéssel.

M.: 28,6 cm, szél.: 12,2 cm, oldallap

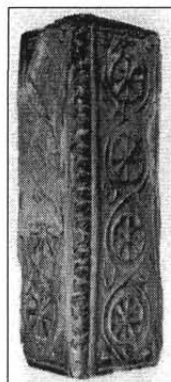
szél.: 9,3 cm, v.: 1,2 cm

Túrkeve–Móric (JNSZ. m.)

MNM. Ltsz.: 56.20.401.C.

Irod.: MÉRI 1954.; HAVASSY 1996.

108. (Tömka G.)

Kat. 99.

100. Sarokcsempe

XVI. sz.

Cserép, formába nyomott, sárgászöld anyagú, homokkal soványított. Merőleges agyaglapokból összeállított, élén csavart dísz utánzó, lapjain egymást keresztező leveles indák közeiben rozettákat ábrázoló díszítéssel.

M.: 27,6 cm, szél.: 9,4 cm

Ismeretlen lelőhely

MNM. Ltsz.: 58.170.C.

Irod.: PARÁDI 1991. 214–215.

(Tömka G.)

101. Dongás hátú kályhacsempe

XVI. sz. I. fele

Cserép, hátrésze korongolt, előlapja formába nyomott, sárgásbarna anyagú, homokkal soványított. Áttört előlapján alul fél számrhátívet formázó, felül három gótikus ablakot utánzó áttörés. Tetején csomkult pártázat. Hasonló stílusú kályhacsempék az Alföld délkeleti régiójából ismeretesek.

M.: 25,6 cm; szél.: 9,4 cm,

mély.: 12,1 cm

Ismeretlen lelőhely

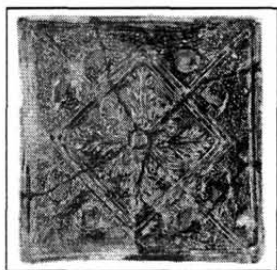
MNM. Ltsz.: 57.514.C. (Tömka G.)

102. Kályhacsempe

XVI. sz. II. fele

Cserép, formába nyomott, zöld mázas, négyzetes előlapú. Keretelt tükör-

ben, pontozott alapon a sarkokba futó átlós szalagokból induló levéldísz. Közepén csúcsára állított négyzet alakú keretben kereszt alakú levéldísz. M.: 19,3 cm, szél.: 19,3 cm, mély.: 6,5 cm
Csenger (SZSZB. m.)
NMN. Ltsz.: 57.1123.1.C.
Irod.: GYURICZA 1992. 23.
(Tomka G.)

Kat. 102.

KÁLYHATARTOZÉKOK A JÓSA ANDRÁS MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

- 103. Kályhacsempe**
1516
Cserép, zöldmáz, két címtartó sarkánnyal díszített, a sarkányok feje és farka egymásra tekeredik, *GEORGIUS* feliratos.
22x24,5x15 cm
Rozsály-Várhely (SZSZB. m.)
JAM. Ltsz.: 77.256.2. (Mester A.)
- 104. Kályhacsempe**
1516
Cserép, zöldmáz, két címtartó sarkánnyal díszített, a sarkányok feje és farka egymásra tekeredik, *GEORGIUS* felirattal, tányér alakú aljrészszel.
21x21x13 cm
Rozsály-Várhely (SZSZB. m.)
JAM. Ltsz.: 77.256.3. (Mester A.)
- 105. Kályhacsempe**
XVI. sz. eleje
Cserép, fehér, enyvezett előlappal, serleg díszítése körül virágokkal, tányér alakú hátrészszel.
15,5x15,3x6 cm
Rozsály-Várhely (SZSZB. m.)
JAM. Ltsz.: 77.256.4. (Mester A.)
- 106. Kályhacsempe**
XVI. sz. eleje
Cserép, négyszög alakú, barnássárga mázzal, hajlított peremmel. Előlapján címtartó angyal, tányér alakú aljrészszel.
22x16x7 cm
Rozsály-Várhely (SZSZB. m.)
JAM. Ltsz.: 77.256.1. (Mester A.)
- 107. Kályhacsempe**
XVI. sz. eleje
Cserép, zöldmáz, csempe töredéke, a csempe félbe törött aljrésze.
15,5x12x1 cm
Rozsály-Várhely (SZSZB. m.)
JAM. Ltsz.: 77.256.6. (Mester A.)
- 108. Kályhacsempe**
XVI. sz.
Cserép, zöldmáz, vastag agyag-csempe töredéke, vonalkázott díszítéssel.
7x6,5 cm
Beszterec-Földvár (SZSZB. m.)
JAM. Ltsz.: 64.851.1. (Mester A.)
- 109. Kályhaszem**
XVI. sz.
Cserép, vörös sisakforma, csúcsban végződő alsó éle felett átfúrt.
M.: 20 cm, fá.: 13,2 cm
Ismeretlen lelőhely
JAM. Ltsz.: 64.1031.1. (Mester A.)
- 110. Kályhacsempe**
XVI-XVII. sz.
Cserép, négyszög alakú, kiugró felső peremmel, előlapján plasztikus díszí-

téssel, három szőlőfürt között két szőlőtő stilizált ábrázolása, a tövek alatt összenyomott „M” alakú betűjegy.

18x20x5 cm

Gáva (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 65.384.2. (Mester A.)

111. Kályhaszemek

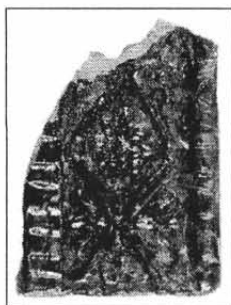
XVI. sz.

Cserép, barna színű, csonka kúp alakú, egyenes peremű, a perem alatti rész vastagított körben (2 db).

M.: 8,8 cm, szá.: 8 cm, tá.: 9,7 cm

Gáva (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 64.1041.1. (Mester A.)

Kat. 112.

112. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világoszöld mázas, két tagolt lécz között rombuszos, domború díszítés.

10,5x15,5 cm

Kisvárdai-Vár (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 91.6.1. (Mester A.)

Kat. 113.

113. Kályhaszem

XVI. sz.

Cserép, barnásszürke, csonka kúp alakú, kónikus teste csúcsban végződő. A test közepén körben két éles borda fut amely 6-6 helyen karéjosan benyomott. A testen két furat.

M.: 27 cm, fá.: 8,5 cm

Ismeretlen lelőhely

JAM. Ltsz.: 64.1032.1. (Mester A.)

114. Kályhacsempe

XVI-XVII. sz.

Cserép, téglalap alakú, belső felső peremmel. Előlapján plasztikus ábrázolás: egy páva viaskodása egy másik, de kétfejű pávával (?). Kézzel formált, két oldalán lyukkal.

20x15,8 cm

Gáva (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 65.384.1. (Mester A.)

Kat. 114.

115. Négyzet alakú kályhaszem

XVI-XVII. sz.

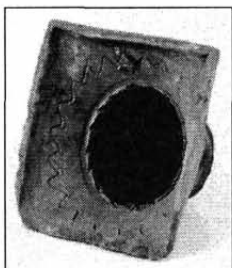
Cserép, négyzet alakú keretéből az oldalak zárt hengerben végződnek. Belső oldalán bekarcolt, körbefutó hullámvonal díszítés, a henger indításánál körbefutó, bevagdalt léctag.

17,2x17,2x9,5 cm

Nyíregyháza-Vármegyeház tér (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 65.385.1.

(Mester A.)

Kat. 115.

116. Négyzet alakú kályhaszem

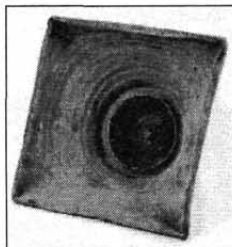
XVI–XVII. sz.

Cserép, négyszögletes, tölcséresen szűkülő, bordázott oldalakkal, melyek henger alakban végződnek.

M.: 18 cm, mély.: 9 cm

Ismeretlen lelőhely

JAM. Ltsz.: 65.387.1. (Mester A.)

Kat. 116.

117. Párkánycsempé

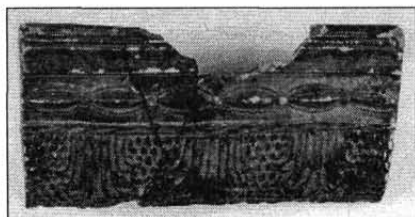
XVI–XVII. sz.

Cserép, zöldmázas, ívelt előlapú. A barázdákkal tagolt alsó keretdísz után az ívelt mezőben növényi ornamentekből álló plasztikus díszítés.

21x12,5 cm

Buj (SZSZB. m.)

JAM. Ltsz.: 65.389.1. (Mester A.)

Kat. 117.

KÁLYHATARTOZÉKOK A DAMJANICH JÁNOS MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL

118. Sarokcsempé

XVI. sz.

Cserép, formába nyomott, szürkésbarna színű, merőleges agyaglapokból összeállított, élén rovátkolt díszet utánzó, lapjain karéjos minták sora.

H.: 19 cm

Szolnok-Vár, Tisza-part (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 67.9.225.9.

(Polgár Z.)

119. Háromszög alakú kályhaszem

XVI–XVII. sz.

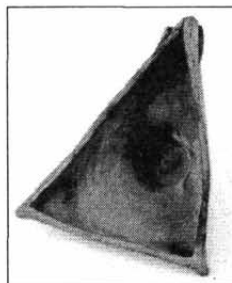
Cserép, vörösesbarna színű, ívelt háromszög alakja kis cserépformába szűkülő.

M.: 18,8 cm, szél.: 14,6 cm

Szolnok-Vár, Tisza-part (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 67.9.227.

(Polgár Z.)

Kat. 119.

120. Oromdíszek

XVI–XVII. sz.

Cserép, vörösesbarna színű, háromszög keresztmetszetű, ívelt hasú, csúcán bikónikus díszű oromdíszek.

Átlagos h.: 7 cm

Szolnok-Vár, Tisza-part (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 67.30.27.1–36.

(Polgár Z.)

121. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, zöld mázas, téglalap alakú, növényi mintákkal díszített.

23,5x10,5x7 cm

Szolnok–Vár, Tisza-part (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 78.1.56. (Polgár Z.)

122. Kályhaszem

XVI–XVIII. sz.

Cserép, vöröses, foltos, hengerben végződő forma, oldalán korongolt borda.

Szá.: 12,2 cm, tá.: 7,1 cm

Szolnok–Vár, Tisza-part (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 69.46.1. (Polgár Z.)

123. Kályhaszem

XVI–XVIII. sz.

Cserép, vörösbarna színű, erősen kormozott, kissé kihajló peremű, csonka kupa alakú.

M.: 14 cm

Szolnok–Vár, Tiszapart (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 67.30.6.296. (Polgár Z.)

124. Kályhaszem

XVI–XVIII. sz.

Cserép, vörös színű, foltos, hagyma alakú.

Átm.: 10 cm, m.: 13,5 cm

Szolnok–Vár, Tiszapart (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 78.1.57. (Polgár Z.)

Kat. 124.

DUNA–TISZA KÖZI
KÁLYHATARTOZÉKOK

125. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, kupa alakú, vörösesbarna, kívül koromfoltos. Enyhén kihajló pereme lekerekített széllel zárul, szájnylásán belül erős borda fut körbe. Belsejében és külsejének alsó részén a korongozást jelző mély hornyolatok. M.: 18,7 cm, szá.: 13,5 cm, fá.: 5,5 cm Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely KAJM. Ltsz.: 55.41.68. (V. Székely Gy.)

126. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, kupa alakú, vörösesbarna, kívül koromfoltos. Enyhén kihajló pereme legömbölyített széllel zárul, szájnylásán belül erős borda fut körbe. Belsejében és külsejének alsó részén a korongozást jelző mély hornyolatok látszanak.

M.: 16,8 cm, szá.: 12 cm, fá.: 5,2 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely KAJM. Ltsz.: 55.41.70. (V. Székely Gy.)

127. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, kehely alakú, vörös színű, külső felének alsó részén koromfoltos. Enyhén kihajló pereme legömbölyített peremszélben végződik, szájnylásának belső részén erős borda fut körbe. Belsejében erősebb, külső felén enyhébb hornyolatok futnak körbe.

M.: 14,2 cm, szá.: 12 cm, fá.: 4,6 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely KAJM. Ltsz.: 55.41.79. (V. Székely Gy.)

128. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, kupa alakú, vöröses szürke színű, külső felén koromfoltos. Enyhén kihajló pereme legömbölyített

peremszélelben végződik, alatta gyenge hornyolat. Szájnylásának belső felén erős borda fut körbe. Alsó része erősen elkeskenyedik. Belső részén erősebb, kívül enyhébb hornyolatok. M.: 15,6 cm, szá.: 11,8 cm, fá.: 5 cm
Duna-Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.81. (V. Székely Gy.)

129. Kályhaszem

XV-XVI. sz.

Cserép, pohár alakú, kisméretű, barnásvörös színű, vastag falú. Enyhén kihajló pereme vízszintesen levágott peremszélel végződik. Belsejében erősebb, külső oldalának felső harmadában enyhébb körbefutó hornyolatok díszítik.

M.: 10 cm, szá.: 8,7 cm, fá.: 4,0-4,2 cm
Duna-Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.104. (V. Székely Gy.)

130. Kályhaszem

XV-XVI. sz.

Cserép, tányér alakú, sárgásbarna színű, belső oldala koromfoltos. Peremszéle legömbölyített. Peremét körbefutó hornyolat hangsúlyozza. Peremének belső oldala alatt erős borda fut körbe. Belső oldalán spirális díszítés, hátlapján félkör alakú párhuzamosan futó enyhe hornyolatok.

M.: 3,2 cm, szá.: 10,4 cm, fá.: 9,1 cm
Duna-Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.110. (V. Székely Gy.)

131. Kályhaszem

XV-XVI. sz.

Cserép, tányér alakú, vörösesbarna, peremén koromfoltos. Peremszéle legömbölyített, belső oldalán enyhe profiláció, belső oldala alatt körbefutó erős borda. Előlapján ujjbenyomással készített rozettás díszítés. Hátlapján alig látható párhuzamos hornyolatok.

M.: 3,2 cm, szá.: 11,7 cm, fá.: 9,7 cm

Duna-Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.120.

Irod.: SZABÓ 1938. 92., 426. kép
(V. Székely Gy.)

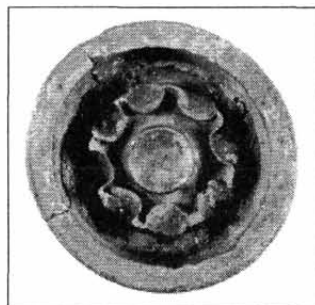
132. Kályhaszem

XV-XVI. sz.

Cserép, tányér alakú, vöröses színű, alja szűrke. Tagolatlan pereme befelé ferdén lejtő, külső oldalán legömbölyített peremszélel. Előlapján ujjbenyomással készített rozettás díszítés, közepén erősen kiemelkedő, homorú hengeres borda.

M.: 2,9 cm, szá.: 11 cm, fá.: 9,8 cm
Duna-Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.121.

Irod.: SZABÓ 1938. 92., 425. ábra
(V. Székely Gy.)

Kat. 132.

133. Kályhaszem

XV-XVI. sz.

Cserép, tányér alakú, barnásvörös színű, elő- és hátlapján koromfoltos. Peremszéle erősen lekopott, belső oldala alatt körbefutó borda. Előlapja ferde bevágásokkal tagolt, koncentrikus, körbefutó kettős bordával díszítve, közepén kis kiemelkedés, rajta kör alakú vonaldísz. Hátlapján félkör alakú, párhuzamos kettős hornyolat.

M.: 2,4 cm, szá.: 11,3 cm, fá.: 10,1 cm
Duna-Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.125.

(V. Székely Gy.)

134. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, tányér alakú, szürkésbarna színű, elő- és hátlapján koromfoltok. Külső oldalán enyhe profiláció fut körbe. Peremszéle legömbölyített, belső oldalán körbefutó borda. Előlapja ferde körömbenyomásokkal tagolt, kör alakú széles bordával, közepén csonka kúp alakú bütyökkel díszítve. Hátlapján félkör alakú, párhuzamos enyhe hornyolatok.

M.: 2,4 cm, szá.: 10,4 cm, fá.: 9,4 cm
Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.128.

(V. Székely Gy.)

135. Kályhaszem

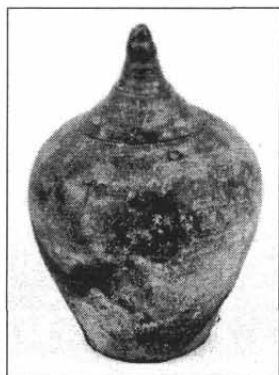
XV–XVI. sz.

Cserép, hagyma alakú, vöröses szürkés színű, belseje és külsejének alsó fele koromfoltos. Nyitott részénél pereme vízszintesre vágott. Körbefutó hornyolatokkal díszített csúcsa utólag lett ráillesztve. Testének nagy részén körbefutó hornyolatok. Belsejében körbefutó párhuzamos hornyolatok látszanak. Peremétől kb. 2 cm-re egy kb. 1 cm-es lyuk látható.

M.: 23 cm, szá.: 8,5 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.129.

Irod.: SZABÓ 1938. 93., 435. kép
(V. Székely Gy.)

Kat. 135.

136. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, hagyma alakú, vöröses szürkés színű, belül koromfoltos. Szája szabálytalan, lapított, pereme vízszintesre levágott. Belsejében körbefutó párhuzamos hornyolatok látszanak. Peremétől 0,4 cm-re befelé keskenyedő szabálytalan alakú átlukasztás.

M.: 15,5 cm, szá.: 11,4 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.130.

(V. Székely Gy.)

137. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, hagyma alakú, szürkés vörös színű, belül koromfoltos. Szája szabálytalan, nyomott ellipszis alakú, peremszéle vízszintesen levágott. Csúcsát spirálisan felfutó hornyolat díszíti. Külsejének alsó negyedén és belsejében körbefutó párhuzamos hornyolatok látszanak. Peremétől fél cm-re egy nagyjából téglalap alakú, befelé erősen elkeskenyedő lyuk látható.

M.: 14,6 cm, szá.: 8,7–10 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.135.

(V. Székely Gy.)

Kat. 137.

138. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, hagyma alakú, barnásszürkés színű, belül koromfoltos. Pereme vízszintesre levágott. Belsejében körbefutó párhuzamos hornyolatok látszanak.

M.: 15,5 cm, szá.: 7,5 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.136.
(V. Székely Gy.)

139. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, kupa alakú, rozettás szájú, vörösesbarna színű, külső oldalán koromfoltos. Peremszélei enyhén kihajlók, legömbölyítettek. A rozetta szárait szabálytalan négyzet alakú, közepén lyukas lap fogja össze. Belső részén körbefutó párhuzamos enyhe hornyolatok látszanak.

M.: 17,5 cm, szá.: 14,5 cm, fá.: 5,6 cm
Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.137.

SZABÓ 1938. 93., 439. kép
(V. Székely Gy.)

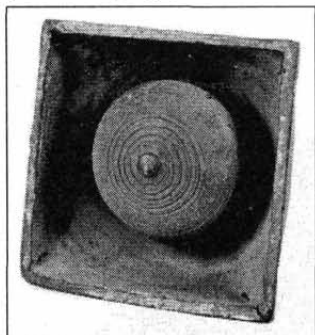
140. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, négyszögletes, tál alakú, vöröses szürke színű, koromfoltos. Közepébe hagyma alakú rész illeszkedik, ennek felső részét koncentrikus párhuzamos hornyolatok díszítik, közepén alig kiemelkedő hengeres csúccsal. Tál alakú részének peremszéle vízszintesre vágott.

M.: 8,4 cm, szá.: 15 cm, fá.: 7,0–7,5 cm
Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.138.

(V. Székely Gy.)

Kat. 140.

141. Kályhaszem

XV–XVI. sz.

Cserép, vályú alakú, sárgásbarna színű, külső felén koromfoltos. Félhenger alakja az egyik vége felé elkeskenyedik. Peremszéle vízszintesre levágott.

M.: 23 cm, szá.: 9,8–10,5 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.141.

(V. Székely Gy.)

142. Oromcsempé

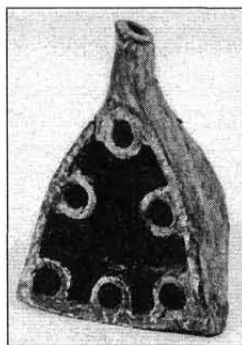
XV–XVI. sz.

Cserép, háromszög alakú, tálformájú, vörös színű, kör alakú hátsó lapja erősen koromfoltos. Ívelt oldalai csúcsban végződnek. Csúcsaiban és oldallapjai közepén áttört hengeres díszítés utólagos ráillesztés nyomai. Csúcsa ferdére vágott, hengeres.

M.: 21 cm, szél.: 14,7 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.147.

Irod.: SZABÓ 1938. 97., 453. kép
(V. Székely Gy.)

Kat. 142.

143. Oromdíz

XV–XVI. sz.

Cserép, várbástyát utánzó, finoman iszapolt agyagból készült, jól égetett, vörös színűre festett. Hengeres alakját körbefutó vonaldíszítés, felette levő elkeskenyedő hengeres részét áttört és bekarcolt háromszögek váltakozása,

majd bizonytalan alakban szélesedő, töredékes részén bepecsételt háromszögekből álló sordísz díszíti. Elkeskenyedő része felett hirtelen kiszélesedik, szimmetrikusan elhelyezkedő négy nagy és négy kisebb lapos gömb díszíti. A két szemben lévő nagyobb nyitott felső széle edénperemet utánoz, a másik kettőt négy, a kisebb gömböket egy-egy apró gömb díszíti.

M.: 12,8 cm, fá.: 6,7 cm

Bócsa (Bács-Kiskun m.)

KAJM. Ltsz.: 55.41.148.

Irod.: SZABÓ 1938. 93., 440. kép

(V. Székely Gy.)

144. Oromcsempe

XV–XVI. sz.

Cserép, háromszög alakú, szürkés vörös színű, oromcsempe töredéke. Nyújtott, kúpos csúcsát ferdén körbefutó enyhe profilációk díszítik. Csúcsa alatt öblösen kiszélesedik, a kiszélesedett részen hat, nagyjából négyzet alakú átörös helyezkedik el. Összeszűkülő alsó részét enyhe hornyolat hangsúlyozza. Alsó része töredékes.

M.: 13 cm, átm.: 6,5 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely

KAJM. Ltsz.: 55.41.149.

(V. Székely Gy.)

145. Oromcsempe

XV–XVI. sz.

Cserép, háromszög alakú, vörös színű oromcsempe díszített előlapjának töredéke. Vonalkeretben lemélyített háttérből kiemelkedő forgórózsa, szárain vonalkeretben futó bepecsételt díszítéssel. Szélein ugyanilyen díszítés.

Átm.: 12 cm

Duna–Tisza köze, ismeretlen lelőhely

KAJM. Ltsz.: 55.41.150. (V. Székely Gy.)

146. Kályhacsempe

XV. sz.

Cserép, négyzet alakú, barna mázas töredék. Előlapján orrtagokkal ellát-

tott csúcsíves mérmű nyílásában álló alak, jobb kezében kard (?). A nyéki műhely készítménye (Zsigmond-kori kályhacsempék II. csoport 6. típus).

11,8x11,7 cm

Kunbaracs (Bács-Kiskun m.)

KAJM. Ltsz.: 55.41.158.

Irod.: SZABÓ 1938. 99., 460. kép;

HOLL 1958. 238., 46. kép

(V. Székely Gy.)

147. Füstelvezető cső

XV–XVI. sz.

Cserép, mindkét végén kúposan kiszélesedő henger, a hengeres és a kúpos szakaszt elválasztó két pár széles körbefutó árkolással. Egyik végének pereme gallérosra van kiképezve.

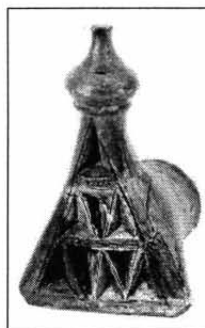
H.: 50,5 cm, átm.: 17,5–21,3 cm

Lakitelek (Bács-Kiskun m.)

KAJM. Ltsz.: 55.41.172.

Irod.: SZABÓ 1938. 99., 458. kép

(V. Székely Gy.)

Kat. 148.

148. Oromcsempe

XV–XVI. sz.

Cserép, háromszög alakú, barna színű, festett. Hátsó lapja kör alakú, majd teste háromszög alakúra kiszélesedik. Felső csúcsa turbánszerű díszítésben végződik, alatta körbefutó borda. Előlapja három sorban bemélyített háromszögekkel díszített, a háromszögeket keretező és elválasztó részen vonaldíszítés.

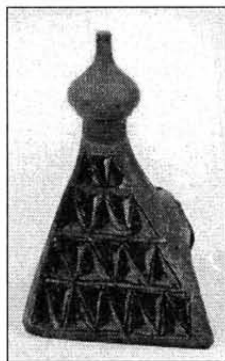
M.: 19,5 cm, szél.: 12,5 cm, fá.: 6,3 cm
Duna-Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.589.
Irod.: SZABÓ 1938. 97., 450. kép
(V. Székely Gy.)

149. Oromcsempé

XV–XVI. sz.

Cserép, háromszög alakú, vöröses színű, hátsó lapja kör alakú, majd teste háromszög alakúra kiszélesedik. Felső csúcsa turbánszerű díszítésben végződik, alatta körbefutó borda, vége letörött. Előlapjának középtengelyéhez és két oldalához csatlakozó félköríves kiemelkedő díszítés, melyen vonalkeretben háromszögekből kialakított sor-dísz. Oldala egy helyen átfúrt.

M.: 23 cm, szél.: 17,5 cm, fá.: 6,3 cm
Duna-Tisza köze, ismeretlen lelőhely
KAJM. Ltsz.: 55.41.590.
(V. Székely Gy.)

Kat. 150.

150. Oromcsempé

XV–XVII. sz.

Cserép, háromszög alakú, vöröses színű, hátulja koromfoltos. Hátsó lapja kör alakú, majd teste háromszög alakúra kiszélesedik. Felső csúcsa hagyma alakú díszítésben végződik, alatta körbefutó borda (kiegészítés). Előlapja négy sorban bemélyített háromszögekkel díszített, a háromszögeket keretező és elválasztó részen bekarcolt vonaldíszítés.

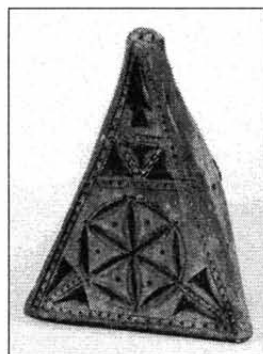
M.: 25,9 cm, szél.: 16,5 cm, fá.: 8 cm
Kecskemét (Bács-Kiskun m.)
KAJM. Ltsz.: VT. 60.4.156.
(V. Székely Gy.)

151. Oromcsempé

XV–XVII. sz.

Cserép, háromszög alakú, vöröses színű, hátulja koromfoltos. Hátsó lapja kör alakú, majd teste háromszög alakúra kiszélesedik. Felső csúcsa letörött. Előlapján vonalkeretben közepén nyolc bemélyített háromszögből alkotott kör, a sarkokban egy-egy háromszög. Csúcsa hiányzik.

M.: 15,5 cm, szél.: 13,5 cm, fá.: 5,5 cm
Kecskemét (Bács-Kiskun m.)
KAJM. Ltsz.: VT. 60.4.157.
(V. Székely Gy.)

Kat. 152.

152. Oromcsempé

XVI–XVII. sz.

Cserép, háromszög alakú, vöröses színű, hátulja koromfoltos. Hátsó lapja kör alakú, majd teste háromszög alakúra kiszélesedik. Felső csúcsa letörött. Előlapján közepén sima vonalkeretben körzővel szerkesztett hatszirmú stilizált virágmotívum (rozetta), felette háromszögek alkotta sor, alsó sarkaiban két-két háromszög. Az előlap szélein és a háromszögek között vonalkeretben beszurkált díszítés. Csúcsa hiányzik.

M.: 20 cm, szél.: 16,2 cm, fá.: 6 cm
Kecskemét (Bács-Kiskun m.)
KAJM. Ltsz.: VT. 60.4.158.
(V. Székely Gy.)

153. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, hagyma alakú, vörös színű, belül koromfoltos. Pereme befelé kiszélesedő, peremszéle vízszintesre vágott. Csúcsát spirálisan felfutó hornyolat díszíti, csúcsának vége korongszerűen kiszélesedik, enyhén kúpos. Belsejében erős körbefutó párhuzamos hornyolatok látszanak. Oldala a pereméhez közel egy helyen átfúrt.

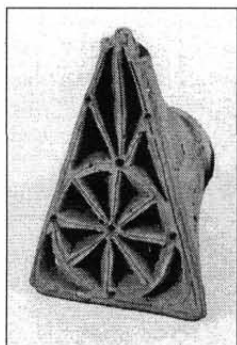
M.: 15,5 cm, szá.: 10,5 cm
Kecskemét (Bács-Kiskun m.)
KAJM. Ltsz.: VT. 61.1.2.
(V. Székely Gy.)

154. Oromcsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, háromszög alakú, vörös színű, hátulja koromfoltos. Hátsó lapja kör alakú, majd teste háromszög alakúra kiszélesedik. Felső csúcsa letört. Előlapján vonalkeretben közepén nyolc bemélyített háromszögből alkotott kör, a kör fölött három szétágazó borda. Csúcsa hiányzik.

M.: 15 cm, szél.: 11 cm, fá.: 5,0–5,5 cm
Kecskemét (Bács-Kiskun m.)
KAJM. Ltsz.: VT. 63.3.5.
(V. Székely Gy.)

Kat. 154.

KÁLYHATARTOZÉKOK CSONGRÁD MEGYÉBŐL

155. Indadíszes kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, négyszögletes, zárt előlapú, homokszínű, felső szélén a kivágásokkal tagolt pártázat előrehajlik. A csempe jobb szélén a léckeret hiányzik, a bal oldalon pedig párhuzamos, ferde pálcátaggal díszített. Az előlap alján és a pártázaton lévő pálcátagok egymást ferdén keresztezve rombuszsorot alkotnak. A csempe középső felületét végtelenített hálóminta tölti ki, íveiben rozettákkal és hármas levelekkel.

M.: 16 cm, szél.: 17 cm, mély.: 4,3 cm
Nagyágocs–Temető tábla (Cs. m.)
KJM. Ltsz.: 93.2.101.

Irod.: SZATMÁRI 1985. 55–56.
(Vályi K.)

Kat. 155.

156. Indadíszes kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, négyszögletes, zárt előlapú, homokszínű, az előzővel majdnem megegyező, de annál szélesebb. Felső része erősen töredékes. A pártázat jobb oldali kivágása más helyen van. Az előlap bal oldalán levő léckeret szélesebb, a jobb szélén a mintából 2–2,5 cm-el többet hagytak meg.

M.: 13,5 cm, szél: 19,5 cm,
mély.: 2,8 cm
Nagymágocs-Temető tábla (Cs. m.)
KJM. Ltsz.: 93.2.102.
Irod.: SZATMÁRI 1985. 56. (Vályi K.)

157. Lovagos kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, téglalap alakú, áttört előlapú, sárgás-drapp színű. Felső szélén kivágásokkal tagolt, előre hajló pártázat koronázza. Előlapján egyszerű léckeretben balra tartó, felszerszámozott lovon ülő, szembenéző, pajzsos huszár képe látható. A lovag egész felső testét eltakarja a huszár-társcsapajzs, melynek formáját a szélén bekarcolt vonallal hangsúlyozták, felületét pedig öt bemélyített lyukkal tagolták. A huszár bokáig érő, ráncokba szedett ruhát visel, sima haja hosszú, majdnem vállig ér. Szemét befűrt lyukkal jelölték. A ló kantárát bebökődött pontokkal díszítették. A ló hasa alatt csúcsív található, a huszár feje előtt áttört, egyenlő szárú kereszt, mögötte stilizált leveles ág látható.

M.: 27,5 cm, szél.: 22,5 cm,
mély.: 11,5 cm

Nagymágocs-Temető tábla (Cs. m.)
KJM. Ltsz.: 93.2.104.

Irod.: SZATMÁRI 1985. 56–57.
(Vályi K.)

158. Oroszlános kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, négy különböző darabhoz tartozó töredékek, melyek alapján el lehetett készíteni az eredeti forma mását. Négyszögletes, sárgás-drapp színű csempék töredékei. Az előreugró léckeretben balra forduló, szembenéző, fekvő oroszlánt ábrázoltak. Bal mellső lábával az előtte levő, hosszúkás levelű fa tövét fogja. Mögötte egy hasonló fa emelkedik. Az oroszlán sörényét egymás alatt két sorban szabályosan elhelyezett, csi-

gás végű fűrtök jelölik. Az egész előlapot piros földfestékekkel színezték.

M.: 22 cm, szél.: 31 cm, mély.: 7,3 cm
Nagymágocs-Temető tábla (Cs. m.)
KJM. Ltsz.: 93.2.103.

Irod.: SZATMÁRI 1985. 56. (Vályi K.)

159. Királyos kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, vöröses színű, álló téglalap alakú, mázatlan. Egyszerű léckerettel határolt előlapján álló, páncélos királyt ábrázol. A fején korona van, jobb kezében jogart, a balban hosszú kardot tart. A csempe egyszerű lap volt, hátoldalához külön „kályharészt”, rámat nem ragasztottak. Az egyenetlen hátoldalon korom nem látható, ujjbenyomkodás nyomai borítják.

M.: 19 cm, szél.: 10,5 cm

A Lászy Vilmos-féle gyűjteményből származik (Kassa környéke)

MFM. Ltsz.: 120/1885. (Vályi K.)

Kat. 159.

160. Bögre alakú kályhaszem

XVI. sz.

Cserép, a szájnylást fedő előlapot a központ felől nyolc db, a perem felé mutató nyíl kialakításával törték át. A nyilakat bekarcolt vonalakkal tették hangsúlyosabbá.

M.: 12,5 cm, szá.: 9,8 cm, fá.: 3,5 cm
Ismeretlen lelőhely

TJM. Ltsz.: 87.10.16. (Vályi K.)

161. Bögre alakú kályhaszem

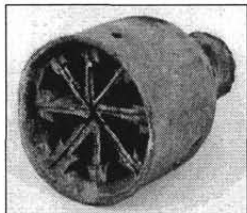
XVI. sz.

Cserép, a szájnilyást fedő előlapot a központ felől nyolc db, a perem felé mutató nyíl kialakításával törték át. A nyilakat bekarcolt vonalakkal tették hangsúlyosabbá.

M.: 13 cm, szá.: 9,5 cm, fá.: 4,2 cm

Ismeretlen lelőhely

TJM. Ltsz.: 87.10.21. (Vályi K.)

Kat. 161.

162. Bögre alakú kályhaszem

XVI. sz.

Cserép, a szájnilyást fedő előlapot hat szirmú virág kialakításával törték át. A virágminta közepén és a szirmok végeinél egy-egy átfúrt lyuk látható. A virágszirmok külső végeinél kiszélesedő agyagtámasztékok meghagyásával biztosítottak nagyobb felületet a peremhez való jobb csatlakozáshoz. A kimetszéssel szabálytalanul kialakított virágmotívumot mélyen bekarcolt vonallal tették hangsúlyosabbá. A kályhaszem egyik oldalán a perem alatt szintén egy kívülről átfúrt lyuk található.

M.: 12,5 cm, szá.: 10 cm, fá.: 4 cm

Ismeretlen lelőhely

TJM. Ltsz.: 87.10.17. (Vályi K.)

163. Bögre alakú kályhaszem

XVI. sz.

Cserép, vöröses színű, a szájnilyást fedő előlapját nyolc szirmú virággal törték át. A szirmok külső végei között háromszög alakú agyagtámasztékok biztosítják a rögzítést, melyeket 3-3 kicsi lyukkal átfúrtak. Hasonló fúrt lyuk látható a virágminta köze-

pén is, amelyből bekarcolt vonalak indulnak ki, minden szírom közepén haladva végig. A mintát az előző kályhaszemekhez hasonló módon úgy alakították ki, hogy körülötte kimetszeték az agyagot, így csak a minta maradt az előlapon. A kályhaszem ép, de a virág egyik szirma kitörött.

M.: 13 cm, szá.: 10,8 cm, fá.: 4,5 cm

Ismeretlen lelőhely

TJM. Ltsz.: 87.10.22. (Vályi K.)

164. Bögre alakú kályhaszem

XVI. sz.

Cserép, világos barna színű, a szájnilyást fedő előlapon három párhuzamos, késhegy benyomkodásával díszített szalag között elhelyezett, bekarcolással határolt, kimetszéssel, illetve bemélyítéssel kialakított háromszögek láthatók. A szájnilyás pereme és a minta széle egy helyen sérült, kitörött.

M.: 12 cm, szá.: 9,5 cm, fá.: 4 cm

Ismeretlen lelőhely

TJM. Ltsz.: 87.10.23. (Vályi K.)

165. Bögre alakú kályhaszem

XVI. sz.

Cserép, világos barna színű, a szájnilyást fedő előlapját bekarcolt vonalakkal határolt, kimetszéssel, illetve néha csak bemélyítéssel kialakított, közepén egyik hegyükkel összeillesztett háromszögekből álló, levelekre emlékeztető mintával törték át.

M.: 12,5 cm, szá.: 10 cm, fá.: 4 cm

Ismeretlen lelőhely

TJM. Ltsz.: 87.10.20. (Vályi K.)

166. Kályhacsempe

XVI-XVII. sz.

Cserép, vörösesbarna színű, mázatlan, téglalap alakú, töredékes. Az előlap keretezetlen felülete közepén egy függőlegesen futó bordával két egyenlő részre osztott. Ezek mindegyikét egymást közepén keresztező, függőleges, vízszintes, valamint a sarkokat

BÉKÉS MEGYEI KÁLYHATARTOZÉKOK

átlósan összekötő, a széleiken bekarcolt vonallal hangsúlyozott, lapos bordákkal díszítették. Az átlós bordáknak a kereszteződés felőli és a sarkok felőli végein is, míg a függőleges és a vízszintes bordáknak csak a külső végein egy-egy kiszélesedő, „hagymalakú” gömb látható. A csempelap széleit egyenesen levágták. Hátoldala egyenetlen felületű, korom nyomai nem láthatók. A csempe egyszerű lap volt, hátoldalához külön „kályharészt”, rámat nem ragasztottak. M.: 17,8 cm, szél.: 29 cm, v.: 0,8–1 cm Szentcsaba-Dónáttornya (Cs. m.) KJM. 117. lh. 341. Irod.: PASZTERNÁK 1997. 84–86. (Vályi K.)

167. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, vörösesbarna színű, mázatlan, téglalap alakú kályhacsempe, töredékes, kiegészített. Az előző kályha egy másik, teljesen hasonló csempelapjának a fele, ami a középső, térelosztó borda mentén törött el. A 166. sz. alatt ismertetettél egy kicsit vastagabb csempe volt. M.: 18 cm, szél.: 15,5 cm, v.: 1,2–2 cm Szentcsaba-Dónáttornya (Cs. m.) KJM. 117. lh. 313., 330., 338. (Vályi K.)

168. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, vörösesbarna színű, mázatlan, téglalap alakú kályhacsempe, töredékes, kiegészített. A 166–167. sz. alatt ismertetett töredékekhez hasonló csempelap töredéke. Szintén a középső, térelosztó borda mentén törött el, de a csempéfélt egyik negyede is hiányzik. Kialakítása és mintázata mindenben megegyezik az előző kettőével. M.: 18,5 cm, szél.: 16 cm, v.: 1,4–2 cm Szentcsaba-Dónáttornya (Cs. m.) KJM. 117. lh. 340. (Vályi K.)

169. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, téglalap alakú, mázatlan, áttört előlapú. Bátyadiszes pártázata alatt öt áttört ablak, ezek alatt pedig két másik, számarhátívvál záródó áttörés látható. Az előlap felületét félgömbös pontok, a számarhátívek belső oldalát hármass levelek díszítik. A csempe hátoldala félköríves, fedőlemezét kettős lyukkal fúrták át. M.: 29 cm, szél.: 19,5 cm, mély.: 8,8 cm Békéscsaba, Dózsa Gy. út (Békés m.) MMM. Ltsz.: 86.7.161.

Irod.: SZATMÁRI 1994. 496., 4. kép 3.; MRT 10. 252., 149. t. 2.

(Szatmári I.)

170. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, tetején ferde háromszögekkel díszített orom vagy párkánydísz. Két vége és alja egyenesen levágott, előoldala vízszintes bordával díszített.

M.: 4,5 cm, szél.: 13,5 cm, v.: 1,3 cm Békéscsaba, Dózsa Gy. út (Békés m.) MMM. Ltsz.: 86.7.167.

Irod.: SZATMÁRI 1994. 497., 6. kép 1.; MRT 10. 252., 148. t. 1.

(Szatmári I.)

171. Kályhaszem

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, háromszög alakú. Belsejében fehérre festett virágdísz helyezkedik el. Hátoldala kör alakú fenékké összeszűkülő.

20x15,7 cm, mély.: 7,5 cm Békéscsaba, Dózsa Gy. út (Békés m.) MMM. Ltsz.: 86.7.168.

Irod.: SZATMÁRI 1994. 497., 5. kép 1.; MRT 10. 252., 148. t. 7. (Szatmári I.)

172. Kályhaszem

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, kerek, tálka alakú. Közepét ferdén bevagdostott bordával körbevett, benyomott tetejű korong díszíti.

M.: 4,2 cm, szá.: 12,4 cm, fá.: 8,2 cm
Békéscsaba, Dózsa Gy. út (Békés m.)
MMM. Ltsz.: 86.7.174.

Irod.: SZATMÁRI 1994. 497., 6. kép
4.; MRT 10. 252., 148. t. 3.

(Szatmári I.)

Kat. 173.

173. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, mázatlan, áttört előlapú kályhacsempe bal alsó sarkának töredéke. Kiugró szalagkeretén belül derekán összefogott, hosszú, redőzött ruhájú alak látható. Könyökben behajlított jobb kezében könyvet tart, csuklójáról nagy kulcs csüng le. Valószínűleg Szent Pétert ábrázolja.

M.: 17,5 cm, szél.: 7,7 cm, v.: 3,7 cm
Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1205.1.

Irod.: MÉRI 1957. 202–203., XLV. t. 7.; MRT 10. 151. t. 7., 152. t. 2.

(Szatmári I.)

174. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, áttört előlapú kályhacsempe pártázatának töredéke. Pártázatát fölül domborítással jelölték, alul pedig lelógó háromszögek mentén áttörték. Felületén sárga és vörös festés váltakozik.

M.: 8,8 cm, szél.: 9,8 cm, v.: 4,3 cm
Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1215.1.

Irod.: MÉRI 1957. 203., XLV. t. 6.; MRT 10. 153. t. 2., 154. t. 1.

(Szatmári I.)

175. Kályhacsempe

XVI. sz.

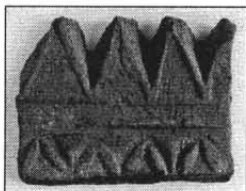
Cserép, világosbarna színű, áttört előlapú orom- vagy párkánydísz töredéke. Fölül háromszögek mentén levágott, alul és egyik végén egyenes. Lapját vízszintes bordák és levél alakú domború motívumok díszítik.

M.: 6,9 cm, szél.: 9,1 cm, v.: 1,6 cm
Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1224.1.

Irod.: MÉRI 1957. 203., XLVI. t. 1.; MRT 10. 153. t. 5., 154. t. 2.

(Szatmári I.)

Kat. 175.

176. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, áttört előlapú csempe középső részének töredéke. Rajta Szent Katalin alakjának részlete látható, jobb oldala melletti kerékkal.

M.: 8,5 cm, szél.: 8,4 cm, v.: 1,4 cm
Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1206.1.
Irod.: MÉRI 1957. 203.; MRT 10.
151. t. 5. (*Szatmári I.*)

177. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, áttört előlapú csempe töredéke, Szent Katalin alakjának részletével. Koronás feje körül glória látszik.

M.: 6,7 cm, szél.: 8,4 cm, v.: 1,1 cm
Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1209.1.

Irod.: MÉRI 1957. 203.; MRT 10.
151. t. 2. (*Szatmári I.*)

Kat. 177.

178. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, áttört előlapú csempe alsó szélének töredéke. Lovas alak kengyelben lévő bal lábát ábrázolja, hatalmas sarkantyúval. Felületét sárga festés borítja, melyre helyenként vörössel festettek.

M.: 7,1 cm, szél.: 7,9 cm, v.: 1,1 cm
Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1203.1.

Irod.: MÉRI 1957. 203., XLV. 11.;
MRT 10. 151. t. 4., 154. t. 3.

(*Szatmári I.*)

179. Kályha orom- vagy párkánydíz

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, félkör alakú, hátrafelé nyújtott, áttört felületű. Felső széle ívelt kivágásokkal tagolt, palástját geometrikus áttörések és bekarcolt vonalak díszítik. Tetejét két lyuk üti át. (Két töredékből összeállított rekonstrukció.)

M.: 12,6 cm, szél.: 10,5 cm,
mély.: 11,9 cm

Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1217.1., 52.1220.1.

Irod.: MÉRI 1957. 203., XLVI. t. 2.;
MRT 10. 153. t. 4., 154. t. 5.

(*Szatmári I.*)

180. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, négyszögletes, zárt előlapú. Pártázata hiányzik. Az előlap szélén leveles inda fut körbe; a középső felületet pedig két, eltérő ruhát viselő fegyveres harcos alakja tölti ki. A csempe felületén foltokban vörös festés nyomai látszanak. (Három töredékből ragasztott, kiegészített.)

M.: 18,7 cm, szél.: 18 cm, v.: 6,1 cm
Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1212.1.,

52.1225.1., 52.1227.1.

Irod.: MÉRI 1957. 202., XLV. t. 5.;
MRT 10. 151. t. 10. (*Szatmári I.*)

181. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, négyszögletes, áttört előlapú csempe töredéke. Pártázata bástyadíszes, ez alatt az előlapja mérműves: számárhátív fölött függőleges, keskeny ablakokkal, kereszt alakban áttört, kör alakú motívummal. (Három darabból ragasztott.)

M.: 18,3 cm, szél.: 12,8 cm,
mély.: 11 cm

Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1204.1.,

52.1218.1., 52.1219.1.

Irod.: MÉRI 1957. 203., XLV. t. 10.;
HOLL 1958. 273., 99. kép; MRT 10.
152. t. 1., 153. t. 7. (*Szatmári I.*)

182. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, négyszögletes sarokcsempe töredéke. Szélén függőleges kötél dísz látható. Két

félhengeres, dongás hátú, tál alakú részből áll.

M.: 18,3 cm, szél.: 8,6 cm

Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1210.1.

Irod.: MÉRI 1957. 203., XLV. t. 9.;

MRT 10. 407., 81. kép, 153. t. 6.

(Szatmári I.)

183. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, négyszögletes kályhacsempe pártázatának töredéke. Szögletes bástyadíszű, függőleges bordákkal, illetve vízszintesen futó leveles indával. Felülete foltokban vörös festésű. (A fegyveres harcosokat ábrázoló csempetípus pártázatát alkothatta.)

M.: 8,3 cm, szél.: 13,6 cm

Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 52.1211.1.

Irod.: MÉRI 1957. 202., XLV. t. 3.;

MRT 10. 151. t. 11., 152. t. 3.

(Szatmári I.)

184. Kályhacsempe

XVI. sz.

Cserép, világosbarna színű, négyszögletes, mázatlan kályhacsempe pártázatának áttört saroktöredéke. Alul háromszög alakú kivágások, fölötté négyszögletes benyomkodások és vízszintes bordák díszítik. Vörös festésű.

M.: 4,9 cm, szél.: 8,2 cm

Gerla (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 58.282.1.

Irod.: MRT 10. 409., 153. t. 1. (Szat-

mári I.)

185. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, négyszögletes, mázatlan, zárt előlapú. Előre hajló, fokokból álló, pálcatagokkal és félgömbös pontokkal díszített pártázata alatt jobbra tartó, felszerszámozott ló domború

alakja látható. Hátoldala összeszűkülő alját levágták.

M.: 17,3 cm, szél.: 18,8 cm, mély.: 7,3 cm

Sarkad-Vár (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 97.1.1.

Irod.: SZATMÁRI 1997. 417., 4. kép

1., 8. kép 1. (Szatmári I.)

186. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, mázatlan, zárt előlapú kályhacsempe bal felső sarkának töredéke. Kiugró, többszörösen tagolt keretben hegyes fülű, hosszú orrú, nyújtott testű, kun-korodó farkú, agárszerű állat (vadászkutya?) alakja, illetve csillag és félhold díszíti.

M.: 10 cm, szél.: 11 cm, v.: 0,9 cm

Sarkad-Vár (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 97.1.7.

Irod.: SZATMÁRI 1997. 419., 5. kép

1., 9. kép 1. (Szatmári I.)

Kat. 186.

187. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, mázatlan, valószínűleg négyszögletes, zárt előlapú kályhacsempe előlapjának töredéke. Sugár irányban bordákkal sűrűn tagolt, csaknem félgömbös, kerek kiemelkedés díszíti.

M.: 8 cm, szél.: 8,5 cm, v.: 0,8–1,2 cm

Sarkad-Vár (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 97.1.10.
Irod.: SZATMÁRI 1997. 420., 6. kép
1., 10. kép 1. (*Szatmári I.*)

188. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, mázatlan, valószínűleg négyszögletes, zárt előlapú kályhacsempe középső részének töredéke. Díszítését széles, lapos borda, s az ezen elhelyezkedő, hagymára emlékeztető motívum alkotja.

M.: 12 cm, szél.: 8 cm, v.: 0,8 cm
Sarkad–Vár (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 97.1.12.

Irod.: SZATMÁRI 1997. 420., 6. kép
1., 10. kép 1. (*Szatmári I.*)

189. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, kékesszürke színű, szemcsés anyagú, négyszögletes száju, tál alakú. Alja feltűnően mély. Belső részén elkeskenyedő szélű gallér fut körbe. Alja egyenesen levágott.

M.: 22,3 cm, szél.: 22,5 cm, fá.: 9,5 cm, mély.: 16,2 cm
Sarkad–Vár (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 97.1.17.

Irod.: SZATMÁRI 1997. 421., 7. kép
3., 11. kép 3. (*Szatmári I.*)

190. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, mázatlan, áttört előlapú. Díszítését egyetlen többlől kihajló, domború ágak és levelek jelentik.

M.: 8,2 cm, szél.: 11,4 cm, v.: 4,8 cm
Csorvás (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 74.339.145.

Irod.: SZATMÁRI 1999. 92.,
21. kép 4. (*Szatmári I.*)

191. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, négyszögletes, mázatlan. Előreugró pártázatában

bordákkal díszített bátyatagok sorakoznak, ezek alatt pedig függőleges és ferde bordák között félgömbös pontokból álló virágmotívumok helyezkednek el. Az előlap díszítését vízszintes bordák között lévő hajlított vonalkötegek jelentik. Összeszűkülő hátoldala kerek alját levágták.

M.: 14,4 cm, szél.: 16 cm, mély.: 7,5 cm
Mezőberény–Főtér (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 86.43.1.

Irod.: MRT 10. 591–592., 157. t. 1–2.
(*Szatmári I.*)

192. Kályhaszem

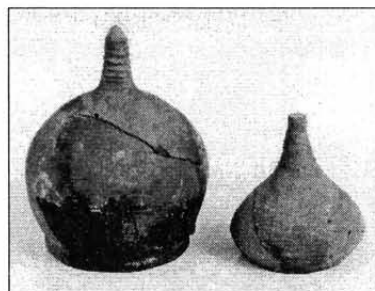
XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, öblös, hagyma alakú. Csúcsa hegyesedő, csigavonalas, pereme enyhén profilált.

M.: 17,8 cm, szél.: 14,5 cm, szá.: 12 cm
Mezőberény–Főtér (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 86.43.15.

Irod.: MRT 10. 592., 158. t. 6.
(*Szatmári I.*)

Kat. 192–193.

193. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, nyomott gömb testű, hagyma alakú. Csúcsa hegyesedő, teteje lapított, pereme egyenesen levágott.

M.: 11,6 cm, szél.: 10,3 cm, szá.: 7 cm
Mezőberény–Főtér (Békés m.)

MMM. Ltsz.: 86.43.25.

Irod.: MRT 10. 592., 158. t. 2.
(*Szatmári I.*)

194. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, pohár alakú. Oldala kissé, alja erőteljesen összehúzó. Pereme és alja enyhén profilált. M.: 13,3 cm, szá.: 11,9 cm, fá.: 4,5 cm Mezőberény–Főtér (Békés m.)
MMM. Ltsz.: 86.43.9.
Irod.: MRT 10. 592., 158. t. 5.
(Szatmári I.)

195. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, nyomott gömb testű, hagyma alakú. Csúcsa hegyesedő, teteje lapított, szája széles, pereme enyhén profilált. M.: 15,3 cm, szél.: 14 cm, szá.: 13,3 cm Mezőberény–Főtér (Békés m.)
MMM. Ltsz.: 86.43.19.
Irod.: MRT 10. 592., 158. t. 1.
(Szatmári I.)

196. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, barnássárga színű, szemcsés anyagú, pohár alakú. Oldala kissé, alja erőteljesen összehúzó. Pereme és alja enyhén profilált. Alul foltoosan kormos. M.: 8,9 cm, szá.: 8,4 cm, fá.: 3,6 cm Békés–Kastély (Békés m.)
MMM. Ltsz.: 89.9.16.
Irod.: MRT 10. 44., 139. t. 5.
(Szatmári I.)

197. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, világosbarna színű, alacsony, kerek tálka alakú. Pereme hornyolt, belső felületét körbe futó borda, illetve középen félgömb alakú dudor díszíti. M.: 1,7 cm, szá.: 9 cm, fá.: 7,7 cm Békés–Kastély (Békés m.)
MMM. Ltsz.: 89.9.24.
Irod.: MRT 10. 45., 141. t. 4.
(Szatmári I.)

198. Kályhaszem

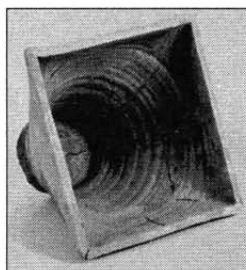
XVI–XVII. sz.

Cserép, világos drapp színű, alacsony, kerek tálka alakú. A közepén felhúzott kör alakú bordát benyomkodással tagolták, ennek külső oldalán pedig a felületet bekarcolt hullámvonalaköteggel díszítették. M.: 2 cm, szá.: 11,7 cm, fá.: 9 cm Békés–Kastély (Békés m.)
MMM. Ltsz.: 89.9.25.
Irod.: MRT 10. 45., 141. t. 1.
(Szatmári I.)

199. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, négyzetes szájnylású, éllel tagolt vízszintes szájpereccel. Kerek fenéklapban végződik. M.: 16,7 cm, szá.: 19,6 cm, fá.: 8,3 cm Gyula–Vár (Békés m.)
EFM. Ltsz.: 63.23.2. (Kiss A.)

Kat. 199.

200. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, vörösbarna színű, hagyma alakú. M.: 9,5 cm, szá.: 7,4 cm, fá.: 4,5 cm Gyula–Vár (Békés m.)
EFM. Ltsz.: 61.1.105. (Kiss A.)

201. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, világosszürkés színű, bögre alakú. M.: 10 cm, szá.: 10,5 cm, fá.: 4,8 cm Gyula–Vár (Békés m.)
EFM. Ltsz.: 59.9.24. (Kiss A.)

202. Kályhaszem

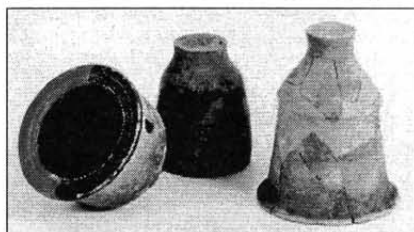
XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, bögre alakú, kívül világosbarna, belül zöld mázas.

M.: 10,7 cm, szá.: 12,1 cm, fá.: 3,8 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 60.127.19. (Kiss A.)

Kat. 202., 205., 204.

203. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, bögre alakú.

M.: 12,7 cm, szá.: 12 cm, fá.: 6 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 63.62.3. (Kiss A.)

204. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, bögre alakú, kihajló szájpereccel, vállán széles bordával.

M.: 15,3 cm, szá.: 12,2 cm, fá.: 4,1 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 63.63. (Kiss A.)

205. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, bögre alakú, magasabb, karcsú forma, sötétbarna színű, foltos. Peremének belső oldalán kissé kiugró bordával.

M.: 11,5 cm, szá.: 8,6 cm, fá.: 4,8 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 60.127.21. (Kiss A.)

206. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, vörösre égetett, előlapján ke-

retbe foglalt inda és virágszirom díszítéssel.

20,3x10 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 67.58.1.

Irod.: DANKÓ 1963. 6. (Kiss A.)

207. Kályhaszem

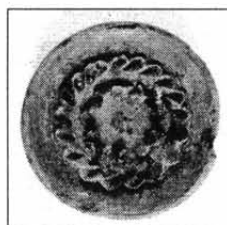
XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, felfele húzott peremmel. Felső részén két sorban ráragasztott agyagcsik, mely erőteljes körömbenyomásokkal tagolt, közepe csipkedéssel kihegyesedett.

M.: 1 cm, szá.: 9,8 cm, fá.: 8 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 67.91.1. (Kiss A.)

Kat. 207.

208. Kályhaszem

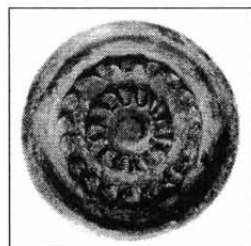
XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, tányér alakú, sötétbarna színű. Pereme erősen kiemelkedik, közepét két rovátkoltan benyomkodott borda díszíti.

M.: 2 cm, átm.: 10,9 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 60.127.6. (Kiss A.)

Kat. 208.

209. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, lapos, tányér alakú, barnás vörös színű. Pereme kiemelkedik, közepén bordákkal körbevett.

M.: 1,8 cm, átm.: 11,7 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 60.167.83.

Irod.: DANKÓ 1963. 6.

(Kiss A.)

Kat. 210.

210. Kályhacsempe

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, mintás cseréplap töredéke. Előlapján stilizált növényi motívumok, középső részén egyenlő szárú kereszt, alsó szára fordított „V” alakú, alatta egy-egy dudor.

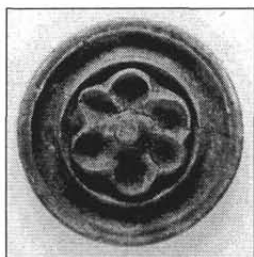
17,3x16,3 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 67.50.1.

Irod.: DANKÓ 1963. 6.

(Kiss A.)

Kat. 211.

211. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, tányér alakú, világosbarna színű. Pereme kiemelkedik, közepét borda és hatszirmú rozetta díszíti.

M.: 1,5 cm, átm.: 9,2 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 60.126.7.

(Kiss A.)

212. Sarokcsempe

XVI–XVII. sz.

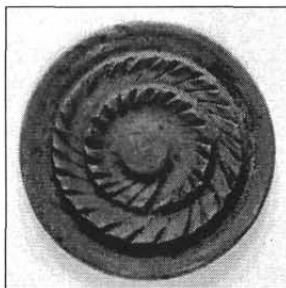
Cserép, korongolt, vörös színű. Két benyomott díszű, kerek, rozetta alakú kemenceszem összeégetve.

20x9,8 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 59.9.22.

(Kiss A.)

Kat. 213.

213. Kályhaszem

XVI–XVII. sz.

Cserép, korongolt, világosbarna színű. Belső része koncentrikus, kiemelkedő körökkel és ferde irányú bevagdálásokkal díszített. Közepén lapos, sima dudor.

M.: 1 cm, átm.: 10 cm

Gyula-Vár (Békés m.)

EFM. Ltsz.: 67.52.1.

(Kiss A.)

BUDAI KÁLYHATARTOZÉKOK

214. Kályhacsempe

XIV. sz. II. fele

Cserép, világosszürkére égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, mázatlan, négyzetes alakú, amelyet Sámson és az oroszlán harcának jelenete díszít (Anjou-kori I. csoport 1. típus).

25x22 cm

I. Budavári Palota, Csonka torony (Bp.)

BTM. Ltsz.: 52.125.1–2.

Irod.: HOLL 1958. 215.

(Kovács E.)

Kat. 214.

215. Kályhacsempe

XIV. sz. II. fele

Cserép, vörösre égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, zöld ólomházas, négyzetes alakú, amelyet az Anjou-liliomok végtelen mustrája díszít (Anjou-kori III. csoport 1. típus).

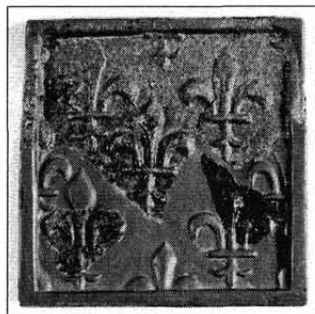
20,5x20,8 cm

I. Budavári Palota, Lőportoronytól délre (Bp.)

BTM. Ltsz.: 69.261.1.

Irod.: HOLL 1958. 218., Abb. 22.; BUDAPEST 1991. Kat. 401.

(Kovács E.)

Kat. 215.

216. Kályhacsempe

1370–1382

Cserép, vörösre égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, téglalap alakú, dongás hátú, sárga ólomházas. Előlapját címerábrázolás, feltehetően Szerecsen János és Jakab pénzverő kamaraispánok címere díszíti: jobbra néző csöbör sisak bevagdalt szegélyű takaróval, a sisakon töviskötegből kiemelkedő szerecsenfejes sisakdísz.

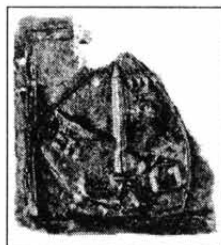
23,3x14x8 cm

II. Medve utca 8–14. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 94.31.1.8.

Irod.: VÉGH 2002. 620., Abb. 5/2.

(Kovács E.)

Kat. 217.

217. Kályhacsempe

1370–1382

Cserép, vörösre égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, téglalap alakú, dongás hátú, sötétzöld ólomházas kályhacsempe felső része. Az előlapot balra dőlő,

egyszerű háromszögpaizsban két keresztbe rakott kulcs díszíti.

15x15,5x9 cm

II. Medve utca 8–14. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 94.31.1.4.

Irod.: VÉGH 2002. 619–620., Abb.

5/1.; PANNONIA REGIA Kat. V-30. c.

(Kovács E.)

218. Kályhacsempe

1408–1437

Cserép, szürkésrózsaszínre égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, barna ólomházas, négyzetes alakú. Előlapját Luxemburgi Zsigmond magyar pólyákkal és a brandenburgi sassal négyelt címerpaizsa a köré tekeredő, balra néző sárkánnyal díszíti (Zsigmond-kori II. csoport 1. típus).

23,5x23,5x7 cm

I. Budavári Palota, VIII. gödör (Bp.)

BTM. Ltsz.: 83.520.1.

Irod.: HOLL 1958. 234., Abb. 37.;

BUDAPEST 1991. Kat. 428.

(Kovács E.)

219. Kályhacsempe

1408–1437

Cserép, sárgára égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, zöld ólomházas, négyzetes alakú, melynek előlapját mesejelenet díszíti: sziklás tájon közepén tölgyfa áll, jobb oldalán sündisznó, bal oldalán nyúl látható kissé a szikla takarásában (Zsigmond-kori II. csoport 2. típus).

23,6x23,6x7 cm

I. Budavári Palota, Nagyudvar (Bp.)

BTM. Ltsz.: 52.441.

Irod.: HOLL 1958. 234., Abb. 39.

(Kovács E.)

220. Kályhacsempe

1408–1437

Cserép, szürkésfehérre égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal

lezárt, zöld ólomházas, négyzetes alakú, amelynek előlapját pártázatos városfal mögött két oldalt tornyok, középen konzolokon nyugvó fiatornyokkal kaputorony díszíti (Zsigmond-kori II. csoport 3. típus).

23,6x22,8x7 cm

I. Budavári Palota, Kápolnától délre (Bp.)

BTM. Ltsz.: 60.20.1.

Irod.: HOLL 1958. 234., Abb. 40.

(Kovács E.)

221. Sarokcsempe

1408–1437

Cserép, sárgára égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, vörösbarna ólomházas sarokcsempe felezett elem része. Előlapját egyenes indából kinövő négy tölgylevél, alul két gyümölcsfürt díszíti (Zsigmond-kori II. csoport 5. típus).

13x13 cm

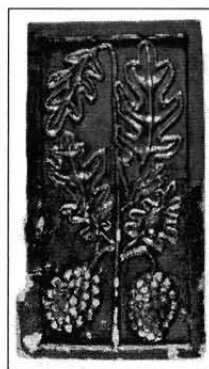
I. Budavári Palota, VIII/3. gödör (Bp.)

BTM. Ltsz.: 70.91.1.

Irod.: HOLL 1958. 234., Abb. 38.;

BUDAPEST 1991. Kat. 432.

(Kovács E.)

Kat. 221.

222. Oromcsempe

1408–1437

Cserép, vörösre égett, háromszög alakú, áttört előlapú, csúcsdiszes, zöld ólomházas. Előlapját egy kör-

ben, sugaras elrendezésben kilenc halhólyag, a sarkokban két-két halhólyag díszíti (Zsigmond kori II. csoport 9. típus).

35x31x16 cm

I. Budavári Palota, VIII/II. B gödör (Bp.)

BTM. Ltsz.: 2002.148.1.

Irod.: HOLL 1958. 235., Abb. 43.

(Kovács E.)

223. Félcsempe

1408–1437

Cserép, sárgára égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, zöld ólommalazas, téglalap alakú, teknős hátú, melynek előlapját S alakú indán levelek és eperszemek díszítik (Zsigmond-kori II. csoport 11. típus).

23,5x11,5x6,3 cm

I. Budavári Palota, Külső támpillér (Bp.)

BTM. Ltsz.: 71.149.1.

Irod.: HOLL 1958. 235., Abb. 45.;

BUDAPEST 1991. Kat. 437.

(Kovács E.)

Kat. 223.

224. Kályhacsempe

1408–1437

Cserép, vörösre égett, kettős kerettel körülvett, egyenes előlappal lezárt, sötétsárga ólommalazas, téglalap alakú, dongás hátán ovális tűznyílással. Előlapját címer díszíti: enyhén jobbra

dűlő, kerek talpú, kettős keretű pajzsban koronából kinövő karmos állatmancsok, a pajzs felett tornasisakból kinövő két szarv között jobbra néző állatfej. A hátteret leveles stílizálású sisaktakaró tölti ki (Zsigmond-kori II. csoport 13. típus).

40x24,7x10,5 cm

I. Budavári Palota, VIII/II. gödör (Bp.)

BTM. Ltsz.: 52.841.

Irod.: HOLL 1958. 235., Abb. 48.

(Kovács E.)

225. Kályhacsempe

1408–1437

Cserép, szürkés sárgára égett, áttört előlapú, téglalap alakú, dongás hátú, sárgásbarna ólommalazas. Előlapja mérműves díszítésű: a mérmű középosztóval képezett két csúcsíves nyílása felett körben három forgó halhólyag, közepén háromkaréjos elemmel, a csempe két felső sarkában szintén háromkaréjos motívumok láthatók (Zsigmond-kori II. csoport 14. típus).

41,6x20x12 cm

I. Budavári Palota, Külső támpillér (Bp.)

BTM. Ltsz.: 51.241.

Irod.: HOLL 1958. 236.; BUDAPEST 1991. Kat. 440. (Kovács E.)

226. Kályhaszem

1408–1437

Cserép, szürkésfehérre égett, kerek, lapos tetejű, halványsárga ólommalazas. Előlapját pártás, hosszú, göndör hajfűrtű leányfej díszíti (Zsigmond-kori II. csoport 16. típus).

M.: 13 cm, átm.: 7,6 cm

I. Budavári Palota, X. gödör (Bp.)

BTM. Ltsz.: 61.100.1.2.

Irod.: HOLL 1958. 236., Abb. 50.

(Kovács E.)

227. Kályhaszem

1408–1437

Cserép, szürkésfehérre égett, hagyma alakú, sárgásbarna ólommalazas (Zsig-

mond-kori II. csoport 18. típus).
M.: 13,8 cm, átm.: 10 cm
I. Budavári Palota, VIII/III. gödör (Bp.)
BTM. Ltsz.: 51.1640.
Irod.: HOLL 1971. 166., Abb. 122.
(Kovács E.)

228. Oromcsempe

1408–1437
Cserép, szürkésfehérre égett, áttört előlapú, dongás hátú, sárga ólomházas. Előlapja mérműves díszítésű: a mérmű középosztóval képezett két csúcsíves nyílása felett gúlaszerűen három négykaréjos kör látható, az oromzatot kétoldalt lépcsősen elhelyezett, háromszögű díszek kísérik (Zsigmond-kori III. csoport 5. típus).
45x23x11,5 cm
I. Budavári Palota, X. gödör (Bp.)
BTM. Ltsz.: 66.302.1.
Irod.: HOLL 1958. 241.; HOLL 1971. 166–167., Abb. 124.; BUDAPEST 1991. Kat. 447. (Kovács E.)

229. Kályhacsempe

1420–1437
Cserép, vörösre égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, mustársárga ólomházas, négyzetes alakú, melynek előlapját kettős halfarkát fogó, koronás sellő díszíti, a sellő galléros, derékban szűkített, gombos ruhát és rövid, ráncolt szoknyát visel (Zsigmond-kori IV. csoport 1. típus).
23,5x23,5x8 cm
II. Húvösvölgyi út–Nyék, királyi kastély (Bp.)
BTM. Ltsz.: 53.360.
Irod.: HOLL 1958. 243., Abb. 56.
(Kovács E.)

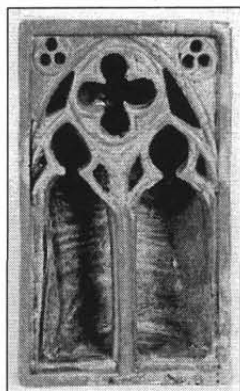
230. Kályhacsempe

1420–1437
Cserép, fehérre égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, sárga ólomházas, négyzetes alakú, melynek előlapját két, nyakuknál fog-

va hurkolódó sarkány díszíti, közöttük korona, a bal alsó sarokban nyúl, a jobb alsó sarokban kutya látható (Zsigmond-kori IV. csoport 2. típus).
25,7x24x7,2 cm
I. Budavári Palota, Nagy udvar (Bp.)
BTM. Ltsz.: 61.150.1.
Irod.: HOLL 1958. 243., Abb. 57.; BUDAPEST 1991. Kat. 449.
(Kovács E.)

231. Kályhacsempe

1420–1437
Cserép, fehérre égett, egyszerű léckeretelésű, áttört mérműves előlapú, téglalap alakú, dongás hátú, sárga ólomházas. Előlapja mérműves díszítésű: a középosztóval képezett két csúcsíves nyílása felett négykaréjos elem, a két felső sarokban egy-egy háromkaréjos elem (Zsigmond-kori IV. csoport 16. típus).
31x18x9,5 cm
I. Budavári Palota, Nagy udvar (Bp.)
BTM. Ltsz.: 66.301.1.
Irod.: HOLL 1990. 77., Abb. 24.
(Kovács E.)

Kat. 231.

232. Kályhaszem

XV. sz. I. harmada
Cserép, szürkésfehérre égett, kerek, domború tetejű, zöld ólomházas. Tetejét hatszirmú, szögletes rozetta,

körötte hat gótikus karéj díszíti.
M.: 6,8 cm, átm.: 15,7 cm
I. Budavári Palota, Külső támpillér (Bp.)
BTM. Ltsz.: 52.799.
Irod.: HOLL 1990. 76., Abb. 22.
(Kovács E.)

233. Kályhacsempe

XV. sz. közepe
Cserép, sárgászörszre égett, egyenes előlappal lezárt, négyzetes alakú. Zöld ólomháza alatt engobréteg. Előlapján léckereten belül két pálcát között csomkolt ágra csavarodó levélsor, a középső, négyzetes tükörben balra lépő griff, mely a jobb mellő lábát felemeli. Lovagalakos kályha 1./a típus
18,2x13,5 cm
I. Budavári Palota, Kápolnától északra (Bp.)
BTM. Ltsz.: 51.1362.
Irod.: HOLL 1958. 252., Abb. 74.;
HOLL 1971. 173., Abb. 136.
(Kovács E.)

234. Sarokcsempe

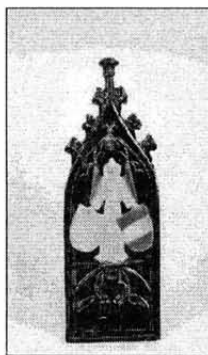
XV. sz. közepe
Cserép, vörösre égett, áttört előlapú, dongás hátú, aszimmetrikus. Zöld ólomháza alatt engobréteg. A jobb oldali előlapjának szélesen hornyolt keretét mindkét oldalon egy-egy merdek, kúszólevelekkel és kereszttrózsával díszített vimperga tagolja, alul egy-egy címeres konzollal. A konzol feletti kis szoborfülke üres. A csempe felső felét számrhátíves, áttört mérműves, ablakosztós, kúszóleveles díszítés tölti ki. A bal oldali, keskenyebb elem az előzőnek fele méretű változata (Lovagalakos kályha 3/b típus).
24x12x27 cm
I. Budavári Palota (Bp.)
BTM. Ltsz.: 52.1131.
Irod.: HOLL 1958. 252., Abb. 78.;
BUDAPEST 1991. Kat. 464.
(Kovács E.)

235. Kályhacsempe

XV. sz. közepe
Cserép, vörösre égett, áttört előlapú, téglalap alakú, dongás hátú kályhacsempe darabjai. Zöld ólomháza alatt engobréteg. Előlapját balra vágatott, talpig vértbe öltözött, tornalándzsás, tárcsapajzsos lovag alakja díszíti. A lovag felett áttört mérmű: kúszóleveles, kereszttrózsás számrhátívól hét egyszerű, gótikus ablak emelkedik ki (Lovagalakos kályha 5. típus).
az egész csempe: 32x21x10 cm
I. Budavári Palota (Bp.)
BTM. Ltsz.: 69.269.3., 69.269.2.,
70.127.1., 70.118.1.a, 70.121.2.,
70.119.2., 70.124.3.
Irod.: HOLL 1958. 252., Abb. 81.
(Kovács E.)

236. Kályhacsempe

XV. sz. közepe
A Lovagalakos csempe kerámiából készült, méretarányos másolata.
32x21x12 cm
I. Budavári Palota (Bp.)
BTM. Ltsz.: nélkül
Irod.: HOLL 1958. 252., Abb. 81.
(Kovács E.)

Kat. 237.

237. Oromcsempe

XV. sz. közepe
Cserép, a Lovagalakos kályha 7. típusú oromcsempéjének kerámiából készült, méretarányos másolata. A

dongás hátú, kúszóleveles, csúcscíszes oromcsempe előlapját áttört mérműves keretelésben szembe forduló, mindkét kezében címert tartó angyal alakja díszíti.

54x19,6x11 cm

I. Budavári Palota (Bp.)

BTM. Ltsz.: 64.172.1. (Kovács E.)

238. Kályhadíszító fiálé elem

XV. sz. közepe

Cserép, sárgászörsre égett, profilált lábazattal és fejezettel ellátott fél-oszlop hornyolt pillér előtt. Zöld ólomháza alatt engobréteg (Lovagalakos kályha 14/a típus).

M.: 34 cm, átm.: 3 cm

I. Budavári Palota (Bp.)

BTM. Ltsz.: 90.16.12.

Irod.: HOLL 1971. 173–175., Abb. 149.; BUDAPEST 1991. Kat. 470. c.

(Kovács E.)

239. Kályhadíszító fiálé elem

XV. sz. közepe

Cserép, sárgászörsre égett, hornyolt féloszlopon álló, kúszóleveles, kereszttrózsás fiálé csúcs. Zöld ólomháza alatt engobréteg. A 14/a típusra illeszkedik (Lovagalakos kályha 14/b típus).

M.: 33 cm, átm.: 3 cm

I. Budavári Palota (Bp.)

BTM. Ltsz.: 90.16.10.

Irod.: HOLL 1971. 173–175., Abb. 149.; BUDAPEST 1991. Kat. 470. c.

(Kovács E.)

240. Kályhacsempe

XV. sz. közepe

Cserép, vörösrre égett, zárt előlappal fedett, négyzetes alakú. Zöld ólomháza alatt engobréteg. Előlapját tagolt peremen belül csavarodó levélsor-keret díszíti. A belső tükör közepén 5-5 szirmú rózsza, körötte gyűrűként csavarodó ágból a négy sarok felé egy-egy levél hajlik ki (Lo-

valakos kályha 16. típus).

28,3x27,4x6 cm

I. Budavári Palota, Külső támpillér (Bp.)

BTM. Ltsz.: 66.257.1.

Irod.: HOLL 1971. 176., Abb. 153.

(Kovács E.)

241. Kályhacsempe

XV. sz. közepe

Cserép, szürkére égett, zárt előlappal fedett, mázatlan, négyzetes alakú. Előlapját tagolt peremen belül tojássor-keret díszíti. A belső tükör közepén 5-5 szirmú rózsza, körötte gyűrűként csavarodó ágból a négy sarok felé egy-egy levél hajlik ki (Lovagalakos kályha 16. típus).

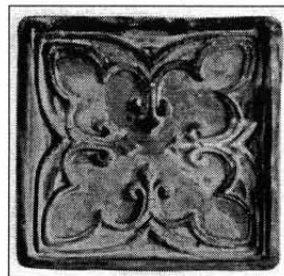
23x23x9 cm

I. Budavári Palota, Szárazárok (Bp.)

BTM. Ltsz.: 52.821.

Irod.: HOLL 1971. 176., Abb. 154.

(Kovács E.)

Kat. 242.

242. Kályhacsempe

XV. sz. II. fele

Cserép, szürkére égett, egyszerű léckeretelésű, egyenes előlappal lezárt, négyzetes alakú, mázatlan. Előlapját vakmérmű díszíti: csúcsíves négy karéj, belsejében háromkaréjos tagolással, melynek befelé álló végződéseinek liliomok vannak.

22,5x23 cm

I. Budavári Palota, Külső támpillér (Bp.)

BTM. Ltsz.: 97.126.1.

Irod.: HOLL 1998. 291–292., Abb.

3./1. (Kovács E.)

243. Kályhacsempe

XV. sz. II. fele

Cserép, szürkére égett, négyzetes tál alakú, kettős keretelésű, egyenes, zárt előlappal, melyet jobb felé lépő lovon ülő, mellpáncélt és vaskalapot viselő, két kezében kardot és pajzsot emelő lovag alakja díszít. A háttérrel stilizált leveles-ágas növények töltik ki.

23x23x11 cm

III. Békásmegyer-Pusztá-templom (Bp.)

BTM. Ltsz.: 1781.

Irod.: HORVÁTH 1938. 35. t.;

HOLL 1998. 293., Abb. 11/1.

(Kovács E.)

244. Kályhacsempe

XV. sz. vége

Cserép, halvány vörösre égett, sík előlapú, dongás hátú, négyzetes alakú, vegyesmázás. Előlapját balra néző, zöldesbarna redőzött ruhát és barna sapkát viselő férfi mellalakja díszíti. A férfi iratszalagot tart a kezében, melynek felirata: *Jacob-pro-p.*

28x26,7x5 cm

I. Budavári Palota, Kápolna mellett (Bp.)

BTM. Ltsz.: 97.9.1.

Irod.: HOLL 2001. 384., Abb. 36.

(Kovács E.)

245. Füstelvezető cső

XV. sz.

Cserép, hengeres, egyik vége egyenesen levágott, másik vége egy kiszélesedő karima után összeszűkül. Az egyenesen levágott végén négy körbefutó borda, alatta passauai bélyeg: benyomott négyszögben talpas kereszt, melynek szárai között 1-1 pont van.

M.: 51 cm, átm.: 12 és 7,5 cm, v.: 1.3 és 1 cm

III. Bécsi út 166. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 97.111.1.

Irod.: BERTALANNÉ 1998. 183., 186., Abb. 9., XIX.

(Kovács E.)

246. Kályhacsempe

XVI. sz. I. harmada

Cserép, sárgára égett, zárt előlapú, négyzetes alakú, vegyesmázás. Előlapját befelé mélyülő, osztott keretben ötágú rozetta díszíti, melyből a sarkok felé levelek ágaznak ki (Csalogány utcai csoport 2. típus).

24x24x8 cm

I. Budavári Palota (Bp.)

BTM. Ltsz.: 52.3358.

Irod.: HOLL 1993. 250., Abb. 4.

(Kovács E.)

247. Kályhacsempe

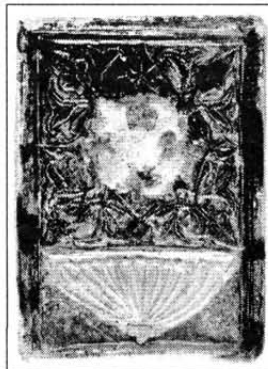
XVI. sz. I. harmada

Cserép, fehérre égett, zárt előlapú, téglalap alakú, kettős keretelésű, vegyesmázás. Előlapját bordázott oldalú, lapos tál felett stilizált leveles ornamentika díszíti (Csalogány utcai csoport 4. típus).

26x19,5 x6 cm

II. Medve utca 9-13. A/3 42. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 94.222. (Kovács E.)

Kat. 247.

248. Párkánycsempe

XVI. sz. I. harmada

Cserép, csontszínűre égett, íves előlapú, zöld mázas. Cikk-cakk minta felett íves-leveles növényi díszítés végtelen mustrában, a csempét felül tagolt párkány zárja (Csalogány utcai csoport 6. típus).

24x19,8x6 cm

I. Csalogány u. 3/d. (Bp.)

BTM. Ltsz.: CS 16.

Irod.: HOLL 1993. 250., Abb. 7.
(Kovács E.)

249. Kályhaszem

XVI. sz. II. fele–XVII. sz.

Cserép, vörösre égett, tányér alakú,
zöld mázas.

M.: 7 cm, szá.: 18 cm, fá.: 4,8 cm

I. Budavári Palota, Gyilokjáró (Bp.)

BTM. Ltsz.: 66.403.1. (Kovács E.)

250. Kályhaszem

XVI. sz. II. fele–XVII. sz.

Cserép, vörösre égett, tányér alakú,
sárgászöld mázas.

M.: 7,2 cm, szá.: 15,5 cm, fá.: 4,5 cm

I. Budavári Palota, Gyilokjáró (Bp.)

BTM. Ltsz.: 51.758. (Kovács E.)

251. Kályhaszem

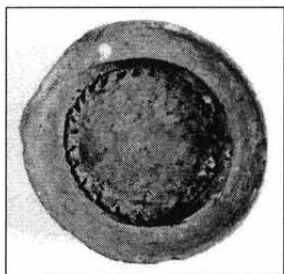
XVI. sz. II. fele–XVII. sz.

Cserép, vörösre égett, tányér alakú,
zöld mázas.

M.: 10,3 cm, szá.: 14,5 cm, fá.: 5,2 cm

I. Budavári Palota, Télikert (Bp.)

BTM. Ltsz.: 66.403.1. (Kovács E.)

Kat. 252.

252. Kályhaszem

XVI. sz. II. fele–XVII. sz.

Cserép, vörösre égett, tálka alakú,
mázatlan, becsipkedett díszítéssel.

M.: 3,7 cm, szá.: 11 cm

I. Budavári Palota, Gyilokjáró (Bp.)

BTM. Ltsz.: 52.2258. (Kovács E.)

253. Kályhaszem

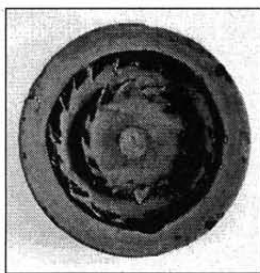
XVI. sz. II. fele–XVII. sz.

Cserép, vörösre égett, tálka alakú,
mázatlan, koncentrikusan becsipke-
dett díszítéssel.

M.: 3 cm, szá.: 9 cm

V. Piarista telek, a torony környéké-
ről (Bp.)

BTM. Ltsz.: 53.452. (Kovács E.)

Kat. 253.

254. Kályhaszem

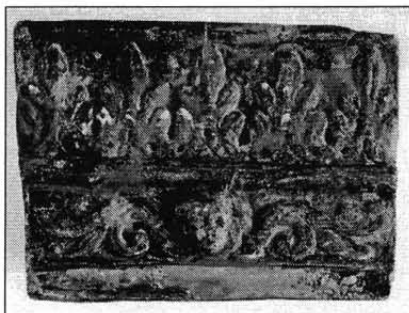
XVI. sz. II. fele–XVII. sz.

Cserép, vörösre égett, hagyma ala-
kú, mázatlan.

M.: 13,9 cm, átm.: 9,2 cm

Bp., szórvány

BTM. Ltsz.: 51.1372. (Kovács E.)

Kat. 255.

255. Párkánycsempe

XVII. sz.

Cserép, fehérre égett, rossz minősé-
gű zöld mázas párkánycsempe. Min-
tája két sorra osztott: felül ötujjú le-
velek sora, közöttük puttók, alul put-

tőfej stilizált növényi indára hasonlító szárnyal.

22x15x6,5 cm

II. Gyorskocsi u. 26. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 99.47.53.

(Kovács E.)

256. Sarokcsempe

XVII. sz.

Cserép, sárgára égett, egyenes, zárt előlapú, zöld mázas sarokcsempe, melynek előlapjait indás-leveles tapétaminta díszíti.

19,5x19x10,5 cm

II. Gyorskocsi u. 26. (Bp.)

BTM. Ltsz.: 99.47.52.

(Kovács E.)

Kat. 257.

257. Kályhacsempe

XVII. sz. II. fele

Cserép, vörösre égett, zárt előlapú, négyzetes, mázatlan kályhacsempe. Előlapját hármás, lépcsősen tagolt léckeretben kétfejű sas díszíti, mely felett korona látható.

23,9x23,5x5,1 cm

I. Budavári Palota, Lőportoronytól északra (Bp.)

BTM. Ltsz.: 61.148.1.

Irod.: KOZÁK 1963. 167–168., Abb. 1.

(Kovács E.)

**A KIÁLLÍTÁSON MEGÉPÍTETT
KÖZÉPKORI SZEMESKÁLYHA
ELEMEI**

258. Pohár alakú kályhaszem

XV. sz.

Cserép, korongolt, nagyobb méretű, vörösesbarna színű, szája behajló szalag, kis peremmel (másolat).

M.: 18 cm, szá.: 14 cm, tá.: 6 cm

Szentkirály–Felsőszentkirálypuszta, 25. ház (Bács-Kiskun m.)

EFM. Tgy. 96.14.1.

Irod.: PÁLÓCZI 1989. 89–106.;

HAVASSY 1996. 107. (Havassy P.)

259. Pohár alakú kályhaszem

XV. sz.

Cserép, korongolt, ún. kisebb méretű bögreszem, vörösesbarna, szája behajló szalag, kis peremmel (másolat).

M.: 16 cm, szá.: 12 cm, tá.: 5,8 cm

Szentkirály–Felsőszentkirálypuszta, 25. ház (Bács-Kiskun m.)

EFM. Tgy. 96.15.1.

Irod.: PÁLÓCZI 1989. 89–106.;

HAVASSY 1996. 107. (Havassy P.)

260. Tányérka alakú kályhaszem

XV. sz.

Cserép, korongolt, vörösesbarna, szája behajló, kis peremmel (másolat).

M.: 4,5 cm, szá.: 14 cm, tá.: 12,2 cm

Szentkirály–Felsőszentkirálypuszta, 25. ház (Bács-Kiskun m.)

EFM. Tgy. 96.16.1.

Irod.: PÁLÓCZI 1989. 89–106.;

HAVASSY 1996. 107. (Havassy P.)

261. Háromszög alakú bögreszem

XV. sz.

Cserép, korongolt, vörösesbarna, szája mélyen behajló, kis peremmel (másolat).

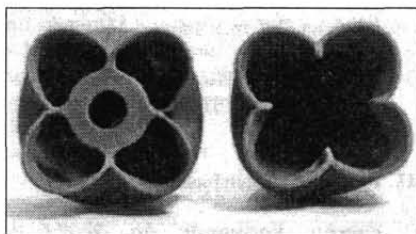
M.: 18 cm, szá.: 14 cm, tá.: 6 cm

Szentkirály–Felsőszentkirálypuszta, 25. ház (Bács-Kiskun m.)

EFM. Tgy. 96.17.1.
Irod.: PALÓCZI 1989. 89–106.;
HAVASSY 1996. 108. (*Havassy P.*)

262. Négykaréjos szájú bögreszem
XV. sz.

Cserép, korongolt, vörösesbarna, a karéjok a peremtől 2,5 cm-re kezdődnek, a karéjok összeillesztését ujjbecsípéssel alakították ki (másolat).
M.: 18 cm, szá.: 14 cm, tá.: 5,8 cm
Szentkirály–Felsőszentkirálypuszta, 25. ház (Bács-Kiskun m.)
EFM. Tgy. 96.18.1.
Irod.: PALÓCZI 1989. 89–106.;
HAVASSY 1996. 108. (*Havassy P.*)

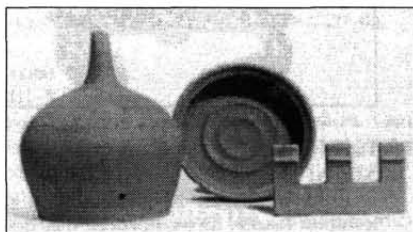
Kat. 262–263.

263. Négykaréjos szájú bögreszem
XV. sz.

Cserép, korongolt, vörösesbarna, száján közepén lyukas korong (másolat).
M.: 18 cm, szá.: 14 cm, tá.: 5,8 cm
Szentkirály–Felsőszentkirálypuszta, 25. ház (Bács-Kiskun m.)
EFM. Tgy. 96.19.1.
Irod.: PALÓCZI 1989. 89–106.;
HAVASSY 1996. 108. (*Havassy P.*)

264. Hagyma alakú kályhaszem
XV. sz.

Cserép, korongolt, vörösesbarna, száján közepén lyukas korong (másolat).
M.: 15 cm, tá.: 14 cm
Szentkirály–Felsőszentkirálypuszta, 25. ház (Bács-Kiskun m.)
EFM. Tgy. 96.20.1.
Irod.: PALÓCZI 1989. 89–106.;
HAVASSY 1996. 108. (*Havassy P.*)

Kat. 264., 260., 265.

265. Pártázat
XV. sz.

Cserép, vörösesbarna, bástyafokot utánzó kályha szegélydíz, háromtagú pártázattal, tetejükön vízszintesen enyhén kiemelkedő vonalsor (másolat).
M.: 6,7 cm, szél.: 12,5 cm, v.: 1 cm
Szentkirály–Felsőszentkirálypuszta, 4/a ház (Bács-Kiskun m.)
EFM. Tgy. 96.21.1.
Irod.: PALÓCZI 1990. 69–94.;
HAVASSY 1996. 108. (*Havassy P.*)

IRODALOM-ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

AH = Archaeologia Historica, Brno

AAH = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest

ActaAnt = Acta Antiqua Hungaricae, Budapest

ActaAntArch = Acta Antiqua et Archaeologica, Szeged

ArchÉrt = Archaeologiai Értesítő, Budapest

ArchHung = Archaeologia Hungarica, Budapest

AT = Antik Tanulmányok, Budapest

Átm., átm. = átmérő

BÁLINT 1960–1962 = Bálint Alajos: A középkori Nyársapát lakóházai. MFMÉ 1960–62. 39–115.

BÁRDOS 1976 = Bárdos Edit: 16–17. századi figurális kályhacsempék a diósgyőri várból. HOMÉ 15. 1976. 51–63.

BÁTKY 1903 = Bátky Zsigmond: Régi sárközi kemence. NÉ IV. 1903. 257–260.

BÁTKY 1904 = Bátky Zsigmond: Különös kályhaszemek. NÉ V. 1904. 41–49.

BÁTKY 1905 = Bátky Zsigmond: Kiegészítés Roediger L. A zombori múzeum kályhabetét cserépedényei c. cikkéhez. NÉ VI. 1905. 108–110.

BAZ. m. = Borsod-Abaúj-Zemplén megye

BBÁMÉ = Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve, Szekszárd

BENKŐ 1980 = Benkő Elek: A középkori Nyársapát. Bálint Alajos ásatásai a nyársapáti Templomparton. StComit 9. 1980. 315–424.

BENKŐ 1984 = Benkő Elek: Székelykeresztúri kályhacsempék. Bukarest 1984.

BERTALANNÉ 1998 = Bertalan Vilmosné: Bélyeges ausztriai edények Óbudáról. BudRég XXXII. 1998. 181–209.

BMMK = A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba

BODNÁR 1988 = Bodnár Katalin: Kályhacsempék Nógrád megyéből I. Szécsény város XV–XVI. századi kályhacsempéi. – Ofenkacheln aus dem Komitat Nógrád I. Die Ofenkacheln des Marktfleckens Szécsény aus den XV–XVI-ten Jahrhunderten. NMMÉ 14. 1988. 9–24.

Bp. = Budapest

BTM = Budapesti Történeti Múzeum, Budapest

BUDAPEST 1991 = Budapest im Mittelalter. Ausstellungskatalog. Braunschweig 1991.

BudRég = Budapest Régiségei, Budapest

CABELLO–FELD 1980 = Juan Cabello–Feld István: Jelentés a füzéri várban 1977-ben folytatott kutatásról. ArchÉrt 107. 1980. 214–225.

- CommArchHung = Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest
- CHOVANEK 1990 = Ján Chovanec: Odev na renesancnych kachliciach z hradu Trebišov. AH 15 /90. 1990. 385–396.
- CHOVANEK 1993 = Ján Chovanec: Renaissance tiles from the castle of Parič in Trebišov. In: Actes du XIIe Congres International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques 4. Bratislava 1993. 225–230.
- CHOVANEK s. a. = Ján Chovanec: Ofenkachel aus dem 15. und 16. Jahrhundert von Burg Parič in Trebišov. In: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Ofenkachel der Renaissance. Bp. s. a.
- Cs. m. = Csongrád megye
- CSALOGOVITS 1935 = Csalogovits József: Népi építkezés a tolnamegyei Sárközben. NÉ XXVII. 1935. 1–10.
- CSALOGOVITS 1937 = Csalogovits József: Tolna vármegye Múzeumának második ásatása a török hódoltság alatt elpusztult Ete község helyén. NÉ XXIX. 1937. 321–333.
- CZEGLÉDY 1988 = Czeglédy Ilona: A diósgyőri vár. Bp. 1988.
- DANKÓ 1963 = Dankó Imre: A gyulai fazekasság. EFMK 48–49. sz.
- DissPann = Dissertationes Pannonicae, Budapest
- DIV = Dobó István Vármúzeum, Eger
- DJM = Damjanich János Múzeum, Szolnok
- DM = Déri Múzeum, Debrecen
- DMÉ = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
- Dolg = Dolgozatok a szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből, Szeged
- EFM = Erkel Ferenc Múzeum, Gyula
- EFMK = A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, Gyula
- EMÉ = Egri Múzeum Évkönyve, Eger
- ÉRI 1954 = Éri István: A kisvárdai vár kályhacsempéi. FolArch 6. 1954. 146–152. fű. = fénékátmérő
- FEGYŐ 1973 = Fegyő János: Késő középkori lakóház leletmentése Ráckeven. StComit 2. 1973. 93–106.
- FELD 1987 = Feld István: Keramika. In: Magyarországi művészet 1300–1470 körül. Szerk.: Marosi Ernő. Bp. 1987. 261–280.
- FELD–CABELLO 1980 = Feld István–Juan Cabello: A füzéri vár. Borsodi Kismonográfiák 11. Miskolc 1980.
- FODOR 1984 = Fodor László: Felnémet–Almár-völgyi Mária Magdolna kolostor feltárásának eredményei. In: Pálos konferencia I. Pálos rendtörténeti tanulmányok Vária Paulina I. Szerk.: Sarbak Gábor. Bp. 1984. 165–171.

- FODOR-KOZÁK 1970–1971 = Fodor László–Kozák Károly: Leletegyüttesek a román kori székesegyház környékéről (Adatok az egri vár XVII–XVIII. századi kerámiájának történetéhez I.). EMÉ VIII–IX. 1970–71. 147–199.
- FolArch = Folia Archaeologica, Budapest
- FÖLDING 1997–1998 = Földing Zoltán: A kisvárdai vár XV–XVII. századi kályhacsempéi. – Die Ofenkacheln des 15–17. Jahrhunderts aus der Burg Kisvárd. JAMÉ XXXIX–XL. 1997–1998. 265–309.
- FÖLDING s. a. = Földing, Zoltán: Reconstruction of a Late-Renaissance tile stove from Mihály Miskolci's Workshop. In: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Ofenkachel der Renaissance. Bp. s. a.
- GYURICZA 1992 = Gyuricza Anna: Reneszánsz kályhacsempék Északkelet-Magyarországról. – Renaissance glazed tiles from the North-east of Hungary./ Renaissance ofenkacheln aus dem Nordosten Ungars. Borsodi Kismonográfiák 37. Miskolc 1992.
- H., h. = hosszúság
- HAVASSY 1996 = Havassy Péter: Katalógus. In: Zúduló sasok. Gyulai Katalógusok 2. Szerk.: Havassy Péter. Gyula 1996. 91–116.
- HOLL 1958 = Holl Imre: Középkori kályhacsempék Magyarországon I. – Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn I. BudRég XVIII. 1958. 211–300.
- HOLL 1971 = Holl Imre: Középkori kályhacsempék Magyarországon II. – Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn II. BudRég XXII. 1971. 161–192.
- HOLL 1980 = Holl Imre: Regensburgi középkori kályhacsempék. ArchÉrt 107. 1980. 30–43.
- HOLL 1983 = Holl Imre: Középkori kályhacsempék Magyarországon III. – Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn III. ArchÉrt 110. 1983. 201–220.
- HOLL 1985 = Holl Imre: Dunántúli kályhacsempék. VMMK 17. 1984–1985. 209–220.
- HOLL 1990 = Holl Imre: Középkori kályhacsempék Magyarországon IV. – Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn IV. ArchÉrt 117. 1990/1. 58–95.
- HOLL 1993 = Holl, Imre: Renaissance-Öfen. Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn V. AAH 45. 1993. 247–299.
- HOLL 1995 = Holl, Imre: Neutronenaktivierungsanalyse mittelalterlicher Ofenkacheln. AAH 47. 1995. 257–294.
- HOLL 1998 = Holl Imre: Középkori kályhacsempék Magyarországon VI. A szürke, redukált égetésű kályhacsempék kérdéséhez. BudRég XXXII. 1998. 291–308.
- HOLL 1998a = Holl, Imre: Spätgotische Ofenkacheln. AAH 50. 1998.
- HOLL 2001 = Holl, Imre: Spätgotische Öfen aus Österreich. Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn IX. AAH. 52. 2001. 353–414.
- HOLL 2002 = Holl Imre: Középkori kályhacsempék Magyarországon X. A budai műhely vegyesmázás kályhacsempéinek kérdéséhez. – Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn X. BudRég XXXV/2. 2002. 381–401.

HOLL-PARÁDI 1982 = Holl, Imre-Parádi, Nándor: Das mittelalterliche Dorf Sarvaly. Bp. 1982.

HOM = Herman Ottó Múzeum, Miskolc

HOMÉ = Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc

HORVÁTH 1938 = Horváth Henrik: Budapest művészeti emlékei. Bp. 1938.

HUREZAN-SZATMÁRI 1998 = Hurezan G., Pascu-Szatmári Imre: Az aradi múzeum késő középkori kályhacsempe- és kályhaszemgyűjteménye I. MFMÉ StudArch IV. 1998. 275–296.

HUREZAN-SZATMÁRI 2000 = Hurezan G., Pascu-Szatmári Imre: Az aradi múzeum késő középkori kályhacsempe- és kályhaszemgyűjteménye II. MFMÉ StudArch VI. 2000. 429–468.

ILON-SABJÁN 1989 = Ilon Gábor-Sabján Tibor: 15. századi cserépkályhák Külsővatról. Ház és Ember V. 1989. 57–110.

Irod. = irodalom

JAM = Jósza András Múzeum, Nyíregyháza

JAMÉ = A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza

JNSZ. m. = Jász-Nagykun-Szolnok megye

JPMÉ = Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs

KAJM = Katona József Múzeum, Kecskemét

KALMÁR 1959 = Kalmár János: A füleki vár XV–XVII. századi emlékei. RégFüz 1959. SerII-4.

KJM = Koszta József Múzeum, Szentes

KOCSIS-SABJÁN 1998 = Kocsis Edit-Sabján Tibor: A visegrádi királyi palota kályhái és kályhacsempe leletei. Visegrád régészeti monográfiái 3. Visegrád 1998.

KOZÁK 1963 = Kozák Károly: Kétfejű sasos kályhacsempék Magyarországon. BudRég XX. 1963. 165–200.

KOZÁK 1965 = Kozák Károly: Az egri vár középkori palotájának gótikus és reneszánsz kályhái. EMÉ III. 1965. 95–118.

KOZÁK 1966 = Kozák Károly: Az egri vár feltárása III. (1957–65). EMÉ IV. 1966. 97–152.

KOZÁK 1989–1990 = Kozák Károly: Az egri vár feltárása VII. (1957–1988). (Anyagközlés, előadás, kiállítás, leletmentés, tanulmányok) AGRIA XXV–XXVI. 1989–1990. 317–375.

lh. = lelőhely

Ltsz. = leltári szám

m. = megye

M., m. = magasság

mély. = mélység

- MÉRI 1954 = Méri István: Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és Túrkeve-mórici ásatások eredményéről II. ArchÉrt 81. 1954. 138–154.
- MÉRI 1957 = Méri István: A nadabi kályhacsempék. – Die Ofenkacheln von Nadab. ArchÉrt 84. 1957. 187–206.
- MFМ = Móra Ferenc Múzeum, Szeged
- MFME = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
- MFME StudArch = Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Studia Archaeologica, Szeged
- MIKLÓS 1988 = Miklós Zsuzsa: A Tolna megyei nyéki vár (Felsőnyék-Várhegy). BBAME 14. 1988. 205–259.
- MIKLÓS 2001 = Miklós Zsuzsa: Várak Tolna megyében. In: Tolna megye évszázadai a régészet tükrében (Válogatás az elmúlt tíz év ásatási anyagából). Időszaki régészeti kiállítás a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeumban 1999. május 18–2002. szeptember 30. Szekszárd 2001. 41–46.
- MIKLÓS-VIZI 2001 = Miklós Zsuzsa-Vizi Márta: Decs-Ete középkori mezőváros. In: Tolna megye évszázadai a régészet tükrében (Válogatás az elmúlt tíz év ásatási anyagából). Időszaki régészeti kiállítás a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeumban 1999. május 18–2002. szeptember 30. Szekszárd 2001. 49–52.
- MMM = Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba
- MNM = Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
- MRT 6. = Ecsedy István-Kovács László-Maráz Borbála-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája. A szeghalmi járás IV/1. Szerk.: Bakay Kornél közreműködésével Torma István. Bp. 1982.
- MRT 8. = Jankovich B. Dénes-Makkay János-Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája. A sarvasi járás IV/2. Szerk.: Makkay János. Bp. 1989.
- MRT 10. = Jankovich B. Dénes-Medgyesi Pál-Nikolin Edit-Szatmári Imre-Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája. Békés és Békéscsaba környéke IV/3. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Bp. 1998.
- NÉ = Néprajzi Értesítő, Budapest
- NMME = A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján
- PÁLÓCZI 1989 = Pálóczi Horváth András: Külső kemencés lakóházak a középkori Szentkirályon. In: Építészet az Alföldön. Szerk.: Novák László-Selmeczi László. Az Arany János Múzeum Közleményei VI. 1989. 89–106.
- PÁLÓCZI 1996 = Pálóczi Horváth András: Élet egy középkori faluban. Szentkirály régészeti kutatásának eredményei. In: Élet egy középkori faluban. Szerk.: Pálóczi Horváth András. Bp. 1996. 7–29., 47–68.
- PÁLÓCZI 2000 = Pálóczi Horváth András: Lakóház és telek rekonstrukciója Szentkirályon, egy alföldi késő középkori faluban I. In: A középkori magyar agrárium. Tudományos ülészek Ópusztaszeren. Szerk.: Bende Livia-Lőrinczi Gábor. Ópusztaszer 2000. 121–149.

- PANNONIA REGIA = Pannonia regia. Művészet és építészet Magyarországon 1000–1541. Bp. 1994.
- PAPP 1931 = Papp László: Ásatások a XVI. században elpusztult kecskeméti falvak helyén. NÉ XXIII. 1931. 137–152.
- PARÁDI 1991 = Parádi Nándor: A Jászberény-tetemházi ásatás. FolArch XLII. 1991. 197–218.
- PASZTERNÁK 1997 = Paszternák István: Adattár a krónikában szereplő régészeti lelőhelyekhez. In: A XVIII–XX. századi polgári írásbeliség produktumai a Dél-Alföldön. Szentesi Műhely Füzetek 2. Szentese 1997. 84–86.
- POLLA–SLIVKA–VALLASEK 1981 = Belo Polla–Michal Slivka–Adrian Vallasek: K problematike výskumu hrádok a hradov na Slovensku. AH 6/1981. 361–405.
- RégDolg = Régészeti Dolgozatok, Budapest
- RégFüz = Régészeti Füzetek, Budapest
- ROEDIGER 1905 = Roediger Lajos: A zombori múzeum kályhabetét cserépedé-nyei. NÉ VI. 1905. 107–108.
- SABJÁN 1991 = Sabján Tibor: Népi cserépkályhák. Bp. 1991.
- SABJÁN 1991a = Sabján Tibor: Középkori elemek népi cserépkályháinkon. In: Dél-Dunántúl népi építészete Szerk.: Cseri Miklós–L. Imre Mária. Szentendre–Pécs 1991. 271–288.
- SABJÁN 2000 = Sabján Tibor: Lakóház és telek rekonstrukciója Szentkirályon, egy alföldi késő középkori faluban II. In: A középkori magyar agrárium. Tudományos ülésszak Ópusztaszeren. Szerk.: Bende Livia–Lőrinczi Gábor. Ópusztaszer 2000. 151–182.
- SABJÁN 2001 = Sabján Tibor: Késő középkori népies kályháink nagytáji vonatkozásai. In: Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szerk.: Cseri Miklós–Tárnoki Judit. Szentendre–Szolnok 2001. 281–330.
- SIMON 2000 = Simon Zoltán: A füzéri vár a 16–17. században. Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 1. Miskolc 2000.
- SLIVKA 1979 = Michal Slivka: Výsledky prvej etapy výskumu Paričovho hradu v Trebišove. AH 4/1979. 149–171.
- SLIVKA–VALLASEK 1991 = Michal Slivka–Adrian Vallasek: Hradý a hrádky na východnom Slovensku. Kosice 1991.
- SLIVKA–VIZDAL 1984 = Michal Slivka–Marian Vizdal: Hrad Brekov. Nové obzory 26. 1984. 167–185.
- StComit = Studia Comitatus, Szentendre
- sz. = század
- szá. = szájmértő
- szél. = szélesség

- SZABÓ 1938 = Szabó Kálmán: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. – Kulturgeschichliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene. Bp. 1938.
- SZATMÁRI 1985 = Szatmári Imre: Későközépkori kályhacsempék Nagymágocsról. ActaAntArch Supplementum V. 1985. 55–77.
- SZATMÁRI 1994 = Szatmári Imre: Késő középkori házrészletek és kályhacsempék Békéscsabán. – Spätmittelalterliche Hausdetails und Ofenkacheln in Békéscsaba. In: A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged 1994. 495–517.
- SZATMÁRI 1997 = Szatmári Imre: Késő középkori kályhacsempék a sarkadi várból. – Spätmittelalterliche Ofenkacheln aus der Burg von Sarkad. MFMÉ StudArch III. 1997. 415–441.
- SZATMÁRI 1999 = Szatmári Imre: A középkori Csorvás és temploma. – Medieval Csorvás and its church. BMMK 20. 1999. 83–145.
- SZEBÉNYI 1990 = Szebényi Judit: Renaissance Stove Constructions. –Reneszánsz kályharekonstrukciók. Magyar Restaurálás I. 1990. 11–25.
- t. = tábla
- tá. = talpátmérő
- Tgy. = Történeti Gyűjtemény, Gyula
- TIM = Türr István Múzeum, Baja
- TJM = Törnyai János Múzeum, Hódmezővásárhely
- TOMKA s. a. = Tomka, Gábor: Renaissance Ofenkacheln von der Burg Ónod. In: Neuere Ergebnisse der Erforschung der Ofenkachel der Renaissance. Bp. s. a.
- uo. = ugyanott
- ún. = úgynevezett
- v. = vastagság
- VÉGH 2002 = Végh András: Anjou-kori kályhacsempé lelet a budai Szentpétermártír külvárosból. – Medieval Oven Tiles from the Suburb Szentpétermártír of Buda. BudRég XXXV/2. 2002. 617–632.
- VMMK = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, Veszprém
- VOIT 1954 = Voit Pál: Kerámiatörténeti tanulmányok I. Későreneszánsz kályhák Miskolci Mihály műhelyéből. Művészettörténeti Értesítő 3. 1954. 118–122.
- VOIT-HOLL 1963 = Pál, Voit-Imre, Holl: Alte ungarische Ofenkachel/ Old Hungarian Stove Stiles. Bp. 1963.
- VI. = Várostartörténeti anyag, Kecskemét

Kat. 1.

Kat. 2.

Kat. 10.

Kat. 3.

Kat. 4.

Kat. 5.

Kat. 9.

Kat. 11.

Kat. 8.

Kat. 7.

Kat. 6.

Kat. 21.

Kat. 30.

Kat. 18.

Kat. 32.

Kat. 31.

Kat. 20.

Kat. 14.

Kat. 41.

Kat. 42.

Kat. 51.

Kat. 57.

Kat. 52.

Kat. 50.

Kat. 64.

Kat. 81.

Kat. 54.

Kat. 60.

Kat. 65.

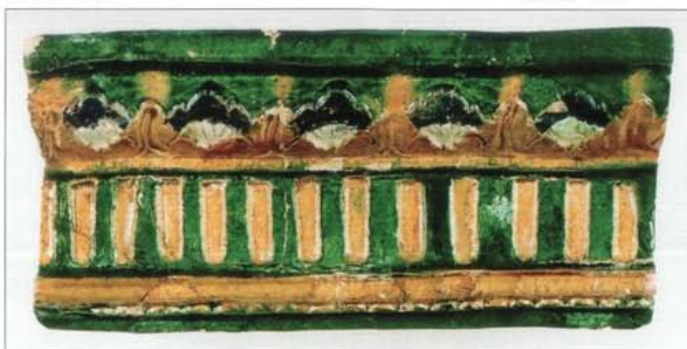
Kat. 53.

Kat. 71.

Kat. 72.

Kat. 59.

Kat. 62.

Kat. 69.

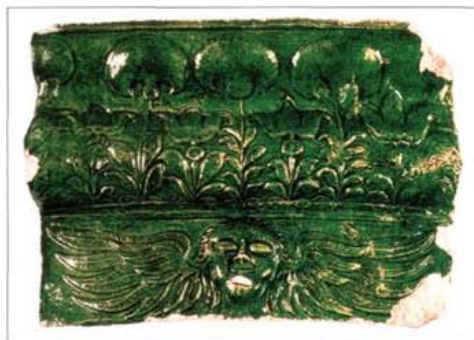
Kat. 49.

Kat. 61.

Kat. 76.

Kat. 67.

Kat. 79.

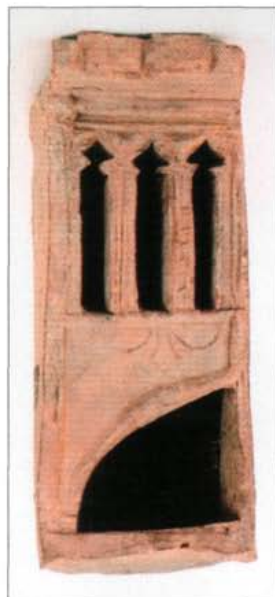
Kat. 77.

Kat. 91.

Kat. 96.

Kat. 101.

Kat. 93.

Kat. 99.

Kat. 98.

Kat. 121.

Kat. 106.

Kat. 97.

Kat. 110.

Kat. 104.

Kat. 162.

Kat. 149.

Kat. 165.

Kat. 166.

Kat. 143.

Kat. 157.

Kat. 158.

Kat. 185.

Kat. 191.

Kat. 212.

Kat. 179.

Kat. 171.

Kat. 180.

Kat. 227.

Kat. 226.

Kat. 220.

Kat. 219.

Kat. 228.

Kat. 216.

Kat. 218.

Kat. 230.

Kat. 229.

Kat. 225.

Kat. 224.

Kat. 222.

Kat. 232.

Kat. 234.

Kat. 240.

Kat. 233.

Kat. 239.

Kat. 244.

Kat. 243.

Kat. 246.

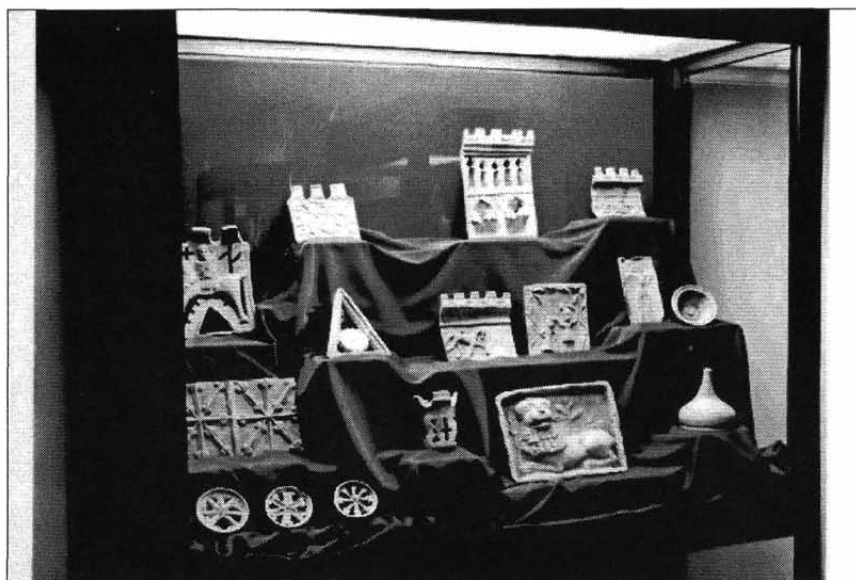
Kat. 256.

Kat. 236.

Részlet a kiállításból

Részlet a kiállításból

A GYULAI KATALÓGUSOK MEGJELENT KÖTETEI

1. Áldás, békesség. Emlékek Gyula és környéke reformátusságának életéből. Gyulai Katalógusok 1. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1995.
2. Zúduló sasok. Új honfoglalók – besenyők, kunok, jászok – a középkori Alföldön és a Mezőföldön. Gyulai Katalógusok 2. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1996.
3. Látták Trója kapuit. Bronzkori leletek a Közép-Tisza vidékéről. – Sie sahen die Tore von Ilion. Funde aus der Bronzezeit vom mittleren Theissgebiet. Gyulai Katalógusok 3. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1997.
4. Küzdelem és megbékélés. Kiss György kiállítása. – Struggle and reconciliation. The exhibition of György Kiss. Gyulai Katalógusok 4. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1997.
5. Síkban és térben. Oroján István kiállítása. – For even and subject. The exhibition of István Oroján. Gyulai Katalógusok 5. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1998.
6. Jazigok, roxolánok, alánok. Szarmaták az Alföldön. Gyulai Katalógusok 6. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1998.
7. A gepidák. Kora középkori germán királyság az Alföldön. – Die Gepiden. Ein frühmittelalterliches Königreich auf den grossen ungarischen Tiefebene. Gyulai Katalógusok 7. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 1999.
8. Világnak világa. Egyházak a Körösök vidékén. Gyulai Katalógusok 8. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 2000.
9. Napfényben gyantacsöpp. Szűcs Árpád festészete. – The art of Árpád Szűcs. – Die Kunst von Árpád Szűcs. Gyulai Katalógusok 9. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 2000.
10. Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora – Sie sind in Kämpfen siegreich. Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene. Gyulai Katalógusok 10. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 2001.
11. Gerencserek, kályhások, tűzvigyázók. Feudáliskori kályhacsempék az Alföldről és peremvidékéről. – Hafner, Ofensetzer und Feuerwächter. Mittelalterliche und frühneuzeitliche Ofenkacheln der Ungarischen Tiefebene und ihrer Randgebiete. Gyulai Katalógusok 11. Szerkesztette: Havassy Péter. Gyula 2002.

